

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Programı

ANADOLUDA PRYTANEIONLAR VE HESTIA KÜLTÜ

Emine ÇELİK

AĞUSTOS-2023
DENİZLİ

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Programı

ANADOLUDA PRYTANEIONLAR VE HESTIA KÜLTÜ

Emine ÇELİK

Danışman
Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

AĞUSTOS-2023
DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Emine ÇELİK

ÖNSÖZ

Antik dönemin en önemli kurumsal yapılarından biri olan Prytaneionlar ve tanrıça Hestia'nın Anadolu kapsamında ele alınmasını içeren bu tez çalışmasındaki amaç, yapı kültürünün personifikasyonu ile yapının mimari özellikleri ve fonksiyonlarını belirlemek, Anadolu dışındaki örnekler ile karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaktır.

Tez çalışmamın hazırlanmasında büyük emeği olan, bilgi ve birikimi ile beni yönlendiren ve mesleki gelişimimde her türlü destek sağlayan değerli danışman hocam Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT'e sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Çalışmamın Ephesos antik kenti ile ilgili olan bölümüne değerli katkıları dolayısıyla Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜYÜKKOLANCI'ya ve tezimle ilgili karşılaştığım yazıtların çevirisi konusundaki yardımları nedeniyle Doç. Dr. Murat AYDAŞ'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca beni yetiştiren, desteklerini ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Pamukkale Üniversitesi ile Adnan Menderes Üniversitesi'ndeki tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin hazırlanması sürecinde benden hiçbir desteğini esirgemeyen değerli arkadaşlarım Nurulah Emre DAYLAN, Emin SARIİZ, Esra AKBIYIK'a ve her koşulda yanımda olan aileme sonsuz teşekkürler.

ÖZET

ANADOLUDA PRYTANEIONLAR VE HESTIA KÜLTÜ

ÇELİK, Emine

Yüksek Lisans Tezi

Arkeoloji ABD

Klasik Arkeoloji Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Ağustos 2023, 122 sayfa

Hestia kültü ile sembolize edilen prytaneionlar antik dönem şehir planlamacılığında önemli bir rol üstlenen ve şehrin önde gelen kurumlarından biridir. Ancak günümüze ulaşan verilerin yetersizliği, diğer çalışmalara göre geride kalmasına ve hakkında çok az bilgiye sahip olmamıza neden olmuştur. Bu çalışmada yapı ve kültürünün özellikle Anadolu kapsamında tüm yönleriyle ele alınması hedeflenmiştir. Yapının ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine gerçekleştirilen incelemeler sonucunda köklerinin prehistorik dönemlere kadar uzandığı, dinamik ve zengin bir gelişim göstererek Roma İmparatorluk Dönemi sonlarına kadar sürdüğü anlaşılmıştır. Anadolu’da kanıtlanmış ve muhtemel prytaneion örnekleri incelendiğinde, yapı için ortak bazı özellikler tespit edilmiştir. Örneğin prytaneionlar agora ya da kutsal alan sınırları içerisinde konumlanan, bir avlu ve iki ana oda (*Hestiatorion* ve Hestia Salonu) ile karakterize edilen tipik bir ‘ev mimarisinin’ daha büyük boyutlu tasarlanmış hali olarak tanımlanabilir. Ayrıca yapı fonksiyonlarında görülen çeşitlilik, yapının dini ve siyasi kimliği ile bağlantılıdır ve yapıyı tanımlamada önemli bir role sahiptir. Ocağın kişiselleştirilmiş tanrıçası Hestia, hem özel aile evi hem de devletin evi olan prytaneionların koruyucusudur. Tanrıça hakkında bilinenler günümüz verilerine göre sınırlıdır. Evrensel nitelikte olan Hestia kültü, antik Anadolu, Yunanistan ve Roma’ya kadar dağılım göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Prytaneion, Mimari, Kült, Hestia

ABSTRACT

PRYTANEIONS AND THE CULT OF HESTIA IN ANATOLIA

ÇELİK, Emine

Master Thesis

Archaeology Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

August 2023, 122 Pages

Prytaneions, symbolized by the Hestia cult, are one of the leading institutions of the city, which played an important role in ancient urban planning. However, the lack of data available today has caused it to lag behind compared to other studies and we have very little information about it. In this study, it is aimed to cover the structure and its cult in all aspects, especially within the scope of Anatolia. As a result of the investigations carried out on the emergence and development of the structure, it has been understood that its roots date back to the prehistoric periods, it continued until the end of the Roman Imperial Period by showing a dynamic and rich development. When the proven and possible prytaneion samples in Anatolia were examined, some common features for the structure were identified. For example, prytaneions can be defined as a larger-sized designed version of a typical 'house architecture' located within the boundaries of an agora or sanctuary, characterized by a courtyard and two main rooms (*Hestiatorion* and Hestia Hall). Moreover, the diversity of the building's functions is linked to its religious and political identity and plays an important role in defining it. Hestia, the personalized goddess of the hearth, is the patroness of the prytaneions, both the private family home and the home of the state. What is known about the goddess is limited according to today's data. The cult of Hestia is universal and extends to ancient Anatolia, Greece and Rome.

Keywords: Anatolia, Prytaneion, Architecture, Cult, Hestia

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
Amaç	1
Kapsam.....	1
Yöntem.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

PRYTANEIONLAR

1.1. Prytaneionların Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	3
1.1.1. Ateş ve Ocak Kültü	3
1.1.2. Kültürün Personifikasyonu	6
1.1.3. Mimari Bir Unsura Dönüşümü	8
1.2. Yerleşim Dokusundaki Yeri.....	10
1.3. Mimari Özellikleri ve Fonksiyonları.....	13
1.3.1. Mimari Özellikleri.....	13
1.3.2. Fonksiyonları	15
1.3.2.1. Ziyafet-Şölen.....	15
1.3.2.2. Din.....	17
1.3.2.3. Mahkeme.....	18
1.3.2.4. Arşiv ve Depo	18
1.3.2.5. Sosyal Yardım.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU PRYTANEIONLARI

2.1. Kalıntıları Bilinen Prytaneionlar	21
2.1.1. Ephesos	21
2.1.2. Magnesia ad Maeandrum	24
2.1.3. Miletos	26
2.1.4. Priene	28

2.2. Yazıtlardan ve Konumundan Bilinen Prytaneionlar	30
2.2.1. Aigai	30
2.2.2. Herakleia am Latmos	32
2.2.3. Kolophon.....	32
2.2.4. Pergamon	33
2.2.5. Sagalassos	35
2.2.6. Prytaneion Bulunduğu Önerilen Diğer Kentler.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HESTIA KÜLTÜ VE PRYTANEIONLAR

3.1. Hestia Kültü	41
3.1.1. Tabiti ve Vesta	43
3.1.1.1. Lares	43
3.1.1.2. Penates	44
3.1.1.3. Genius	45
3.1.1.4. Vestales	46
3.2. Hestia'nın Prytaneion ile İlişkisi	47
3.3. Yapılarda Bulunan Kült Malzemeleri	48

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

KISALTMALAR	53
KAYNAKÇA	54
FİĞÜRLER LİSTESİ.....	64
FİĞÜRLER	68
ÖZGEÇMİŞ	117

GİRİŞ

Amaç

Antik dünyanın en önemli kutsal yapılarından biri olan prytaneionlar'ın başkahramanı ocak, ev ve aile tanrıçası Hestia'nın antik dönemlerde Anadolu'da tapınım görmüş olduğu yapılan arkeolojik çalışmalarla ortaya konmuştur; ancak tanrıçanın Anadolu'daki tapınımı ile sınırlı sayıdaki kutsal yapısı prytaneionlar üzerine kapsamlı bir inceleme ve değerlendirme yapılmamıştır. Ayrıca bu yapılar ile Hestia kültü arasındaki ilişki de çalışılmayan konulardandır. Dolayısıyla her iki konu ile ilgili arkeolojik ve epigrafik belgelerin bizlere sunduğu bilgilerin ışığında, bu konuların tüm yönleriyle ele alındığı kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda Anadolu'da prytaneionlar ve Hestia kültü üzerine yapılması istenen bu çalışma; prytaneionları kapsamlı bir şekilde inceleyip, Anadolu dışındaki örnekler ile karşılaştırarak değerlendirmeyi ve tanrıça Hestia'yı tüm yönleriyle tanımlayıp, Anadolu'daki tapınımı ve yapısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflemektedir.

Kapsam

Tez konu olarak Anadolu'da prytaneionlar ve Hestia kültü ile ilgili konuları içermektedir. Bu konuda kazısı yapılan ve buna bağlı olarak bilinen örneklerin sayısı az olduğundan Anadolu'da kesin olarak bilinen tüm örnekler ele alınmıştır. Kazısı yapılanların dışında yazıtlardan veya farklı araştırmalar dolayısı ile varlığı düşünülen örnekler de kapsama dâhil edilmiştir. Bilinen kalıntılara ilave olarak, Hestia kültü ile ilgili tespitler ve bunların prytaneionlar ile ilişkisine de çalışmada yer verilmiştir.

Tezin birinci bölümünde prytaneionların bir yapı tipi olarak ortaya çıkışı, gelişimi ve kent içerisindeki konumu ile mimari ve kültürel özellikleri, bugüne kadar yapılan çalışmalardan edinilen bilgiler doğrultusunda kısaca anlatılmaya çalışılacak ve tezin ana konusunu oluşturan Anadolu prytaneionları bu bilgiler ışığında incelenip değerlendirilecektir.

İkinci bölümde Anadolu'da varlığı tespit edilip tanımlanmış veya tanımlanmamış olan prytaneionlar hem mimari hem de kült açısından arkeolojik ve epigrafik belgeler aracılığı ile incelenip ele alınacak ve Anadolu dışındaki örnekler ile

karşılaştırmalı olarak değerlendirilip, ortak ve farklı yönleri ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölüm tanrıça Hestia ve onun prytaneion yapısı ile olan ilişkisinden, bu ilişkinin tespit edilen somut kalıntıları ve bu kalıntılar üzerinden oluşturulan varsayımları içermektedir. Bu bölümde Anadolu esas alınarak Anadolu dışındaki karşılaştırma örneklerine de ayrıca değinilecektir.

Yöntem

Çalışma mimari ve kült alanında gerçekleştirilmiş olup, başlangıçta prytaneion yapısı ve Hestia kültüründen bahseden antik metinlerden yararlanılmıştır. Bunun için konu ile ilgili kapsamlı bir literatür araştırması yapılmış, yazılı-görsel kaynaklar ve modern yayınlar incelenmiştir.

Tezin bir sonraki aşamasına kütüphane çalışması ile devam edilmiştir. Başta Pamukkale Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Ankara Amerikan Arkeoloji Enstitüsü (AIA), Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü (BIAA) ve İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü (DAI) kütüphanelerinin kitap, makale ve dijital yayınları olmak üzere çeşitli yayınlardan faydalanılmıştır. Yapılan araştırmalarda bulunan verilerin tamamı çalışmaya dâhil edilmiştir.

Tezin son aşamasında ise Anadolu'da prytaneion yapısı ve Hestia kültürünün tespit edildiği antik kentlerin bir listesi çıkartılıp, kazı sonuçları raporları incelenmiştir. Söz konusu kentlerde araştırma gezileri gerçekleştirilmiştir. Fotoğraflar ve çizimler ise genel olarak önceki yayınlardan alınarak çalışmanın sonuna eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PRYTANEIONLAR

1.1. Prytaneionların Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Antik dönemde varlığını bildiğimiz şehrin önemli sembollerinden biri olan prytaneionların ilk ortaya çıkış süreci, gelişimi, hangi amaca hizmet ettiği, toplumdaki yeri ve önemi gibi altı çizilmesi gereken önemli konular birçok araştırmacının ilgisini çekmiş, ancak hem yazınsal hem de günümüze ulaşan kalıntıların kesin bir sonuca ulaşmak için yetersiz oluşu kimi farklı görüş ve varsayımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yapının ortaya çıkışı ve gelişimi üç ayrı alt başlık altında ele alınıp değerlendirilecektir. İlk olarak yapıyı karakterize eden ateş ve ocak kavramı, bu kavramların kült ile ilişkisi; daha sonra kültürün tanrılaştırılması ya da kişiselleştirilmesi ve beraberinde mimari bir unsur olarak ortaya çıkışından bahsedilecektir.

1.1.1. Ateş ve Ocak Kültü

Prytaneionların ortaya çıkış süreci, temel olarak yapıyı karakterize eden “ateş” ve “ocak” kavramlarının prehistorik dönemlerden başlayıp, Roma İmparatorluk Dönemi sonlarına değin süregelen kültürel, mitolojik ve sembolik özelliklerle şekillenip, gelişmesi ile açıklanabilir¹.

İnsanlığın “ateş” ile olan kültürel gelişimini üç ayrı döneme ayıran J. G. Frazer, ateşin olmadığı ve insanlığın çeşitli güçlüklerle yaşamını sürdürdüğü ilk dönemin ardından, ateşin keşfedildiği ancak kontrol edilemediği ikinci dönemde şimşek çarpması, yıldırım düşmesi, yanardağlar ve dalların rüzgarlarla birbirine sürtünmesi gibi doğal olarak meydana gelen ateşin tesadüfi olarak elde edilmesinin korku, saygı ve kutsal olguları ortaya çıkardığından bahseder². Hiçbir yöntem olmaksızın elde edilen ateşin beslenip, sürdürülebilirliği ya da muhafaza edilmesi ise ayrı bir önem taşımaktaydı. Bu noktada ateşi besleyen, muhafaza eden ve sürekliliğini sağlayan kişinin kutsal bir görevi yerine getirdiği hissiyatına kapılmış olması muhtemeldir. Bu görev ateşin etrafına kabaca taşların dizilmesiyle gerçekleştirilmiş ve “ocak” kavramı ortaya çıkmıştır³. İnsanoğlunun

¹ Çayır 2006, 7.

² Frazer 2018, 256-277.

³ Kanber 2018, 34.

ateş yakma yöntemlerini geliştirdiği üçüncü dönem beraberinde ateşin istenilen yere götürülmesi ve çeşitli ocak tiplerinin ihtiyaçlara göre şekillenip geliştirilmesini doğurmuştur⁴. Peki ateşle ilgili görevlerin yerine getirilmesinde cinsiyet farkı gözetiliyor muydu? Birçok araştırmacı iş birliği yaparak yaşamlarını sürdüren prehistorik dönem toplumlarında avcılık ile uğraşan ve ateşi taşıyanların erkekler⁵; av hayvanlarından yiyecek, giyecek ve çeşitli kemik aletlerin yapımı ile erkekler tarafından taşınıp getirilen ateşin beslenip, muhafaza edilmesini sağlayanların kadınlar olduğu yönünde görüş birliği sağlamışlardır⁶.

Prehistorik dönemde sosyalleşme olgusu, günlük rutinlerini tamamlayan insanların ateşin başında toplanmasıyla başlayıp gelişmiştir. Frazer'ın etnik bir düzende ele aldığı "*Ateşin Kökenine Dair Mitler*" adlı kitabı⁷ ve aynı zamanda etno-arkeolojik çalışmaların bizlere sunduğu veriler bu savı doğrulamaktadır. Birçok araştırmacı insanoğlunun yerleşik yaşama geçiş sürecinde ateşin etkenliğini vurgulamaktadır⁸. Bu yeni düzende, yerleşik yaşam öncesi ocak ateşi etrafında toplanma, ev ateşi ya da ev ocağı şekline evrilerek sürdürülmüştür⁹.

Ocağın etimolojik kökeni birçok dilde "ateş yanan yer", "ev", ve "aile" anlamlarına gelmektedir¹⁰. Ateş ve ocağın kutsallaştırılması ise, var olduğu sürece yaşamı sorgulayan, çözümlenmeye ve anlamlandırmaya çalışan insanoğlunun bu süreç içerisinde yaşadığı olaylar, gördüğü yerler ve birtakım nesnelere yüklediği anlamlardan doğmuş ve gelişmiştir.

Ateş ve ocağın keşfedilme süreci ile başlayan kutsallaştırma olgusu, bu keşfin insan yaşamını büyük ölçüde etkilemesi ve tüm faaliyetlerin merkezinde olması gibi tetikleyici etkenler dolayısıyla zaman içerisinde farklı etnik toplumlar tarafından sürdürülmüş ve geliştirilmiştir. Peki ateş ve ocağın kutsallaştırılmasına dair somut verilere nasıl ulaşırız? Bu kolektif bir inceleme ve değerlendirme gerektirir. Örneğin; bir toplum için ateş ve ocağın kutsal olup olmadığının bilgisine, toplumun arkeolojik, antropolojik, epigrafik vd. kanıtları ile birlikte çok yönlü bir çalışma ile ulaşmak gerekmektedir. Bu bağlamda ocak, mutfak ve kült işlevi olan bir obje olduğundan, bulunduğu kontekst son derece önemlidir.

⁴ Kanber 2018, 43.

⁵ Uhri 2003, 25.

⁶ Arsebük 2014, 14-25.

⁷ Frazer 2018.

⁸ Thompson 1994, 45.

⁹ Thompson 1994, 45.

¹⁰ Kanber 2018, 50.

Ateş ve ocağın kutsal olarak benimsenmesi farklı etnik topluluklarda, farklı disiplinlerdeki araştırmacıların ortaya koyduğu verilerin bütünlük oluşturması sonucu doğrulanmış ve kanıtlanmıştır. Konumuz kapsamında prytaneionlar antik dönemlerin ideolojik yaratımının sonucunda ortaya çıkmış ve gelişmiş olduğundan, ateş ve ocak kültürünün antik dönemlerdeki izlerinin takip edilmesi gerekmektedir.

Ateş ve ocağın kutsallığı eski toplumların ideolojisinde önemli bir yere sahiptir. Kült ilk olarak evlerde, aileler arasında, “aile ocağı” kavramı ile şekillenmeye başlamıştır¹¹. Ocak ev yaşamının ve aile kültürünün merkezindedir. Dini ritüeller ocak üzerine odaklanır ve aile reisi ya da baba liderliğinde gerçekleştirilir¹². Baba figürü tarafından gerçekleştirilen bu ritüellerde ocakta kurban kesilir, ateşe verilir ve sunu yapılır¹³. Homeros’un¹⁴; Ocağın tapınımindan bahsetmiyor olmasına karşılık, ocağı yemin ederken şahit olarak görmesi ve Hesiodos’un¹⁵; Cinsellik ile ilgili hiçbir eylemin ocak etrafında gerçekleştirilmemesi gerektiğini vurgulaması ocağın kutsallığına işaret etmektedir.

Antik dönemlerdeki toplumların yaşamsal faaliyetlerinde gerçekleştirmiş oldukları birçok uygulama, ocak kavramının önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu uygulamalar doğum, evlilik ve ölüm gibi insan yaşamının üç önemli geçiş döneminde gerçekleştirilmiştir. Antik dönemlerde yeni doğan bir bebeğin aile kültürüne kabulü “*amphidromia*” geleneği ile gerçekleştirilmiştir¹⁶. Bebek aile reisi ya da baba tarafından doğumunu takip eden 5. veya 7. gün ocak etrafında gezdirilir ve ocağa kurban sunumu yapılır¹⁷. Böylelikle bebek ailenin ve aile ocağı kültürünün yeni üyesi olur¹⁸. Evlilik töreninde ocağın yeri ve önemi, gelinin evden ayrılırken babanın onu ocağın önünde beklemesi, evden ayrılmadan önce gelinin aile ocağından aldığı kıvılcımı kendi evinin ocağına taşıması ve kültü sürdürmesi ile anlaşılmaktadır¹⁹. Aile içerisinde gerçekleşen ölümler de yine ocak kültürüne yansıtılmıştır. Ailede bir ölüm gerçekleştiğinde ocak ateşi bir süreliğine söndürülürken; aile üyelerinin tümüyle ölmesi ateşin kalıcı olarak

¹¹ Çayır 2006, 12.

¹² Scully 1990, 16-17; Çayır 2006, 9.

¹³ Burkert 1985, 255.

¹⁴ Hom. *Od.* XIV. 156; XVII, 156; XIX, 304; XX, 231, “...Tanıgım olsun Zeus, tanrıların en başında, tanıgım olsun senin konuk sofran ve kusursuz *Odyseus*’un sığındığım şu ocağı...” Homeros, *Odyseia*’da birçok bölümde bu dizelerde olduğu gibi ocağı yemin etmek için şahit olarak göstermektedir.

¹⁵ Hes. *erg.* 733-734, “...*Sonra evinde ocak yakınında ayıp yerlerini yıkanmadan gösterme sakın...*” dizeleri ocağa duyulan saygıyı ve kutsallığı açıkça göstermektedir.

¹⁶ Pomeroy 1998, 68; Çayır 2006, 11.

¹⁷ Çayır 2006,11; Burkert 1985, 255.

¹⁸ Pomeroy 1998, 69.

¹⁹ Fustel De Coulanges 1980, 36-38.

söndürülmesiyle sonuçlanır²⁰. Ocağın önemine işaret eden bir diğer olgu, aile üyesi dışındaki insanların, ev ocağı yanında korunması, burada oturup aileden sığınma talep edebilmesidir²¹. Bu bağlamda ocağın eski toplumlarda insanları birleştirici, yardım ve merhamet duygularını geliştiren önemli bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak ateş ve ocak kültürünün insan yaşamında nasıl ortaya çıkıp, geliştiği ve insanlar için korku, saygı, kutsallık, süreklilik, koruma, sosyalleşme, ev, ısınma, beslenme, aile, eş ve kadın gibi hususlarda hangi kavramları sembolize ettiği, aynı zamanda antik dönem toplumlarında bu kültürün ne denli önem taşıdığı, prytaneionda konumlanan ocağın işlevini anlayabilmemiz açısından son derece önemlidir. Çünkü evlerde “kutsal aile ocağı” ile başlayan bu süreç, kültürün tanrılaştırılması ya da kişiselleştirilmesi ve “şehrin kutsal ocağı” olarak prytaneionda sürdürülmesiyle sonuçlanmıştır.

1.1.2. Kültürün Personifikasyonu

İlk olarak şunu söylemeliyiz ki; bir tanrı(ça) kavramı ortaya çıkmadan önce, ateş ve ocak zaten bir kültür olarak prehistorik dönemlerden itibaren ortaya çıkıp gelişmiş, toplumların ideolojisinde derin ve köklü bir yer edinmiştir. Bu kültürün antik dönem toplumunun ilerleyen süreçlerinde “ev ocağı” kavramı ile şekillendiğinden de ayrıca bahsetmiştik. Dolayısıyla konunun ateş ve ocağı kutsal kılan değil, hali hazırda var olan bu kutsallığın tanrılaştırılma süreci olduğuna dikkat etmek gerekir.

Antik dönemde kültürün tanrılaştırılması ya da kişiselleştirilmesi, Homeros ve Hesiodos’un aktarımları ile MÖ 8. yüzyılda gerçekleştiği bilinen bir olgudur. Destan ya da lirik edebiyatla tanrıları tanımlayan bu aktarımlar toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenmiş ve zamanla “*antropomorfizm* (Tanrıların insan biçiminde yorumlanması)” düşüncesini doğurmuştur. Bu düşünce ile şekillenen tanrılar, dünya

²⁰ Burkert 1985, 255; Çayır 2006, 11.

²¹ Agızza 2006, 83; Hdt. I. 35, “...Törenden sonra Kroisos, nereden geldiğini ve kim olduğunu sordu adama: “kimsin,” dedi, “Phrygia’nın neresinden geliyorsun benim çatımın altına? Öldürdüğün adam ya da kadın kimdir?” — “Ey kral”, dedi Phrygialı, “adım Adrastos, Midas’ın oğlu Gordias babam olur; kardeşlerinden birini öldürdüm istemeyerek ve işte babam herşeyimi elimden alıp beni kovdu.” Kroisos ona dedi: “Hatırını saydığım kişilerin oğlu, dostlar arasına geldin; bizim yanımızda kalırsan hiçbir eksiğin olmaz.”...”; Thuk. 1.136, “...Admetus içeride değildi, ama kendisini duayen yaptığı karısı, çocuklarını kucasına alıp ocağın yanına oturmasını emretti...”; Aischyl. Ag. 1587, “...Thyestes’in taht hakkında dâvacı olduğunu görünce onu saraydan da, şehirden de sürüp uzaklaştırmıştı. Cefalar çeken Thyestes daha sonra kendi ocağına bir sığıntı gibi dönmüş, kendisine aman verilmiş, kanı baba yurdu toprağına akıtılmamış...”; Soph. Oid. K. 633, “...Her şeyden önce mütefik olarak, ocağımızı karşılıklı olarak hiç paylaştık mı?...”. Bu dizeler “ev ocağı” kavramının toplumdaki yeri ve önemine dair birer ipucu niteliğindedir.

düzenini kuran, hâkimiyet sahibi, her biri ayrı bir gücü temsil eden, yaşayan varlıklar haline gelmiştir²². Tanrılara yüklenen roller ise antik dönem toplumunun düşünce sistemi, yaşamsal faaliyetleri ve ihtiyaçları ile doğrudan ilişkilidir²³. R. Agızza²⁴; mitosların, gerçek yaşamın yoğun ve şiirsel bir anlatımla ifade edilmiş biçimi olduğunu belirtirken, benzer şekilde Frazer²⁵; her ne kadar anlatılmak istenen gerçekleri doğrudan aktarıyor olmasa da toplumun zihinsel koşullarına ışık tuttuğundan bahseder. Bu bağlamda antik dönem toplumunun, animistik düşünce ile şekillenen tanrıları arasına hem ideolojik hem de pratikte yaşamlarını büyük ölçüde etkileyen ve yaşamsal faaliyetlerinde özel bir yeri olan ateş ve ocağı -bu kültü temsil eden bir figürü- dâhil etmiş olmaları gayet doğaldır.

Eski Yunanca'da ionik olarak ocağı tanımlayan kelime “*ἑστία*”, aynı zamanda yine tanrıçayı ionik olarak “*Ἑστία*” tanımlamaktadır²⁶. Peki bu kültü temsil eden tanrıça ve etimolojik kökeni hakkında ne biliyoruz? Öncelikle köken araştırmalarının güçlükle gerçekleştiği ve birçoğunun kesin bir sonuca ulaşmadan “varsayımlarla” kaldığı bilinen bir gerçektir. Söz konusu antik dönem tanrıları olunca bu güçlük kat ve kat artmaktadır. Antik dönem Anadolu dini Hint-Avrupa, Akdeniz, Ege ve Asya gibi ögeleri içerisinde barındıran oldukça karmaşık ve ayırt edilmesi zor bir sistemdir²⁷. Tanrıça Hestia'nın da bu karmaşıklık içerisinde olduğunu söylemeliyiz. Tanrıça ve etimolojik kökeni üzerine de birçok tartışma ve bir dizi varsayım bulunmaktadır²⁸. Ancak bunların hiçbiri onun din ve dil sistemi içerisindeki kökenlerini belirlemede kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Bizim anlamaya ve çözümlenmeye çalıştığımız tanrıçanın din ve dil sistemi içerisindeki bu karmaşık yapısı değil, antik dönem toplumunun düşünsel ve dinsel yaşamında ne ifade ettiği ve tanrılaştırılma sürecinde nasıl bir yer edindiğidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; “din ve dil arasındaki ortak bağ”, yani tanrıçanın temsil ettiği kült objesi ile aynı adı taşıyor olmasıdır. Bu bir bakıma toplumun tanrılara yüklediği rollerin ve mitoslardaki anlatıların “gerçeklik payını” ortaya koymaktadır.

²² Vernant 2017, 130-131.

²³ Vernant 2017, 123-143.

²⁴ Agızza 2006, 10.

²⁵ Frazer 2018, 12.

²⁶ Çelgin 2010, 278.

²⁷ Vernant 2017, 123-124.

²⁸ Detaylı bilgi için bkz. Çayır 2006, 13-23.

1.1.3. Mimari Bir Unsura Dönüşümü

Kültün mimari bir unsura dönüşüm sürecinde de bir önceki bölümde olduğu gibi yine kökenler sorunu ile yüzleşiriz. Öyle ki; prytaneion mimari bir unsur olarak antik dönem toplumunun ideolojik yaratımı sonucunda Arkaik Dönem’de (MÖ 640-480) ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Sorun, bu yapının herhangi bir öncüsü olup olmadığı ile ilgilidir. Bu yapının kökenleri üzerine gerçekleştirilen çalışmalar; Myken anıtsal saray ocakları ve Demir Çağı ev mimarisi üzerine yoğunlaşmakla birlikte W. A. McDonald²⁹; L. Gernet³⁰; G. Glotz³¹ ve R. E. Wycherley³² gibi birçok araştırmacı prytaneionun, Myken saray ocaklarının ardılı olduğu konusunda görüş birliği sağlamıştır. Yapının kökeni hakkındaki bu olasılıklardan kısaca bahsetmek gerekirse;

Myken Dönemi (MÖ 1600-1200)’ne ait saraylar içerisindeki anıtsal ocakların költ işlevi ve ardılının prytaneiondaki ocak olup, olamayacağı konusu tartışmalı olmasına karşın saraylar ve *Linear B* tabletleri bize olabilirlik yüzdesini artıran veriler sunmaktadır. Tabletler, “*Wanax*” olarak adlandırılan kralın dini ritüellerdeki etkenliğinden bahsederken; saraylardan elde edilen arkeolojik veriler bu etkenliği ve költ işlevini doğrulamaktadır³³. Myken saray mimarisinin önemli bileşenleri megaron, ocak, taht ve fresklerle süslü duvarlardır³⁴(Fig. 1-3). Pylos Sarayı bu doğrultuda önemli bir örnektir. Saray megarondan oluşan büyük bir ana oda ya da taht odası ve etrafını çevreleyen farklı işlevlere sahip daha küçük boyutlu odalardan oluşmaktadır³⁵. Ana oda, fresklerle süslü duvarları, etrafı dört sütunla çevrili anıtsal boyutlardaki ocağı ve tahtı ile yapının çekirdeğini oluşturmaktadır³⁶. Ana oda içerisinde tespit edilen, üzerinde minyatür kyliklerin bulunduğu sunu masası, libasyon çukurları, duvarlara işlenen kurban sunumu ile şölen içerikli freskler ve tüm bunlara ek olarak sarayın başka bir odasında ele geçen minyatür *kyliks*’ler ile hayvan kemikleri, kralın bulunduğu bu oda içerisinde kurban ritüellerinin gerçekleştirilmiş olduğunu kanıtlamaktadır³⁷. Bu oda aynı zamanda kralın resmi görüşmelerini gerçekleştirdiği merkezi alandı. Diğer odalar ise buna bağlı olarak

²⁹ McDonald 1943, 127.

³⁰ Gernet 1981, 322-339.

³¹ Glotz 1996, 47.

³² Wycherley 2021, 163-166.

³³ Palaima 1995, 131.

³⁴ Gür 2014, 21.

³⁵ Gür 2014, 21-23.

³⁶ Gür 2014, 21-23.

³⁷ Palaima 2008, 353; Gür 2014, 66.

arşiv, depo, yönetim karargâhı ve oturma odası şeklinde tasarlanmıştır³⁸. Bu yönleriyle ocağın kutsal nitelikte olduğu ve aynı zamanda hem mimari hem de fonksiyonel açıdan prytaneion yapısı ile benzer özellikler sergilediği söylenebilir. Toplumunun geçmişten gelen bir geleneği zamanın değişen koşullarına uygun olarak yeniden tasarlanmış olabileceği varsayımı, henüz epigrafik veya arkeolojik net bir kanıt olmamasına rağmen yüksek bir olasılık olarak kalmaya devam edecektir. Öte yandan ocağın kutsal nitelikli olmadığı düşüncesini uyandıran birçok neden vardır. Sabit ve anıtsal boyutlardaki ocakların yalnızca saraylarda konumlanıyor olması, kralın ekonomik gücünün ve üstünlüğünün vurgulandığı prestijli nesnelere ya da dönemin popüler zevkine uygun olarak tasarlanmış dekoratif öğeler veya her evin bir ocağı olduğu gibi kralın evinin de bir ocağı olabileceği bunlardan bazılarıdır³⁹.

Prytaneionun, Demir Çağı (MÖ 1200-600) ev mimarisi ile olan ilişkisine gelince; klasik şehircilik anlayışının temelleri bu dönemde atılmıştır⁴⁰. Dolayısıyla araştırmacıların Arkaik Dönem’de ortaya çıkan Prytaneionun kökenlerini bu çağda arama girişimi haklı bir çabadır. Bu dönemin ev mimarisinde karşılaşılan sabit ocaklar, kontekst buluntuları ile birlikte değerlendirildiğinde kutsal nitelikte olduğu anlaşılmıştır. Evlerde karşılaşılan bu “kutsal ev ya da aile ocağı” ileriki süreçte “devletin evi” olarak prytaneionda konumlanan ocağın ilk izleri olarak kabul edilir⁴¹.

Bir yapı tipi olarak ilk kez Arkaik Dönem’de (MÖ 640-480) ortaya çıkan *prytaneion* (*πρυτανείον*) kelime anlamı olarak, Atina’da *phyle* (*φύλη*)⁴² tarafından seçilerek yaklaşık bir ay kadar süreyle görev yapan ve tüm harcamaları devlet tarafından karşılanan *prytanis*’lerin (*πρύτανις*) makam binasıdır⁴³.

Yapı Thukydides’in bildirdiğine göre; içerisinde tüm devlet işlerini düzenleyen *prytaneis* oturduğundan beri bu adla anılmaktadır⁴⁴. Aristoteles ise; bu yapıda görevli memurların *archon*, *basileus* veya *prytaneis* olarak adlandırıldığını ve devletin resmi kült işlevlerinden sorumlu olduklarını ifade eder⁴⁵.

Antik dönem toplumları yaşamlarındaki sanat, edebiyat ve mimari gibi her bir ögeye “din olgusunu” yansıtmıştır. Tanrılara adanmış yapıları, ortaya koydukları eserler

³⁸ Gür 2014 21-23.

³⁹ Çayır 2006, 78-81.

⁴⁰ Wycherley 2021, 19-32.

⁴¹ Çayır 2006 88-89.

⁴² *Phyle*, kan bağı ile birbirine bağlı, aynı soydan gelenlerin oluşturduğu siyasi ve dini işlevlere sahip bir topluluk veya kabiledir. Detaylı bilgi için bkz. Küçükler 2017, 104-114.

⁴³ Çelgin 2010, 559-560.

⁴⁴ Thucydides, *Scholion*, II.15.2.

⁴⁵ Aristot. *pol.* VI.5.11-12.

(Heykel, seramik vb.), öyle ki bütün kent ve hatta bütün ülke tanrılara aitti. Dolayısıyla geleneklerine bağlı ve aynı zamanda dini yaşamlarının her alanına yansıtan antik dönem toplumunun kent içerisinde böyle bir yapı tasarlamış olmasının haklı sebepler içerdiği açıktır: Her evin kutsal bir aile ocağı vardır ve aile üyeleri bu ocak etrafında birleşir. Devlette bir ailedir ve devletin de bir evi ve kutsal bir ocağı olması gerekir. Kent ise tıpkı aile gibi bu ocak etrafında birleşmelidir. Evde aile reisi bu kült ritüellerini sürdürürken, devletinde resmi kült işlevlerini sürdürmek için bir memura gereksinimi vardır. Sonuç olarak Prytaneion yapısının bu ideolojiyle şekillenen bir antik dönem yaratımı olduğunu söyleyebiliriz. Böylelikle ortaya çıkıp gelişen prytaneion, MÖ 4. yüzyılda kenti dini ve siyasi anlamda sembolize eden, toplumun birlik ve beraberliğini yansıtan şehrin önemli kurumlarından biridir⁴⁶. Hellenistik Dönem’de (MÖ 330-30) krallıkların ortaya çıkışıyla önemini yitirmiş, Roma İmparatorluk Dönemi’nde (MÖ 30- MS 395) ise yalnızca dini nitelikleri olan bir yapı haline gelmiştir⁴⁷.

1.2. Yerleşim Dokusundaki Yeri

Prytaneionların kent içerisinde sabit bir konumunun olup olmadığı, antik metinler ve arkeolojik verilerin karşılaştırmalı analizi sonucu sağlamış oldukları “uyumsallık” üzerinden anlaşılabilir. Bu doğrultuda;

Antik yazarlardan Halikarnassos’lu Dionysios⁴⁸; “*Bir şehir kurulurken, öncelikli olarak kamusal ocağın kurulması gerektiği ve aksi bir durumun düşünülmemeyeceğini*” vurgular. Platon⁴⁹; “*şehir için uygun bir yer seçtikten sonra Hestia, Zeus ve Athena için kutsal bir alan ayarlanması ve etrafının çevrelenmesi gerektiğini*” ifade eder. Pausanias⁵⁰; Bir yerin “kasaba” olarak adlandırılabilmesi için gereken temel öğeleri sıralarken Prytaneiona da yer verir. Plutarkhos ise⁵¹; Prytaneionun bulunduğu alanı *δπου νῦν ἰδρῦται τὸ ἄστυ* “*kasabanın şu anda merkezlendiği yer*” olarak tanımlamaktadır. Bu ifadeler prytaneionun kent içerisinde merkezi ve özel bir alanda konumlandığına dair bizi yönlendiriyor olsa da arkeolojik veriler kesin bir yargıya ulaşabilmek için doğrudan kanıt sunmamaktadır. Bu konuda yapılan Prytaneion kazılarının azlığı da etkili olabilir.

⁴⁶ Miller 1978, 23.

⁴⁷ Miller 1978, 23-24.

⁴⁸ Dion. Hal. II. 65.

⁴⁹ Plat. V.745.

⁵⁰ Paus. X.4.1.

⁵¹ Plut. 27.7; Robertson 1998, 284.

Yapının kent içerisindeki konumuna odaklı olarak, ortaya çıktığı Arkaik Dönem'den itibaren arkeolojik verilerin incelenmesi gerekmektedir. Kentleşme olgusunun başladığı Arkaik Dönem'de tasarı belli bir düzenden yoksun ve oldukça karmaşıktır. Bu süreçte kentlerin karakteristik özelliği; ileriye dönük bir planlamadan ziyade, antik dönem toplumunun temel öğelerini içermesidir⁵². Dolayısıyla bu dönemde Bouleterion, Prytaneion ve Stoa gibi kamu yapılarının sabit bir konumu yoktu; ancak yine de kurulan ilk kentlerin kalıntıları bu ve benzeri yapıların agora ve çevresinde yoğunlaştığını göstermektedir⁵³.

Klasik Dönem'e gelindiğinde, çeşitli gereksinmelerin ortaya çıkışı beraberinde kent planlamasında yeni yöntemlerin geliştirilmesine önayak olmuştur. Bu dönemde geliştirilen, literatürde sıklıkla kullanılan "*Hippodamos yöntemi*" bir diğer adıyla "*dikdörtgen yöntem*" kentleri düzenlerken toprağı bölerek çeşitli amaçlara yönelik (Sivil, kamusal ve dini) kullanım alanları oluşturma, dolayısıyla da mevcut karışıklığı en aza indirmeye yönelik bir girişimdir. Böylelikle kentler belli bir düzen ve estetik bir görünüme ulaşmıştır. Bu düzen içerisinde; kentin merkezinde dört veya beş dikdörtgen blok agoraya ayrılarak toplumun temel öğelerinin kümelenildiği bir çekirdek oluşturulmuş, bu çekirdek etrafına kutsal alanlar bir ya da iki dikdörtgen blok içerisine yerleştirilmiş, geri kalan kısımlar halkın oturacağı evlere ayrılmış ve kentin etrafı savunma amaçlı bir sur ile çevrelenmiştir⁵⁴. Kentlerin bu yöntemle planlanması, Hellenistik ve Roma dönemlerinde de sürdürülmüştür. Bu bilgiler akabinde, *Hippodamos* yöntemi ile planlanan kentlerde prytaneionların agora ve civarında konumlandığı, tespit edilen mevcut örneklerle kanıtlanmaktadır (bkz. bölüm 2). Ancak bu durum yapının konumunu göreceli olarak sabitlese de bizi herhangi bir mantıksal yargıya ulaştırmamaktadır. Prytaneionların siyasi ve dini nitelikli kompleks bir yapı olması sebebiyle agora ve kutsal alanlar konusuna da ayrıca değinmekte yarar vardır.

Kentin merkezi noktasında konumlanan agora; toplumun dini, siyasi, ticari ve sanatsal faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve bu faaliyetlere uygun mimari düzenlemeler içeren (Bouleuterion, Prytaneion, Stoa, Tapınak vd.), kentsel yaşamın sahnelendiği oldukça yoğun ve geniş bir alandır. Kutsal alanlar içinse kentin herhangi bir noktasını işaret etmek pek mümkün değildir. Bu alanlar heterojen niteliklidir ve çoğu zaman kentin çekirdeğini oluşturan agoranın etrafında kümelenmiş veya kentin uzağında bir tören

⁵² Wycherley 2021, 27-30.

⁵³ Wycherley 2021, 28.

⁵⁴ Wycherley 2021, 51-52.

yolu ile kente bağlanmıştır. “Kutsal alan” kavramının oluşumu çeşitli koşullara bağlı kılınmıştır. Başlangıçta kutsal bir işaret (Doğal veya yapay olabilir.), alanı çevreleyen sınır (Sınır taşı, basit bir çit veya duvar) ve sunak bu oluşum için temel koşullardır⁵⁵. İlerleyen süreçte tapınak, heykel vb. eklemelerle zenginleştirilmiştir.

Antik yazarlardan Aristoteles⁵⁶ ve Platon⁵⁷; Agora ile kutsal alanın uyumsallığından bahseder. Aristoteles; “*Kutsal agora*” dan yanaydı; “*Burası tanrılara konut olarak ayrılmaya elverişli... ve tümü için aynı uygunlukta bir yer olmalıydı*” der⁵⁸. Platon; kutsal alanların ve resmi yapıların agorada bir araya gelmesi gerektiği konusunda görüş bildirir. Gerçekte ise kutsal alanlar elbette agorada birleşmemiş ancak kutsal alan oluşumunu sağlayan koşulların çekirdekte bir araya getirilip böyle bir izlenim yaratılmış olabileceği, ev kültürünü devlet kültürüne dönüştüren bir toplum için akla getirilebilecek önerilerdendir. Agora'nın dinsel yönünü vurgulayan G. Fougères⁵⁹; “*Agora öyküsel atalar ile ileri gelen yurttaşların ruhlarınca ziyaret edilen, koruyucu tanrıların oturdukları bir tür kutsal yer, bir temenos'tur... Ortak ocağın çevresinde uzun bir geçmişin, ortak bir şanın, yurtsever bir dindarlığın havası solunur.*”⁶⁰ derken varılmak istenilen sonucu özetler. Dolayısıyla çoğunlukla agora ve çevresinde konumlanan prytaneionların kutsal alanlar içerisinde de konumlanmış olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Çünkü agora, kutsal alanın kent merkezine yansıtılmış bir izdüşümü gibidir. Olympia Zeus Kutsal Alanı bu öneriye apaçık ışık tutar. Bu alan Yunanların en büyük ve en önemli dini merkeziydi ve tanrılarına adadıkları bir tapınaktan dahi yoksunken prytaneionun varlığı yeterince açıklayıcıdır⁶¹. Olympia örneğine ek olarak Delphi'deki prytaneionun da yine kutsal alan sınırları içerisinde olduğu bilinmektedir⁶². Sonuç itibariyle antik yazarların aktarımları ve elde edilen veriler prytaneionların “*merkezi (Agora)*” ve “*özel (Kutsal Alan)*” bir alanda konumlandığını kuşkusuz doğrulamaktadır.

⁵⁵ Wycherley 2021, 114-115.

⁵⁶ Aristot. *pol.* VII.11.1.

⁵⁷ Plat. 778 C-779 D.

⁵⁸ Wycherley 2021, 116.

⁵⁹ Fougères 1898, 106.

⁶⁰ Wycherley 2021, 92-93.

⁶¹ Wycherley 2021, 121-122.

⁶² Miller 1978, 29-30.

1.3. Mimari Özellikleri ve Fonksiyonları

Prytaneionlar, gerek ortaya çıkış süreci ve gelişimi, gerekse kent içerisindeki konumu açısından ele alındığında, bilinen ve bilinmeyen yönleriyle cevabı sürekli ertelenen soruların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte ortaya atılan varsayımların doğruluğu, kanıtlanmayı beklemektedir. Bu durum yapının mimari özellikleri ve fonksiyonları için de eşit derecede geçerlidir. Yapının bu “komplike” durumunun, analizini oldukça güçleştirdiğini ifade etmeliyiz. Ne var ki Frazer’ın 1885 yılında yayınlanan makalesi⁶³ ve S. Miller’ın 1978 yılında yayınlanan ve prytaneionları bu başlık altında detaylarıyla ele alan kitabı⁶⁴ hiç değilse yapıya dair belli bir konuda kolaylıkla başvurabileceğimiz önemli referanslardır. Bu temel referanslar ve güncelleri eşliğinde⁶⁵, yapının mimari özellikleri ve fonksiyonları iki ayrı başlık altında ele alınıp değerlendirilecektir.

1.3.1. Mimari Özellikleri

Prytaneionun mimari özellikleri, yapının tespitini zorlaştıran faktörlerden biridir. “Devletin evi” ideolojisiyle tasarlanan yapı, biçim ve görüntüsel olarak da bu kavramdan uzaklaşmaz. Dönemin standart ev mimarisinden büyütülmüş boyutu ve anıtsal girişi ile güçlkle ayırt edilebilir. Bu nedenle bir yerin “Prytaneion” olarak saptanabilmesi, konum, mimari, kontekt buluntuları gibi kriterlere bağlı olarak bütüncül değerlendirmeler sonucunda gerçekleştirilebilir.

Yapının mimari özellikleri yakın geçmişteki araştırmacıların odağına girmiş ve her biri kendi zamanı içerisindeki kalınlardan hareketle çeşitli görüş ve öneriler ortaya koymuştur. Günümüzde ise kimi görüşlerin bir yanılsama olduğu, kimilerinin ise aslına ıfık tuttuğu biriken bilgiler dâhilinde kanıtlanmaktadır. Bu durum detaylı incelendiğinde: Yukarıda Myken saray ocaklarının prytaneion ile ilişkilendirildiğinden bahsettilmişti. Bu ocakların dairesel formu, Atina’daki prytaneiona ait ek “*tholos*” ve yapının Roma paraleli olan dairesel “*Vesta Tapınağı*”, araştırmacıları başlangıçta “*dairesel prytaneion*” teorisini

⁶³ Frazer tarafından gerçekleştirilen çalışmada yalnızca yapının mimarisine değil, köken ve kült kavramlarına da değinilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Frazer 1885.

⁶⁴ Detaylı bilgi için bkz. Miller 1978.

⁶⁵ Miller’in çalışması ilerleyen süreçte farklı araştırmacılar tarafından da takip edilmiştir (Örn; Çayır 2006; Steskal 2010; Poblome 2019).

ortaya koymaya yöneltmiştir⁶⁶. Ne var ki bu teori, ilerleyen süreçte tespit edilen prytaneion örnekleri arttıkça geçerliliğini yitirmiştir. Artan örnekler, “yapının işlevleri dolayısıyla ‘*megaron*’ formuna sahip olabileceği” varsayımını da ortadan kaldırmıştır⁶⁷.

Yapının mimarisiyle ilgili oldukça önemli olan prytaneionun ‘standart bir plana sahip olup olmadığı’ sorularına dair ışık tutan görüşlere bakıldığında: Miller, mevcut örneklerden hareketle, yapı ve işlevlerindeki detaylarda bazı “*değişmezliklere*” vurgu yaparak, özelden genele doğru bir çıkarımda bulunmuş, prytaneionların “*iki peripteral tapınak kadar kesin olmasa da plan taslağı farklılık gösteren, ancak oturma düzeni ve konuşma alanı ortak olan iki ayrı bouleterion gibi*” belirli özellikler itibariyle genel şemayı yansıttığını ifade etmiştir⁶⁸. Prytaneionun genel bir mimari forma sahip olduğu görüşü, Wycherley tarafından da savunulmaktadır: Wycherley’e göre; “prytaneion standart bir evden daha farksız değildir”⁶⁹. Tespit edilen prytaneion örnekleri karşılaştırıldığında, bu iki görüşün doğruluğu kanıtlanmaktadır.

Tıpkı büyük bir evi andıran prytaneionlar için ocağın tek “*töz*” olduğu ve genel özellikleri itibariyle kompleks yapılar olduğu söylenebilir. Her bir prytaneionda, bir ‘*avlu*’ ve iki ana oda; biri standart boyutlarda kline ve masaları içeren, devlet misafirlerinin ağırlandığı, yemeklerin verildiği ‘*Hestiatorion* ya da *Yemek Odası*’; diğeri ocağı ve ocak kültürünü içeren ‘*Hestia Salonu*’, yapının varoluş amacına hizmet eden ortak mimari unsurlardır⁷⁰.

Hestia Salonu olarak adlandırılan oda içerisinde sönmeyen ateşin varlığına, ocağı soyutlayan veya ona eşdeğer olarak nitelendirebileceğimiz bir “*lamba (λύχνιον)*” dâhil olmuştur. Miller’e göre; bahsi geçen lamba, ocak ateşinin sürekliliğini sağlayan kıvılcım olarak düşünülebileceği gibi, her durumda sabit bir ocağın varlığı, sıklıkla kullanılan ‘*κοινή ἐστία*’ kelimesinden ve Pollux’un ‘*εσχάρα*’ ve ‘*βωμός*’ olarak ocağı tanımlamasından anlaşılabilir⁷¹. Bunlara ek olarak; plan tiplerinde yuvarlak, kare,

⁶⁶ Miller 1978, 25-26. Frazer; Prytaneionun, Roma’daki paraleli ‘*Vesta Tapınağı*’ gibi yuvarlak olduğu ve ilkel dairesel bir kulübe biçimini koruduğunu ileri sürerek Atina’daki ek *tholos*’a dikkat çekmiş, Arkaik Dönem’e tarihlenen öncüsünü form olarak takip ettiğini savunmuştur. Ancak ilerleyen süreçte öncü prytaneionun tümüyle farklı olduğu ve aynı zamanda prytaneion ve Hestia kültürünün, Roma paraleli Vesta kültü ve tapınağı ile birebir özdeşleşmediği anlaşılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Frazer 1885, 145.

⁶⁷ Miller 1978, 26.

⁶⁸ Miller 1978, 27.

⁶⁹ Wycherley 2021, 163. R. E. Whcherley’in görüşü, prytaneionu “büyük bir ev (*οἶκος μέγας*)” olarak tanımlayan Thukydides’in Scholion’u ile desteklenir. Detaylı bilgi için bkz. Thuk. II.15.2.

⁷⁰ Miller 1978, 30-36. *Hestiatorion* ya da *Yemek Odası*’nda klinelerin kendisi bulunabileceği gibi, klineler için destekler veya odanın etrafını çevreleyen yükselti şeklinde de görülebilir. Bu konuda Ephesos Prytaneionu hakkında detaylı bilgi için bkz. bölüm 2.

⁷¹ Miller 1978 34-35; Poll. 1.7.

dikdörtgen ve 'L' şeklinde farklı örnekler de mevcuttur⁷². Miller'in dikkat çektiği nokta, harici *prostas* ve çeşitli işlevlere sahip arşiv, depo ve mutfak gibi belirsiz sayıdaki yan odalar ile ne yapı ne de kültüyle eşleşmeyen objeler⁷³ ardında coğrafik, topografik, ekonomik, siyasi, dini, sanatsal vd. birçok nedeni içeriyor olabilir⁷⁴.

Özetle prytaneionlar konu başlangıcında da belirttiğimiz üzere “*devletin evi*” ideolojisiyle tasarlanan, bu kavrama biçim ve görüntüsel olarak da sadık kalan, tıpkı ev mimarisinde olduğu gibi, bir takım temel özellikleri içerisinde barındıran ancak çeşitli varyasyonları olan yapılardır. Bu durum her ne kadar yapının tespitini güçleştiriyor olsa da aynı perspektifte ele alınıp değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

1.3.2. Fonksiyonları

Prytaneionların dini ve siyasi nitelikli bir yapı olarak tasarlanması, kendisine yüklenen ödevlerin belirleyicisi olmuştur. Miller; yapının fonksiyonlarını elde edilen arkeolojik ve epigrafik belgeler doğrultusunda birkaç başlık altında değerlendirmiş ve süregelen çalışmalar için konu karmaşasını minimum seviyeye indirmiştir. Miller'ın belirlemiş olduğu bu başlıklar altında yapının fonksiyonları kısaca ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1.3.2.1. Ziyafet-Şölen

Yapıda gerçekleştirilen yemek ritüelleri, kutsal aile ocağı kültü ve geleneğini yansıtmaktadır. Nasıl ki bir aile, evin kutsal ocağı etrafında toplanıp, ocakta pişen yemeği kimi zaman davet ettikleri misafirleriyle birlikte yiyerek, sohbet edip vakit geçiriyorsa; prytaneionda da bu uygulama, yapının mimari özellikleri içerisinde açıkladığımız iki ana oda (*Hestiatorion* ve Hestia Salonu) etrafında gerçekleştirilmiş olmalıdır. Kesin ifadelerden kaçınmamız, araştırmacıların “yemek pişirilen”, “hazırlanan” ve “yenilen yer” konusunda dikkat çektiği cevabı belirsiz birtakım sorulardan ileri gelmektedir:

- 1- Yemek pişirme ve yemek yeme işlevi aynı oda içerisinde mi gerçekleştiriliyordu?

⁷² Bu konuda geniş bilgi için bkz. bölüm 2

⁷³ Apollon, Artemis, Eirene, ve Hermes gibi tanrı(ça)lar ile siyasi figürler olarak Demokhares, Demosthenes ve Themistokles'e ait heykeller ya da Olympia Prytaneionu'nda tespit edilen pan sunağı gibi çeşitli kült objeleri bunların bildiğimiz bir kısmını oluşturur (Miller 1978, 30-36).

⁷⁴ Miller 1978 30-36.

2- Harici mutfak, ikinci bir ocağın varlığına işaret olabilir miydi?

3- Yemeğin dışarıdan temini mümkün müydü?

İlk soru; *Hestiatorion* ya da Yemek Odası'nda bir ocağın tespiti ile çözümlenebilir, ancak hiçbir prytaneion örneği ya da edebi-epigrafik herhangi bir belge bu oda içerisinde ocağın varlığına kanıt sunmamaktadır⁷⁵. Bu durumda pişirme ve yemek yeme işlevinin aynı oda içerisinde gerçekleşmemiş olduğunu varsayabiliriz. Peki, yemeğin pişirilmesi ve hazırlanması nerede gerçekleştiriliyordu? Bu ilk sorunun cevabından türeyen belirsizlik, ikinci sorunun ortaya çıkış sebebidir; harici mutfak, yemeklerin hazırlanması işlevini görmüşse de ocağın varlığı bu alanda da kanıtlanamamaktadır⁷⁶. O hâlde pişirmenin Hestia Salonu, hazırlamanın mutfak ve yemek yeme işlevinin *Hestiatorion*'da gerçekleştirildiği akla yatkındır. Üçüncü sorunun ortaya çıkışı ise harici mutfağın Anadolu'daki hiçbir prytaneionda tespit edilememiş olmasından kaynaklanır ve antik metinlerde kaydedilmedikçe, bu soruya cevap vermek pek de mümkün değildir (bkz. bölüm 2).

Eski Yunanca'da, *ἑστιάτοριον*- “yemek ya da ziyafet salonu”; *ἑστιάτοριον*- “ziyafet ya da şölen”; *ἑστιάτωρ*- “ziyafet ya da yemek veren ev sahibi” anlamlarına gelmektedir⁷⁷. Kısaca toparlayacak olursak *Hestiatorion*; Prytaneionda, devletin kendi bütçesiyle düzenlediği ziyafette, dâvetlilerin ağırlandığı, yemeklerin yenildiği ve beraberinde çeşitli sohbetlerin yapıldığı odadır.

Prytaneionda devlet bütçesiyle yemek yemeye dâvet edilmek, “en yüksek derecede onurlandırılmak” anlamına geliyordu ve bu onurlandırma, dâveti ifade eden “*καλέσαι δὲ αὐτοῦς ἐπὶ ζένιχ εἰς τὸ*” sözcüğüyle özdeşleşmiştir⁷⁸. Yapıda “*Xenia (ξένια)*”, “*Deipnon (δείπνον)*” ve “*Sitesis (σίτησις)*” olarak adlandırılan üç ayrı ziyafet düzenlenirdi⁷⁹. Bu ayrımın, onurun niteliği ve süresi ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır: *Xenia*, yabancı büyükelçiler ve vekiller gibi konukları; *Deipnon* ve *Sitesis*, yerli ve seçkin konukları onurlandırmak için düzenlenirdi⁸⁰. *Deipnon* ve *Sitesis* arasındaki fark; *Sitesis*'te, devlete önemli bir hizmette bulunarak ya da olimpiyat oyunlarını kazanarak onurlandırılan kişi, devlet bütçesiyle görevi veya yaşamı sonlanıncaya dek yemek yeme hakkına sahip olurdu. Bu hak hayatta olmayan, fakat yaşamı süresince devlete büyük

⁷⁵ Miller 1978, 33.

⁷⁶ Miller 1978, 33.

⁷⁷ Çelgin 2010, 278.

⁷⁸ Miller 1978, 4.

⁷⁹ Miller 1978, 4-5.

⁸⁰ Miller 1978, 5-7. *Xenia* ve *Deipnon* arasındaki ayrımın *Deipnon*'a yabancı konukların davet edilmesi gibi istisnaları olabileceği vurgulanmıştır (Miller 1978, 5).

hizmetlerde bulunmuş Harmodios, Aristogeiton, Lykourgos, Demosthenes, Demochares ve Hippokrates gibi onurlu vatandaşların en yaşlı torununa da tanınmıştır⁸¹. Bu en yaşlı torun öldüğünde yerini, diğer en yaşlı toruna bırakırdı. Bu noktaya kadar anlatılanlardan hareketle, prytaneionda düzenlenen ziyafetlerde “görev alan” kişilerin olmadığını düşünmek imkânsız olsa da bu konuda gerçekleştirilen çalışmaların hiçbiri yeteri kadar kanıt sağlayamamıştır.

1.3.2.2. Din

Prytaneionun dini fonksiyonu, kutsal ocak ve ocağın kişiselleştirilmiş tanrıçası Hestia kültü ile ilişkilidir. Yukarıda mimari özellikleri içerisinde ele aldığımız Hestia Salonu, kutsal ocağın konumlandığı, dini ritüellerin gerçekleştirildiği, yapının varoluş amacını yansıtan iki ana odadan biridir. Bu oda içerisindeki dini ritüeller, tıpkı aile evinde olduğu gibi ocak üzerine yoğunlaşır, ancak bu kez aile reisi baba figürünün rolü, devletin resmi görevlisi veya görevlileri tarafından üstlenilir.

Ocak ateşi ile gerçekte kimin ilgilendiği konusunda net bir kanıt olmamasına karşın Plutarkhos; prytaneiondaki kutsal ocak ateşiyle dul kadınların ilgilendiğini ifade eder⁸². Fakat resmi kurban ritüelleri ve dini festivaller gibi kült işlevlerinden, Aristoteles’in ifadesiyle “*prytaneis*” sorumludur⁸³.

Prytaneionda gerçekleştirilen kurban ritüelleri ve dini festivallerin düzenlenmesine dair epigrafik kanıt oldukça fazladır. Örneğin; dini festivallerde, alayların prytaneiondaki ocakta başladığının bilgisi bu kanıtlardan elde edilmiştir⁸⁴. Aynı zamanda ocağın yanında sığınma ve korunma talep edebilme hakkının, ocağın kutsal önemine işaret eden bir olgu olduğundan “ateş ve ocak kültü” başlığı altında bahsedilmişti. Bu aktarımlara ek olarak, prytaneionlarda, farklı kültlere ait izler bulmanın oldukça sık karşılaşılan bir durum olduğu belirtilmelidir. Ephesos Prytaneionu’nda, tanrıça Artemis; Atina Prytaneionu’nda, Eirene; Delos Prytaneionu’nda, Apollon ve Hermes’e ait kült heykelleri; Olympia Prytaneionu’nda, Pan sunağı; Megara, Sikyon ve Delphi’deki prytaneionlarda, “kahraman kültü veya onurlandırmanın farklı bir biçimi”

⁸¹ Miller 1978, 7.

⁸² Plut. IX.6.

⁸³ Aristot. *pol.* VI.5.11-12.

⁸⁴ Atina’dan MÖ 5. yüzyıla tarihlenen bir yazıt; “*Bendis ve Deloptes, prytaneiondaki ocaktan gelen bir alayla yatırılacaktır.*” ifadesiyle bu durumu kanıtlayan bir örnektir. Bu yazıt gibi MÖ 3. ve 2. yüzyıla tarihlenen ve alayların prytaneionda gerçekleştiğine dair kanıt oluşturan başka yazıtlar da bulunmaktadır (Miller 1978, 141-165).

olarak yorumlanan yerel kahramanlara ait mezarlar bilinmektedir⁸⁵. Bu kültler için mutlak bir açıklama yapıp genel bir yargıya ulaşmak imkânsızdır. Çünkü elde edilen bulguların yapıyla direkt olarak bağlantısını niteleyen herhangi bir epigrafik kanıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla Miller'ın da aktardığı üzere; bir prytaneionda hangi yabancı malzemenin keşfedileceğini önceden tahmin etmek ne yazık ki mümkün değildir⁸⁶.

1.3.2.3. Mahkeme

Prytaneionun mahkeme olarak faaliyet gösterdiği, antik yazarlardan edinilen bilgiler doğrultusunda anlaşılmaktadır. Bu bilgilerin içeriği; prytaneiondaki mahkemenin cinayet davalarına baktığı⁸⁷, bu davalar ile ilgilenen hakimlerin “*ephetai*” olarak adlandırıldığı⁸⁸ ve cinayet faillerinin nesnelere de oluşabileceği yönündedir⁸⁹. Miller'in deyimiyle; “bir evin tepesinden düşerek, birinin ölmesine neden olan kiremitin, prytaneiona götürülerek yargılanıp cezalandırılması örneğinde olduğu gibi”⁹⁰.

Platon, mahkemedeki davalarda, yargılama süresince tüm hâkimlerin adil olacağına dair Hestia adına yemin etmesi gerektiğini ifade eder⁹¹. Platon'un bu söylemi, daha önce de söz edildiği üzere, Homeros'un yemin ederken ocağı şahit olarak göstermesi ile uyum sağlamaktadır. Bu aktarımlardan hareketle mahkeme fonksiyonu için, “yapının dini ve siyasi birlikteliğini yansıttığı” söylenebilir.

1.3.2.4. Arşiv ve Depo

Prytaneion, kentle ilgili önemli olayları içeren birtakım belgelerin arşivine sahipti. Atina Prytaneionu'nda korunan Solon yasaları, Pollux'un ifadesine göre; ilk olarak *akropolis*'te tutulurken, daha sonra herkes tarafından okunması için agoradaki prytaneiona taşınmıştır⁹².

⁸⁵ Miller 1978, 17.

⁸⁶ Miller 1978,

⁸⁷ And. 78; Plut. XXIX.3; Poll. VIII.120.

⁸⁸ Plut. XXIX.3, “*Areopagos, Ephetai veya Basileus tarafından prytaneionda, cinayet ya da tiranlık kurmak isteme suçlarıyla cezalandırılanlar ve bu yasa yayınlandığında sürgünde olanlar haricindekilerin, hak ve imtiyazları geri getirilecektir.*”. Detaylı bilgi için bkz. Shear, 1994, 244.

⁸⁹ Cansız nesnelere yargılanması, Zeus Polieus'un altarında, bir öküzü öldürdüğüne inanılan baltanın duruşması ile efsanevi kral Erectheus zamanına dayanmaktadır. Bkz. Demosth. XXIII.76; Paus. I.28.10; Poll. VIII.120.

⁹⁰ Miller 1978, 18-19.

⁹¹ Plat. V.855-856.

⁹² Poll. VIII.128.

Polybios tarafından aktarılan; Rhodos amiralinin, kentine gönderdiği Lade Deniz Savaşı ile alakalı olayları içeren mektupların, Rhodos'daki Prytaneionda korunması⁹³, aynı zamanda Imbros, Phaistos, Gortyn ve Delos'tan ele geçen yazıtlar, prytaneionun arşiv olarak kullanımını kanıtlamaktadır.

Bu yazıtlardan, Imbros'daki prytaneionun, taş bir stel üzerindeki kararnameyi avlusunda barındırdığı; Phaistos'taki prytaneionda, Miletos ile yapılan bir antlaşmanın Girit nüshasının bulunduğu; Gortyn ve Lato arasında yapılan bir antlaşmanın, her iki şehrin prytaneionunda tutulduğu; Delos Prytaneionu'nda ise “*archeion*” olarak adlandırılan bir odanın arşiv olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır⁹⁴. Aynı zamanda yukarıda bahsettiğimiz yapı ve kültüyle eşleşmeyen nesnelere, prytaneionun depo amaçlı kullanımına kanıt oluşturduğu yaygın bir görüştür.

1.3.2.5. Sosyal Yardım

Aristoteles, prytaneion ve yetimlerin kamu fonlarından yararlandığını ifade etmiştir⁹⁵. Miller'e göre; prytaneionun “sosyal yardım kurumu” olarak kullanıldığı, Atina Prytaneionu'ndan elde edilen veriler ile anlaşılmaktadır⁹⁶.

MÖ 5. yüzyıla ait bir kararnamenin her ne kadar parçalanmış bir şekilde ele geçirilmiş olsa da “*Otuz Tiran tarafından öldürülenlerin çocuklarına, prytaneiona gelen savaş yetimlerine verildiği gibi her gün bir obol rızık vermek*” ifadesine sahip olduğu anlaşılmıştır⁹⁷.

MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bazı yazıtlarda ise *epheb*'lerinde prytaneion dışında devlet bütçesiyle yemek yediği, yetişkin bireyler hâline geldiklerinde kutsal Hestia ocağında kurbanlarını adayıp prytaneiona girebilmek için kayıt yaptırdıkları ifade edilmiştir⁹⁸.

Aristoteles'in ifadesi ve bu yazıtlar; “devletin, çeşitli mâli düzenlemeler aracılığıyla, belirli koşullara tabii olan küçük çocukların, prytaneionda beslenmelerini sağlaması” olarak yorumlanmıştır⁹⁹. Devletin sorumluluğu altındaki küçük çocukların beslenmesi bina dışında gerçekleştirilirdi. Çocuklar yetişkinliğe eriştiklerinde bu süreç

⁹³ Pol. XVI.15.8.

⁹⁴ Miller 1978, 17.

⁹⁵ Aristot. *Ath. pol.* XXIV.3.

⁹⁶ Miller 1978, 19.

⁹⁷ Miller 1978, 19.

⁹⁸ Miller 1978, 20, 168-169.

⁹⁹ Miller 1978, 20.

sonlanır, yetişkin olan ve devletin sorumluluğundan çıkan çocuklar, tanrıça Hestia'nın kutsal ocağında kurbanlarını adayıp, tam teşekküllü bir vatandaş olarak yapıya girebilirlerdi¹⁰⁰. Plutarkhos ve Aelian tarafından aktarılan; Parthenon'un inşası sırasında sıkı çalışan bir katırın devlet bütçesiyle beslenmesi¹⁰¹ ve Aristides'in kızlarının prytaneiondan sağlanan bir çeyizle evlenmiş olmaları¹⁰², aynı uygulamanın farklı türevleri olarak düşünülebilir.

¹⁰⁰ Miller 1978, 20.

¹⁰¹ Plut. *mor.* 970b; Ail. *nat.* VI.49.

¹⁰² Plut. XXVII.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU PRYTANEIONLARI

2.1. Kalıntıları Bilinen Prytaneionlar

2.1.1. Ephesos

İzmir ili, Selçuk ilçesi sınırlarındaki Ephesos antik kentinin prytaneionu, devlet agorasının kuzeyinde yer almaktadır. Kompleks doğuda bouleuterion ve güneyde stoa ile birlikte koordine edilmiştir (Fig. 4-5).

Ephesos Prytaneionu üç ayrı ana bölümden oluşan “L” şeklinde bir plana sahiptir. Bu ana bölümler; ön avlu, çok sayıda odaya sahip *portiko* ve sunaklı doğu avlusu’dur (Fig. 6-8).

Yapının güneybatı köşesinde 18,40 x 21,65 m boyutlarında, Ion düzenindeki 14 sütunla çevrili bir *peristyl* bulunmaktadır (Fig. 9). Bu *peristyl*’in ortasında, eksenden hafif kaymış dikdörtgen bir temel yer almaktadır. Bu söz konusu temelin yakınlarında Büyük Artemis’e¹⁰³ ait kült heykeli bulunduğundan, heykel kaidesi olarak işlev gördüğü düşünülmektedir¹⁰⁴.

Persityl’in kuzeyinde, stoa (ön galeri) yer almaktadır¹⁰⁵. Stoa; 7,20 x 21,38 m boyutlarında, yatay, *in antis* planlı ve Dor düzeninde 6 sütunlu alçak bir cepheye sahiptir (Fig. 10). Dor düzenindeki cephe saçaklığının üst kısmında ahşap kirişler için oyuklar bulunmakta ve bunun üzeri kırma çatı ile tamamlanmaktadır. Sütunlar ve üzerindeki saçaklığın üzerinde “*Kuretler Birliği*” listesi yazılmıştır¹⁰⁶. Stoa, güneyindeki *peristyl* ile kuzeyindeki mekân topluluğunu birbirinden ayırmaktadır. Yapı, bünyesinde hem Ion hem de Dor düzenini bulundurması itibariyle heterojen bir mekân planını yansıtmaktadır. Yapının bu özgün planı coğrafi konum, topografya ve mekân ihtiyaçlarından

¹⁰³ Efes Müzesi, Env. Nr. 712.

¹⁰⁴ Steskal–Ladstatter 2009, 128.

¹⁰⁵ *Peristyl* ve stoaya onur heykelleri ve onur kaideleri yerleştirilmiştir. Bkz. Steskal–Ladstatter 2009, 134.

¹⁰⁶ *Kuretler* ve yapıya ait diğer yazıtlar için ayrıca bkz. Knibbe 1981.

kaynaklanmakta ve aynı zamanda Anadolu’da Dor düzeninin oldukça ender görülmesi, Ephesos Prytaneionu’nu önemli kılan özelliklerden biridir¹⁰⁷.

Yapının kuzeydoğusunda, ön galeriden geçişin sağlandığı 13,47 x 13,41 m boyutlarında oda 1 (*Hestiatorion* ya da Yemek Odası) yer almaktadır (Fig. 11). 1 numaralı odanın dört köşesinde, *attik-ion* kaideler üzerinde, kompozit başlıklı dört adet kalp şekilli payeler yer almakta, kuzey duvarında ise açık bir beşik tonoz bulunmaktadır. Sütun kaidelerinin arasında “L” şeklinde, karşılıklı iki sıra halinde, birbirine paralel, alçak tuğla duvarlar, odanın mermer zemini üzerine kurulmuştur. F. Miltner, bu duvarların yaklaşık 100-200 kişilik *boule* koltukları için destekleyici unsur olduklarını ifade etmektedir¹⁰⁸. Odanın tam ortasında ise kare bir temel bulunmaktadır. Bu temelin mermerden kare bir masaya ait olduğu ve oda 1’in “*Hestiatorion*” olması gerektiği düşünülmektedir¹⁰⁹ (Fig. 12).

Bu tanımladığımız büyük odanın kuzeyinde, üç ayrı bölüme ayrılmış, enlemesine bir oda yer almaktadır (Oda 2, 3 ve 4). 13,41 x 3,94 m boyutlarında olan bu odanın yapıdaki diğer odalardan daha yüksek olduğu ve ulaşımın merdivenle sağlandığı yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilmiştir¹¹⁰. Bu oda aynı zamanda, içerisinde Hestia ocağını barındıran ve ‘Hestia Salonu’ olarak adlandırdığımız kült ritüellerinin gerçekleştirildiği bölümdür. Yapının en büyük odasının (*Hestiatorion* ya da Oda 1) batısında ise biri 8,83 x 6,52 m boyutlarında kuzeyde (Oda 5), diğeri 7,98 x 6,52 m boyutlarında güneyde (Oda 6) olmak üzere iki ayrı oda bulunmaktadır¹¹¹. Kuzeydeki oda, kendi içerisinde iki ayrı küçük mekân (Oda 5a ve 5b) barındırmaktadır.

Ephesos Prytaneionu’nda üç ayrı inşa faaliyeti tespit edilmiştir. Yapının etrafında Lysimakhos dönemine (MÖ 3. yüzyıl) tarihlenen teraslamalar, öncül bir prytaneion yapısının varlığına işaret etmekte, ancak kanıtlanamamakta ve yeri bilinmemektedir¹¹². Günümüze ulaşan yapının ilk inşa tarihi ise Augustus’un erken dönemlerine (MÖ 1. Yüzyıl) tarihlenmektedir. Yapıda yaklaşık MS 1-2. yüzyılda, kim olduğu bilinmeyen ve

¹⁰⁷ M. Steskal; Anadolu’da diğer birçok kentte olduğu gibi Ephesos’te de dor düzeninin nadiren tercih edilmiş olmasına vurgu yaparak, prytaneionun köklü geçmişine dikkat çekmiş, yapıdaki bu tercihin bir tesadüf olmadığı görüşünü bildirmiştir (Steskal–Ladstatter 2009, 129-130).

¹⁰⁸ Miltner 1959, 298-299.

¹⁰⁹ Steskal–Ladstatter 2009, 130.

¹¹⁰ Steskal–Ladstatter 2009, 130.

¹¹¹ Bu odalar devlet arşivi olarak kullanım görmüş, ilerleyen süreçte bu arşiv bouleteriona taşınmıştır (Steskal–Ladstatter 2009, 133).

¹¹² Eichler 1962, 38-41; Miller 1978, 98-109; Steskal–Ladstatter 2009, 130-131.

MS 104 yılında “Dionysodoros” adında bir *prytan* tarafından çeşitli onarımlar gerçekleştirilmiştir. Bu onarımların ilki ön avluda, ikincisi ise yapının en büyük odası ve kuzeyindeki odalarda gerçekleştirilmiştir¹¹³. İkinci inşa faaliyeti ise MS 3. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenmektedir. Bu tarihlerde *boule* koltukları ve bu koltukları destekleyen duvarlar, kalp formu sütunların onarımı ve ön galeriye döşenen mozaik, gerçekleştirilen uygulamalar arasındadır¹¹⁴ (Fig. 13-14). Yapı MS 4. yüzyılda meydana gelen depremlerin oluşturduğu büyük hasar ile aynı tarihlerde dini ve siyasi birçok nedenden ötürü terk edilmiş, eski önem ve işlevini yitirmiştir¹¹⁵. Yapı MS 5-6. yüzyılda tekrar onarımlarla ayakta kalmıştır¹¹⁶. Prytaneionun bulunduğu alan zanaatkarlar mahallesi olarak kullanılan, basit evleri içeren bir nitelikte karşımıza çıkmaktadır.

Yapının kült özellikleri ile ilgili veriler hem epigrafik hem de mimari kalıntı ve bulgulardan elde edilmiştir. Kentin siyasi ve dini birlikteliğinin sembolü olan bu yapının ana kültü tanrıça Hestia’dır. Devlet misafirlerinin ağırlandığı, ziyafetlerin düzenlendiği *Hestiatorion* ya da Yemek Odası (Oda 1) ve içerisinde kutsal ocağı barındıran, dini ritüellerin gerçekleştirildiği Hestia Salonu (Oda 2-4) bu kültü destekleyici mimari unsurlardır (Fig. 15-19).

Kült işlevleri ise ‘*Prytanlar*’ ve ‘*Kuretler*’ adıyla anılan görevliler tarafından gerçekleştirilmiştir¹¹⁷. *Prytan*’ların en öncelikli görevi kutsal ocağı ve ateşin sürekliliğini korumaktır. Beraberinde konukların ağırlanması ve resmi tüm dini festivallerden de sorumludurlar¹¹⁸. Kentin seçkin ailelerinin gençlerinden oluşan *Kuretler* ise *Prytan*’lara yardımcı asistan olarak dört yıl süreyle hizmet etmişlerdir¹¹⁹. Pek çok yazıtta sonsuzlaştırılan *Kuretler synedrion*’u (*Kuretler Birliği*) sonsuz ateşle ilgilenme, kurban ritüellerine yardımcı olma ve her yıl düzenlenen ‘Ortygia Kült Törenleri’nin düzenlenmesi görevlerini üstlenmiştir¹²⁰.

¹¹³ Steskal–Ladstatter 2009, 131.

¹¹⁴ Steskal–Ladstatter 2009, 131.

¹¹⁵ Prytaneionun işlevini yitirmesi, imparatorluk tarafından MS 391-392’de pagan inancına yönelik getirilen yasaklar ile paralellik gösterir (Steskal–Ladstatter 2009, 132).

¹¹⁶ MS 6. yüzyılın başlarında, prytaneiona ait yapı malzemeleri, Kuretler Caddesi ve Scholastikia Hamamı’nda devşirme olarak kullanılmıştır. Bu tarih aralığı ve akabinde Bizans Dönemi’ne ait uygulamalar gözlemlenmiştir (Steskal–Ladstatter 2009, 132).

¹¹⁷ Kajava 2004, 5.

¹¹⁸ Friesen 2001, 97-98.

¹¹⁹ Aygel 1959, 42.

¹²⁰ Steskal–Ladstatter 2009, 133.

Prytaneiondaki bu ana kült dışında, epigrafik olarak kanıtlanan ikincil kültler de yer almaktadır. Bunlar arasında da Demeter Karpophoros¹²¹ ve kızı Kore, Sosipolis, Apollon Klarios ve Apollon Manteios¹²², Theos Kinnaios ve Tykhe bilinmektedir. Bu ikincil tanrı(ça) kültlerinin kişiselleştirilerek kutsal ocak kültürüne aktarılması MS 2. yüzyıl itibariyle yoğunlaşmıştır. Bu durum yapının dini önemini arttırmasına karşın politik önemini azaltmıştır¹²³.

Prytaneiondaki Hestia *Bouleia* ana kültü ve ikincil kültlere ek olarak Efes Artemisi'ne ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Öyle ki Hestia *Bouleia* kültürünü sembolize eden bu yapıda Efes Artemisi, tanrıça ile pratikte aynı değerdedir. Bununla birlikte tanrıçanın olasılıkla ön avlu ve ön galeride bulunan dört adet heykeli, tanrıçanın kent içerisindeki önemini ve üstünlüğünü vurgulamaktadır¹²⁴ (Fig. 20-25). Bu durum tanrıça Hestia kültürünün yaşatıldığı, tanımlanmış olan başka hiçbir prytaneionda karşımıza çıkmamaktadır. Böylelikle bunun yalnızca kent ile sınırlı kalan özel bir durum olduğu söylenebilir. Ancak ilerleyen süreçte hem Anadolu içinde hem de Anadolu dışında benzer bir durum ile karşılaşıldığında, yapının kült ve işlevleri için farklı varsayımlar ön plana çıkabilir.

2.1.2. Magnesia ad Maeandrum

Aydın ili, Germencik ilçesi sınırlarında yer alan Magnesia ad Maeandrum antik kentinin prytaneionu, agoranın güneybatı köşesinde, güney sütun dizisinin arkasında yer almaktadır (Fig. 26).

Dörtgen plana sahip olan kompleks yapı, oldukça geniş Dor düzenindeki sütunlarla çevrili bir *peristyl*'e sahiptir. *Peristyl*'in güneybatı köşe payesi kalp formu olarak tasarlanmıştır¹²⁵ (Fig. 27). Yapı içerisinde en büyüğü kuzey merkezde olmak üzere, kuzey ve doğu cephelerindeki odaların her biri avluya açılmaktadır.

¹²¹ MS 120 yılında P. Rutilius Bassus'un, kendi imkânlarıyla Demeter adına *hieron* olarak bir *naos* yaptırdığı ve bu *naos*'un prytaneiondaki *naos*'a ait olabileceği düşünülmektedir (Soykal Alanyalı 2003, 177). Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde Demeter Karpophoros kültü adına kurban ritüelleri gerçekleştirilmiş; İmparatorluk kültüründe ise İmparatoriçe Livia, Sebaste Demeter Karpophoros ile özdeşleşerek prytaneiona girmiştir (Wallensten 2014, 197).

¹²² Demeter Karpophoros ve Apollon Manteios kültü için Hesti Salonu ya da Oda 1'in batısında kalan yan odaların (Oda 5-6) ayrılmış olabileceği ihtimali oldukça yüksektir (Steskal-Ladstatter 2009, 133).

¹²³ Steskal-Ladstatter 2009, 133.

¹²⁴ Büyük Artemis heykeli dışında, Güzel Artemis ve Küçük Artemis'in iki örneği (Efes Müzesi Env. Nr. 717, 718 ve 231/56) bulunmaktadır (Scherrer 2000, 86, 210; Steskal-Ladstatter 2009, 134).

¹²⁵ Humann 1904, 137.

Yapıya giriş kuzeydoğudan, agoranın güney sütun dizisinin arkasındaki duvarda yer alan bir açıklıktan sağlanmaktadır. Bu açıklık *in-antisli*, Ionik iki sütunlu ve yapı için bir *propylon* oluşturmaktadır. *Propylon*'un batısında, 14,60 x 9,20 m boyutlarında, Ionik *tetrastylus in-antis* cepheye sahip bir *exedra* yer almaktadır. *Exedra*'nın, başta MÖ 1. yüzyıla tarihlenen Lucius Aphronios'a ait bir heykel kaidesi ile çok sayıda onur anıtını içerisinde barındırmaktadır¹²⁶.

Exedra'nın batısında (yapının kuzeybatı yönünde), iç kısmı bordürle çevrili, kapısı eksenden hafif doğuya doğru kaymış, daha küçük boyutlu başka bir oda bulunmaktadır. Miller'e göre bu oda, görece 0,80 x 1,65 m ölçülerinde yaklaşık 20 kişilik yemek klinelerini içeren *Hestiatorion* (Yemek Odası)'dur¹²⁷. Bu odaların her ikisinde de duvar dekorasyonuna işaret eden, ilk Pompei üslubuna ait duvar sıvası parçaları bulunmuştur¹²⁸.

Yapının doğu tarafının merkezinde, diğer odalara oranla oldukça dar olan bir başka oda bulunmaktadır. Bu odaya *peristyl*'in güneybatı köşesinden, önünde yer alan iki antreyi geçerek, aşamalı olarak ulaşılmaktadır. Oda içerisinde 1,37 x 1,37 m genişliğinde ve 1 m yüksekliğinde, kare formlu, kabartmalı ve yazıtlı taş bir sunak-ocak bulunmuştur¹²⁹. MÖ 100 yıllarına tarihlenen bu sunak-ocak, odanın 'Hestia Salonu' olabileceği görüşüne kanıt oluşturmaktadır.

Yapının inşa tarihi henüz netlik kazanmamış olsa da aynı duvarı paylaştıklarından dolayı, agoranın güney sütun dizisiyle çağdaş olması gerektiği ve MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olabileceği düşünülmektedir¹³⁰.

Genel itibariyle Menderes Magnesiası'ndaki bu yapının hem konumu hem de mimari kalıntı ve bulguları, prytaneion olarak tanımlanabilmesi için gerekli niteliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

¹²⁶ Miller 1978, 113.

¹²⁷ Miller 1978, 113.

¹²⁸ Humann 1904, 138.

¹²⁹ Yazıtta: "Apollonios'un oğlu Themision ve oğlu Nikanor, Kleainos'un (Arkholuk?) görev ayında, proedroi olarak ocağı adadılar." ifadesi yer almaktadır (Kern 1900, Nr. 220; Miller 1978, 114).

¹³⁰ Humann 1904, 22; Miller 1978, 114.

2.1.3. Miletos

Aydın ili, Didim ilçesi sınırlarında yer alan Miletos antik kentinin prytaneionu, araştırma tarihi açısından iki ayrı kompleks üzerinden ele alınmaktadır. Biri kentin kuzey agorasının batı tarafında, bouleuterionun yaklaşık 25 m kuzeybatısında yer almakta¹³¹; diğeri ise Apollon Delphinios kutsal alanında konumlanmaktadır¹³² (Fig. 28).

İlk kompleksin tamamlanan planı, görkemli, simetrik ve orijinal bir zemine sahip olduğunu göstermektedir. Gnays ve porostan inşa edilen, dikdörtgen planlı ve yaklaşık 28,70 x 52,40 m boyutlarında iki insulayı kapladığı anlaşılan yapı, merkezi büyük bir oda ve etrafını çevreleyen daha küçük boyutlu oda birimlerine sahiptir¹³³ (Fig. 29-30). Yapının ana girişi kompleksin doğusundaydı ve agora ile kot farkını giderebilmek için muhtemelen bir merdivene sahipti¹³⁴.

Yapının bir prytaneion olarak tanımlanması, agora ve bouleuteriona olan yakın konumu ile ortaya çıkarılan şemasının kamusal karakterinden ileri gelmektedir. Bu argümanlar dışında gerekli olan temel verilerden, bir Hestia Salonu veya *Hestiatorion*'a dair bilgiler eksiktir. Aynı zamanda yapının inşa tarihi konusu da netlik kazanmamıştır. Buna karşın, Perslerden sonraki sürece ait Miletos'un en eski yapılarından biri olarak kabul edilmektedir¹³⁵. Bu bağlamda belirli bir kısmı açığa çıkarılan yapıda gerçekleştirilecek olan yeni kazılar önemli bilgiler sağlayabilir.

İkinci kompleks, Apollon Delphinios Kutsal Alanı'nın belli bir kısmı, güney stoa ile ilişkilidir. Delphinion, dört ana yapıım evresine sahiptir¹³⁶ (Fig. 31): Geç Arkaik ve Klasik dönemlerde ortasında sunakların¹³⁷ bulunduğu, yalnızca kuzey-güney yönde Dor düzenindeki stoalara sahip bir açık hava tapınağı görünümündedir¹³⁸. Bu stoalardan güneyde olanın aynı zamanda *Molpon* Prytaneion, yani *Molpon Birliği*'nin Prytaneionu olarak işlev gördüğü düşünülmektedir¹³⁹. Hellenistik Dönem'de, Pers yıkımı sonrası Delphinion yeniden inşa edilmiş, doğuya doğru genişletilerek boyutları Arkaik Dönem'e

¹³¹ Gerkan 1922, 89; Kleiner 1968, 50-54; Miller 1978, 234.

¹³² Herda 2005, 243-294; Kleiner 1968, 33-35.

¹³³ Steskal 2010, 225.

¹³⁴ Steskal 2010, 225.

¹³⁵ Kleiner 1968, 51.

¹³⁶ Doxiadis 1985, 54.

¹³⁷ Yapının merkezinde Apollon Delphinios'a ait bir sunak ve alana yayılmış hâlde Zeus Soter, Artemis, Hekate ve bilinmeyen bir tanrı(ça)ya ait dört adet sunak bulunuyordu (Herda 2011, 67).

¹³⁸ Herda 2011, 65.

¹³⁹ Herda 2005, 263.

oranla iki katına çıkarılmış ve dört tarafı çift sıra sütun dizisine sahip stoalar ile çevrelenmiştir¹⁴⁰. Hellenistik Dönem öncesi Persler tarafından tahrip edilen güney stoa (*Molpon-Prytaneion*), Arkaik *Molpon-Prytaneionun* yazıtlı taşları kullanılarak yeniden inşa edilmiştir¹⁴¹. Kutsal alana giriş ise yan yana sıralanan üç *propylon* ile sağlanmıştır¹⁴². Alanın merkezinde konumlanan *tholos*'un bu dönem içerisinde mi yoksa Roma Dönemi'nde mi eklendiği konusu henüz netlik kazanmamıştır¹⁴³. Roma Dönemi'ne gelindiğinde, stoalar tek sıra sütunlarla yükseltilmiş ve Dor düzeni yerini Korinth düzenine bırakmıştır¹⁴⁴. Böylelikle kompleks, açık bir avlunun hâkim olduğu, dikdörtgen *peripteral* bir görünüme sahip olmuştur (Fig. 32). Bu komplekse ait bir bölümün, yani güney stoasının *prytaneion* olarak işlev gördüğü düşüncesi -birçok araştırmacının ilgisini çeken, antik dönem dini ve kutsal efsaneleri ile Miletos tarihi açısından büyük bir öneme sahip- *Molpoi* yazıtı'ndan edinilen bilgiler doğrultusunda şekillenmiştir. MÖ 200'e tarihlendirilen yazıt, Delphinion'da 1903 yılında bulunmuştur (Fig. 33)¹⁴⁵. Fakat aynı zamanda birkaç revizyondan geçen daha eski bir metnin geç bir kopyasıdır ve kullanılan terimlerin çoğunun anlamı bilinmemektedir¹⁴⁶.

Yazıt, Miletosluların Apollon Delphinios ve Apollon Didymeus'a adadıkları yeni yıl festivalinin organizasyonunu alay, kurban, ritüel şarkılarının icrasını içermektedir¹⁴⁷. Yazıttan, kompleksin, *Molpon* Kült Birliğine ev sahipliği yaptığı, birliğin *Aisymnetes-Stephanephoros* adlı yetkililer tarafından yönetildiği, bu yetkililerin yalnızca rahip statüsünde değil, aynı zamanda kent adına toplu sunuları gerçekleştirdikleri ve içki (şarap?) içerek *paian*¹⁴⁸ söyledikleri bilinmektedir¹⁴⁹. Ek olarak her yıl birliğe yeni bir *Aisymnetes-stephanephoros*'un katıldığını gösteren kutsal alan içerisindeki eponim listeleri ve *prytaneiona* dâveti içeren devlet anlaşmaları listesi, kompleksin kült öneminin yanı sıra siyasi karakterine de vurgu yapmaktadır¹⁵⁰. Bu bağlamda kent devletinin dini ve siyasi çekirdeği olan *prytaneionun* Delphinion'da konumlandığı ve *Molpon* Kült Birliği'nin, Miletos şehir hükümetini temsil ettiği bir şehircilik entegrasyonu

¹⁴⁰ Doxiadis 1985, 54.

¹⁴¹ Baran 1965, 60.

¹⁴² Baran 1965, 60.

¹⁴³ Doxiadis 1985, 54.

¹⁴⁴ Baran 1965, 60.

¹⁴⁵ Herda 2011, 57.

¹⁴⁶ İlk yazıtı MÖ 447-446 yıllarına dek uzanmaktadır (Herda 2011, 60)

¹⁴⁷ Herda 2011, 60.

¹⁴⁸ *Paian*, köken olarak tanrı Apollon'a ithafen söylenen bir tür ilâhi/şarkıdır (Larson 2016, 6.1).

¹⁴⁹ Herda 2005, 263; Herda 2011, 60-61, 84.

¹⁵⁰ Herda 2005, 248-250; Steskal 2010, 226.

anlaşılmaktadır¹⁵¹. Kompleksin, iç duvarları yaklaşık 60 cm genişliğinde sekilere sahip güney stoası, prytaneionda devlet misafirlerinin ağırlandığı ve çeşitli ziyafetlerin düzenlendiği *Hestiatorion* için uygundu¹⁵²; ancak bir ocağın tespit edilememiş olması, bu öneriyi sınırlamaktadır¹⁵³.

2.1.4. Priene

Aydın ili, Söke ilçesi sınırlarında yer alan Priene antik kentinin prytaneionu, agoranın kuzeydoğu köşesinde, bouleuteriona bitişik konumda ve kutsal stoanın doğu ucunun arkasında yer almaktadır¹⁵⁴ (Fig. 34).

Priene Prytaneionu olarak adlandırılan yapının bugünkü gördüğümüz kalıntıları, Roma İmparatorluk Dönemi'nde gerçekleştirilen tadilatın izlerini taşımaktadır (Fig. 35-36). Yaklaşık 17,50 x 24 m boyutlarındaki imparatorluk dönemi kompleksinin altında, daha erken bir evreye ait kullanım katmanı görülebilmektedir¹⁵⁵. Ancak mevcut kalıntıların yetersizliği nedeniyle orijinal kat planının çıkarılması mümkün değildir. Yapının batı ve güney duvarları sırasıyla bouleuterionun doğu, kutsal stoanın ise kuzey duvarıdır. Kompleks, bu erken dönem yapıları ile birlikte koordine edilmiştir¹⁵⁶.

Yapının erken dönemine ait orijinal unsurlardan yalnızca birkaçı tanımlanabilmektedir¹⁵⁷. Bunlardan ilki kuzey bölümde, doğudan batıya doğru sıralanan, eşit derinlikte (5,05 m) fakat genişlikleri değişen ve sırasıyla 5,23, 4,40 ve 5,43 m üç odadan (Oda 1, 2 ve 3) oluşmaktadır¹⁵⁸. 1 no'lu odanın, korunmuş olan eşik bloğu ile avlu seviyesi arasında yüksek bir kot farkı bulunmaktadır. 3 no'lu odada ise kapının hemen önünde, avlu seviyesinden 0,35 m yükseklikte ana kaya görülmektedir. Kot seviyelerindeki bu farklılık ve odaların fonksiyonları verilerin yetersizliği dolayısıyla çözümlenememektedir¹⁵⁹. İkincisi ise duvarlardır; 4 ve 5 no'lu odalar arasında bir doğu-batı duvarının varlığı tespit edilmiş olup, bu duvarın Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kullanımına devam edildiği bilinmektedir¹⁶⁰. Diğer duvarlar, ikisi avlunun doğu tarafında

¹⁵¹ Steskal 2010, 226.

¹⁵² Herda 2005, 263.

¹⁵³ Steskal 2010, 226.

¹⁵⁴ Miller 1978, 117-127; Wiegand-Schrader 1904, 231-234; Schede 1964, 63-67; Rumscheid-Koenigs 1998, 56-59; Kleiner 1962, 1202-1205; Dontas-Ferla 2005, 82-85.

¹⁵⁵ Miller 1978, 117.

¹⁵⁶ Miller 1978, 117.

¹⁵⁷ Miller 1978, 117-118.

¹⁵⁸ Miller 1978, 118; Steskal 2010, 228.

¹⁵⁹ Miller 1978, 118-119.

¹⁶⁰ Miller 1978, 119.

konumlanan doğu-batı duvarları ve bir diğer ikisi ise avlunun güney tarafında, 8 no'lu oda içerisinde yer alan kuzey-güney duvarlarıdır. Fakat şuanda yalnızca 8 no'lu oda içerisindeki duvarlar görülebilmektedir¹⁶¹. Üçüncüsü; kutsal stoadan 7 no'lu odaya açılan eşik bloğudur. Yapının orijinal ana girişine ait olduğu düşünülen bu eşik bloğu, stoanın kuzey duvarının *toikhobat*'ına yerleştirilmiştir¹⁶². Dördüncü ve son unsur ise Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kullanımına devam edildiği anlaşılan ve 8 no'lu odada konumlanan kare biçimindeki ocaktır. Stoanın *toikhobat* seviyesinden yaklaşık 0,30 m yükseklikte olan ocağın, günümüze ulaştığı hali tespitini güçleştirse de beraberinde ele geçen parça kemikler ve yanık izleri işlevini doğrulamaktadır¹⁶³.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde geçirdiği tadilat sonrasındaki haliyle, günümüze ulaşan yapı kalıntıları çok az daha anlaşılabilir durumdadır: Yapı, üç yivsiz sütun dizisi ile çevrili ve zemini büyük kireçtaşı plakalarla döşenmiş, kare şeklinde merkezi bir *peristyl* (6,97 x 6,97 m) ve etrafını çevreleyen birkaç odadan oluşmaktadır¹⁶⁴. *Peristyl*'in kuzeybatı köşesinde, çatıdan akan suyu biriktirmek için tasarlanmış, kare şeklinde mermer bir su havuzu bulunmaktadır. Bu havuzda birikip taşan sular, önünde yer alan kabaca yontulmuş taş bir tekneye akmakta ve doğuya doğru eğimli olan zemin döşemesi ile aynı yönde sokağa açılan bir oluk üzerinden dışarı aktarılmaktadır¹⁶⁵. Aynı zamanda *peristyl*'in kuzey orta sütununun güneyinde, 0,68 m yüksekliğindeki mermer bir masaya ait ayaklar korunarak günümüze ulaşmıştır¹⁶⁶. Bu dönemde avlunun kuzeybatısında (Oda 3) ve batısında (Oda 4-5) konumlanan odaların üst örtüsünde, tonoz uygulamasının izlerine rastlanmıştır¹⁶⁷. Tüm bunlara ek olarak avlunun batısında konumlanan 5 no'lu odaya ait açıklığın dış kuzey yönünde, Genç Marcus Aurelius Tatianus'a ait onur yazıtını içeren ve MS 3. yüzyıla tarihlendirilen, ters döndürülmüş bir Dor başlığı üzerinde yivsiz sütun tamburu bulunmuştur¹⁶⁸. Yazıtta, kent, *boule* ve *gerousia*'nın *synedrion*'u tarafından onurlandırılan Tatianus, diğer ünvanlarının yanı sıra *Archyprytanis*, yani *prytan*'ların başkanı olarak tanımlanmaktadır (Fig. 37)¹⁶⁹.

¹⁶¹ Miller 1978, 119; Wiegand-Schrader 1904, 232.

¹⁶² Miller 1978, 119.

¹⁶³ Miller 1978, 119; Wiegand-Schrader 1904, 233.

¹⁶⁴ Miller 1978, 120.

¹⁶⁵ Miller 1978, 120; Steskal 2010, 227.

¹⁶⁶ Miller 1978, 120; Wiegand-Schrader 1904, 232.

¹⁶⁷ Miller 1978, 120.

¹⁶⁸ Miller 1978, 120; Wiegand-Schrader 1904, 233.

¹⁶⁹ Steskal 2010, 228. Marcus Aurelius Tatianus'a atfedilen diğer ünvanlar; *Agoranomos*, *Panegyriarchos*, *Prostates* ve *Boularchon*'dur (Miller 1978, 125).

Yapının agora çevresinde, bouleuterion ve stoa ile bitişik konumda yer alması, başlangıçta elbette ki yapının bir prytaneion olabilme ihtimalini düşündürmektedir. Genel itibariyle yapının *peristyl* bir evi andıran planı ile *peristyl* içerisindeki servis işlevi için kullanılmış olabileceği düşünülen masa ayakları, aynı zamanda 8 no'lu oda içerisinde ocağın bulunması ve tüm bunlara ek olarak yapının kamusal karakterini ortaya koyan, resmi nitelikteki epigrafik belge, bu düşünceyi haklı kılan gerekçelerdir.

Priene'nin en eskisi MÖ 4. yüzyıla kadar uzanan epigrafik belgeleri içerisinde çeşitli ziyafetlerin düzenlendiği bir prytaneionun varlığından bahsedilmektedir¹⁷⁰. Ancak yapının inşa tarihi konusunda her ne kadar bitişikteki komşuları dikkate alınsa da erken dönemine ait orijinal unsurlar tarihlendirme konusunda oldukça yetersizdir¹⁷¹. Ele alınan bu mevcut yapı olmasa dahi yaklaşık aynı tarihlere (MÖ 4. yüzyıl) arkeolojik olarak belgelenen öncül bir Prytaneionun varlığı kaçınılmazdır.

2.2. Yazıtlardan ve Konumundan Bilinen Prytaneionlar

2.2.1. Aigai

Manisa ili, ilçe merkezi sınırlarında yer alan Aigai antik kentinde ilk araştırmalar 19. yüzyılın sonlarında gerçekleştirilmiştir (Fig. 38). Bu araştırmaların devamında R. Bohn ve C. Schuchhardt, agoranın kuzeybatı köşesinde, bir arşitrav bloğu üzerindeki yazıttan yola çıkarak bouleuterion ve prytaneion'un bir kombinasyonundan şüphelenmiştir¹⁷². Yazıtta, 'Apollonidas oğlu Antiphanes'in, *Zeus Bollaaios*, *Hestia Bollaia* ve *Demos*'a (yurttaşlar topluluğu) bir bina adadığı tespit edilmiştir¹⁷³. 2004 yılından itibaren gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, bu alanda bouleuterion yapısı tümüyle açığa çıkarılmış ancak prytaneiona ait herhangi bir yapı izine rastlanmamıştır¹⁷⁴ (Fig. 39).

Aigai, imar faaliyetlerinin kısıtlı gerçekleştirildiği bir kenttir. Bu nedenle de bouleuterion ve Prytaneion'un aynı yapıda varlığını sürdürmesi oldukça muhtemeldir ve

¹⁷⁰ Miller 1978, 205; Steskal 2010, 229.

¹⁷¹ Erken evrenin MÖ 200 yıllarına tarihlenen bouleuteriondan biraz daha geç, MÖ 150-130 yıllarına tarihlenen kutsal stoa ile paralel olduğu düşünülmektedir (Miller 1978, 121-124; Rumscheid-Koenigs 1998, 50; Steskal 2010, 228-229).

¹⁷² Bohn-Schuchhardt 1889, 34-35.

¹⁷³ Bohn-Schuchhardt 1889, 34; Doğer vd. 2012, 19.

¹⁷⁴ Doğer vd. 2012, 19-25; Gürbüzler 2015.

bu öneri bouleuterionun kimliğini saptamaya yönelik araştırmalarda kısmi olarak doęrulanmıřtır¹⁷⁵.

Aigai bouleuterionu MÖ 150 civarında Antiphanes tarafından yaptırılmış olup, ‘*Zeus Bollaio*’, ‘*Hestia Bollaia*’¹⁷⁶ ve ‘*Aigai halkına*’ adanmıřtır¹⁷⁷ (Fig. 40). Yapının ön bölümünün işlevi ile ilgili; benzer örneği Atina bouleuterionundan bilinen, tanrı(ça)lar için ayrılmış “özel mekânlar” veya kentin “*prytaneion*”u olabileceği ihtimalleri üzerinde durulmaktadır (Fig. 41)¹⁷⁸. İki evreden oluşan yapının ilk evresinde ön bölümün arşiv deposu olarak kullanım görmesinin yanı sıra Hestia kült pratiklerine de hizmet etmiş olduğu düşünölmektedir¹⁷⁹. Yapının ikinci evresi olan MS 17 depreminin hemen ardından, büyük hasar gören yapıda geniş çaplı onarımlar gerçekleştirilmiş ve bu ön bölüm sekiz odaya ayrılmıştır. Ön odaların zemini üzerinde ele geçen seramik buluntuların yoğun olarak yeme-içme pratiği ile ilgili oluşu ve beraberinde portatif ocakların varlığı “*Hestiatorion*” ya da “*Thermopolium* (yemek servisi veren lokanta)” ihtimallerini düşöndürmektedir¹⁸⁰. Aynı zamanda Aigai bouleuterionunun karşısında, agoranın kuzey yönünde yer alan yapı kalıntılarının, kentin hapishanesi olarak işlev görmüş olabileceği düşünölmektedir. Benzer örneği Atina prytaneionundan bilinen mahkeme fonksiyonu, Aigai bouleuterionunda mevcutsa, bu olasılık oldukça güçlüdür¹⁸¹. Ek olarak, Aigai *boule*’sinin kararlarını içeren dekrette prytaneion ifadesine yer verilmiş olmasına karşın lokalizasyonunun saptanamamış olması¹⁸², aynı zamanda yapı içerisinde tanrıça Hestia’ya ait kült heykelinin bulunması (Fig. 42)¹⁸³, bouleuterion ve prytaneion işlevlerinin birleştirilerek kullanılmış olabileceği ihtimalini arttırmaktadır.

Aigai bouleuterionunun ön odalarının prytaneion olarak kullanımının gerçekteleği düşünöldüğünde, Geç Hellenistik Dönem’de siyasi işlevini yitirdiği söylenebilir. Bu dönemden itibaren prytaneionlarda dini işlevlerin ön plana çıkarıldığı bilinmektedir¹⁸⁴. Dolayısıyla yapı içerisinde bulunan tanrıça Hestia’ya ait kült heykelinin

¹⁷⁵ Bohn–Schuchhardt 1889, 33-35; Miller 1978, 225-226; Gürbüz 2015, 121.

¹⁷⁶ Prytaneionlarda genellikle yalnızca kendi adı ile anılan Hestia, bouleuterionlarda “*Bouleia*” epitheti ile anılmaktadır. Tanrıçanın *Bouleia* epithetine eş değer olarak “*Prytanitis*” ve “*Prytaneia*” epithetleri ile de anıldığı bilinmektedir (Geagan 1971, 99; Gürbüz 2015, 173).

¹⁷⁷ Gürbüz 2015, 200.

¹⁷⁸ Bohn–Schuchhardt 1889, 33-35; Miller 1978, 225-226; Gürbüz 2015, 104.

¹⁷⁹ Gürbüz 2015, 121.

¹⁸⁰ Gürbüz 2015, 121.

¹⁸¹ Gürbüz 2015, 195-196.

¹⁸² Gürbüz 2015, 7-8.

¹⁸³ Doğer vd. 2012, 21; Gürbüz 2015, 139-142.

¹⁸⁴ Miller 1978, 129.

yapının yıkılış tarihi olan MS 272 yılına kadar varlığını sürdürmesi çok daha anlaşılabilir hale gelmektedir¹⁸⁵.

2.2.2. Herakleia am Latmos

Muğla ili, Milas ilçesi sınırlarında yer alan Herakleia antik kentinde, bouleuterion ve agoraya yakın konumda olması nedeniyle, 1941 yılında, K. Wulzinger tarafından ‘muhtemel prytaneion’ olarak yorumlanan, yaklaşık 6,80 x 7,20 m boyutlarında küçük bir yapı bulunmaktadır (Fig. 43)¹⁸⁶. Wulzinger yapının *Zeus Boulaios* veya *Athena Boulaia* için küçük bir kült yapısı ya da tapınak olabileceğini ifade etmiştir¹⁸⁷. Ancak yapının mevcut konumu dışında, Hestia kültü ve prytaneion tanımlamasını destekleyen herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Bu yapının bir Prytaneion olabileceği önerilmekle birlikte bu konudaki kesin sonuç gelecekte kalıntılar üzerinde detaylı kazı ve araştırmalar sonrasında kesinlik kazanacaktır.

2.2.3. Kolophon

İzmir ili, Menderes ilçesi sınırlarında yer alan Kolophon antik kentinin prytaneionu, agoranın kuzeydoğu köşesinde, yaklaşık 50 x 120 m boyutlarındaki bir alanda konumlanmaktadır. Yapı, kuzey ve batıda L şeklinde bir stoa ile sınırlandırılmış olup, stoa'nın kuzey kolunun doğu ucuna sonradan eklenmiştir (Fig. 44)¹⁸⁸. Stoa'nın sütunlu kısmı doğuya doğru uzanmakta ve hem stoa hem de yapı için ortak bir cephe oluşturmaktadır¹⁸⁹.

Kentte 1922 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda yapı, yüzeysel bir şekilde incelenmiş ve kazılardan bu yana yapıya ait kalıntılar, ölçümü mümkün olmayacak şekilde deformasyona uğramıştır¹⁹⁰. Genel hatları ile yapı, en büyüğü doğuda (yaklaşık 10,35 x 12,80 m) olmak üzere, batıda konumlanan daha küçük boyutlu, biri kuzey (yaklaşık 3,85 x 5,70 m), diğeri güney yönde (yaklaşık 5,25 x 7,20 m) üç odadan oluşmaktadır (Fig. 45)¹⁹¹. Doğudaki en büyük odanın ortasında, çatı desteği olarak yorumlanan 1,40 x 1,50 m ölçülerinde bir yapı görülmektedir¹⁹². Ancak batıdaki odaların

¹⁸⁵ Gürbüzler 2015, 104.

¹⁸⁶ Wulzinger 1941, 25; Steskal 2010, 223.

¹⁸⁷ Wulzinger 1941, 25.

¹⁸⁸ Holland 1944, 103-107; Miller 1978, 109-112.

¹⁸⁹ Holland 1944, 103.

¹⁹⁰ Miller 1978, 109.

¹⁹¹ Holland 1944, 103.

¹⁹² Holland 1944, 103.

birbiriyle bağlantısı, yapının korunma durumu nedeniyle anlaşılammaktadır¹⁹³. Aynı zamanda alanda erken evreye ait kalıntılar tespit edilmiştir¹⁹⁴.

Kazılarda, stoa alanında stratigrafisi belirtilmeyen ve MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına (yaklaşık MÖ 389-350) tarihlenen altı adet sikke bulunmuştur¹⁹⁵. Bu sikkelerin yapı inşasına yönelik bir “*terminus post quem*” sağladığı, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında (yaklaşık MÖ 300 civarı), Lysimakhos döneminde, Kolophon nüfusu Ephesos’a transfer edildiğinden yalnızca kısa bir süre için kullanımının sürdürüldüğü anlaşılmaktadır¹⁹⁶.

L. B. Holland’a göre¹⁹⁷, başlangıçta işlevi belli olmayan bu yapı için birkaç tahminde bulunmak olasıdır. Holland’a göre sivil bir fonksiyondan söz edilebilir. Çünkü ticari ve dini bir olasılık, stoa ile yakın ilişkili görünen bu önemli yapı için pek mümkün değildir. Ancak yapı içinde tespit edilen üç kurşun ağırlık, kendisini yapının bir ‘prytaneion’ olabileceği sonucuna yöneltmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır¹⁹⁸: “Bu ağırlıklar daha geç olan binanın taban seviyesinin altında ve olasılıkla daha erken olan bir başka yapının üstünden bulunmuşlardır. Eğer bu buluntular daha erken yapının içinde kalmış kentin resmi ağırlık ve ölçülerine işaret ediyorsa, o zaman bu yapı ve onun ardılı, stoaanın doğu bölümü, bir prytaneion olabilir ve güney duvarın karşısındaki temel, resmi ölçülerin depolandığı çevrili bölüm için yapılmış olabilir.” Miller ise bu görüşe karşıt olarak¹⁹⁹, kentin resmi ağırlık ve ölçü birimlerinin yalnızca prytaneionda tutulmadığını ifade etmiştir. Ek olarak Hestia salonu ve *Hestiatorion*’a yönelik herhangi bir iz tespit edilemediğinden yapının ‘prytaneion’ olarak tanımlanması, mevcut bilgiler dâhilinde oldukça güç ve spekülatifdir.

2.2.4. Pergamon

Demeter Kutsal Alanı ile Hera Tapınağı arasında, akropolisin güney yamaçlarında bir terasta yer alan ‘Z yapısı’nın kalıntıları, başlangıçta bu alanın Pergamon Prytaneionu olabileceğini düşündürmüştür²⁰⁰. Bu düşüncenin temel kaynağı, *prytaneis*’lere ithaf ve onurlandırmayı içeren birkaç yazıtın, batıdaki Demeter Kutsal

¹⁹³ Holland 1944, 103.

¹⁹⁴ Holland 1944, 105-106.

¹⁹⁵ Holland 1944, 107.

¹⁹⁶ Miller 1978, 111.

¹⁹⁷ Holland 1944, 106.

¹⁹⁸ Holland 1944, 106.

¹⁹⁹ Miller 1978, 35.

²⁰⁰ Miller 1978, 233.

Alanı'nda bulunmuş olmasıdır²⁰¹. Ancak 1990'lı yılların başında Z yapısında gerçekleştirilen kazı çalışmaları, yapının prytaneion olabileceği ihtimaline dair hiçbir olumlu kanıt sunmamaklar birlikte; daha çok Dionysos kültüyle ilişkili olabileceğini düşündürmüştür²⁰².

Öte yandan Z yapısının güneyinde, Demeter Kutsal Alanı ile büyük Gymnasion'un üst terası arasında yer alan 'H yapısı' yine Pergamon Prytaneionu olarak ilişkilendirilmiştir (Fig. 46)²⁰³. İlk olarak 20. yüzyılın başlarında (1908-1909) ortaya çıkarılan ve 1999 yılında araştırılan H yapısı; güneyde 20,75 x 4,20 m ölçülerinde bir giriş holü ve kuzeyde 20,75 x 8,10 m ölçülerinde bir salondan oluşmaktadır²⁰⁴. Giriş holü, yeniden inşa edilmiş yedi sütunla yaklaşık 22,50 x 6 m ölçülerinde bir avluya açılıyordu²⁰⁵. Ana salonun iç duvarlarının önünde bir podyum bulunuyordu. 1,30 m genişliğinde ve 1 m yüksekliğinde olan podyumun orta kısmı, 4,23 m genişliğinde ve oldukça derin bir çıkıntıya sahipti²⁰⁶. H. Schwarzer'e göre²⁰⁷, podyum heykeller, adaklar ve yazıtların yerleştirilmesi için bir kaide işlevi görüyordu ve ortasındaki çıkıntı, bir ocak işlevi görebilirdi.

Demeter Kutsal Alanı'nda tespit edilen yazıtların, Z yapısında olduğu gibi, H yapısı için de kanıt oluşturduğu düşünülmüştür²⁰⁸. Ayrıca 1985 yılında, H yapısı yakınlarında, üzerinde tanrıça Hestia'ya ithaf yazıtını içeren arşitrav bloğu parçası bulunmuştur²⁰⁹. Söz konusu bloğun bir zamanlar prytaneion olduğu varsayılan H yapısının girişine ait olabileceği ve bulunduğu konuma, geç antik ve erken Bizans inşa faaliyetleri sırasında getirilmiş olabileceği düşünülmektedir²¹⁰. Schwarzer'e göre, bu yazıtlı arşitrav bloğu parçası, yapının bir prytaneion olarak tanımlanmasına kanıt oluşturmaktadır²¹¹. Ek olarak yapının yukarı agora ve (henüz bilinmeyen) bouleuteriona yakın konumda olmaması şüphe uyandırmaktadır²¹².

²⁰¹ Miller 1978, 234.

²⁰² Mitchell 1999, 134; Schwarzer 2004, 180.

²⁰³ Schwarzer 2004, 172-173.

²⁰⁴ Schwarzer 2004, 173.

²⁰⁵ Schwarzer 2004, 173.

²⁰⁶ Schwarzer 2004, 177; Steskal 2010, 227.

²⁰⁷ Schwarzer 2004, 177.

²⁰⁸ Schwarzer 2004, 181.

²⁰⁹ Schwarzer 2004, 181.

²¹⁰ Steskal 2010, 227.

²¹¹ Schwarzer 2004, 181.

²¹² Schwarzer 2004, 182.

Mimari kanıtlara göre yapı, MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. İmparatorluk dönemi'nde yeniden inşası gerçekleştirilmiş ve MS 262 yılındaki depremde yıkılarak kullanıma terkedilmiştir²¹³.

Genel olarak, edinilen mevcut bilgilerle prytaneion olarak ilişkilendirilen bu temsili yapıların (Z ve H) her ikisi de kesin kanıtlar sağlamamakta ve böyle bir tanımlamayı mümkün kılmamaktadır.

2.2.5. Sagalassos

Burdur ili, Ağlasun ilçesi sınırlarında yer alan Sagalassos antik kentinin muhtemel prytaneion yapısı, yukarı agoranın güneybatı köşesinde, bouleterionun hemen güneyinde yer almaktadır. Yapının inşası MS 1. yüzyılın ikinci yarısında kentin önde gelen hayırseverlerinden Tiberius Claudius Quirina Darius ve Tiberius Claudius Quirina Neon kardeşlerin finansörlüğünde gerçekleştirilmiş olup, yıkılış tarihi olan MS 7. yüzyıla kadar birçok mimari müdahale görmüştür²¹⁴.

Yukarı agoradan ulaşımın sağlandığı anıtsal bir girişe sahip olan yapı yaklaşık 15 x 15 m boyutlarında ve kare planlıdır (Fig. 47)²¹⁵. Kuzeybatıda bir oda ve olasılıkla güneybatıda buna karşılık gelen bir alanla çevrilidir²¹⁶. Yapının dış cepheleri *pseudo-izodomik* duvar tekniğinde örülmüş olup, çoğu taş blok rüstik bosajlı ve yerel pembe-bej kireçtaşındandır. Yapının MS 1. yüzyıldaki özgün evresine ait bu taşlar dışında farklı türdeki yapı taşları da (Örneğin, rüstik bosajlı blok, çift rüstik bosajlı blok, düz kesme taş) kullanılmıştır²¹⁷.

Yapının ana mekâna açılan yaklaşık 3,75 m yüksekliğindeki üç kapılı anıtsal doğu cephesi, korinth düzeninde yarım sütun ve payelerden oluşmaktadır (Fig. 48-49)²¹⁸. Ana mekânın zeminine yaklaşık 7,865 x 7,865 m boyutlarında kare bir mozaik yerleştirilmiştir²¹⁹. Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen *Opus*

²¹³ Schwarzer 2004, 182; Steskal 2010, 227.

²¹⁴ Uytterhoeven–Poblome 2019, 131-157.

²¹⁵ Uytterhoeven–Poblome 2019, 134.

²¹⁶ Uytterhoeven–Poblome 2019, 134.

²¹⁷ Uytterhoeven–Poblome 2019, 135.

²¹⁸ Uytterhoeven–Poblome 2019, 135-136.

²¹⁹ Uytterhoeven–Poblome 2019, 137. Mozağin yapı içerisindeki merkezi konumu ve geç antik dönemde güney ve batı duvarların yıkıntısından ele geçen, sayıca fazlalık gösteren devşirme olarak kullanılmış kaide parçaları, yapının özgün evresinde bir *peristyl*'in varlığına işaret olarak gösterilir (Uytterhoeven–Poblome 2019, 138).

*vermiculatum*²²⁰ tekniğindeki, geometrik ve figüratif çok renkli merkezi panelin korunma durumu oldukça zayıf (Fig. 50), geç antik dönemde eklenen ve kare mozaığın etrafını çevreleyen *opus tesallatum* tekniğindeki geometrik siyah-beyaz kenarlıklar ise görece daha iyi korunmuştur (Fig. 51)²²¹. Aynı zamanda girişin karşısındaki arka duvarda yapıyı finanse eden iki hayırsevere ithafen 9 m uzunluğunda bir yazıt bulunmaktadır (Fig. 52)²²². Yazıtın yapı fonksiyonuna dair herhangi bir bilgi vermiyor oluşuna karşılık; kentin seçkin ailelerinin, kamusal yapıların finansörlüğünü yaparak kentin gelişimine katkıda bulduklarına dair mevcut bilgiler ve beraberinde yapının konumu, anıtsal girişi, boyutları ile iç dekorasyon zenginliği, önemli bir kamu yapısı olduğuna işaret etmektedir²²³.

Yapıda geç antik dönemde birkaç farklı müdahale ile yeni uyarlamalara gidilmiştir. MS 5. yüzyıl başları veya ortalarında yangın geçirmiş olduğu anlaşılan yapının, yangın sonrası yeniden inşası gerçekleştirilmiştir²²⁴. Yapının dış cepheleri yeni ve devşirme yapı malzemeleri ile yeniden örülmüştür. İç kısımda ise moloz taş ve tuğla almaşık örgü duvarlar ile karşılaşılır²²⁵. Yıkım tabakalarında tespit edilen mimari unsurlar yapıda ikinci bir katın varlığına işaret etmekte ve bu şekilde bouleterion ile bağlantı sağlanmış olabileceği düşünülmektedir²²⁶. Ana mekânın yazıtlı arka duvarı genişletilmiş ve böylelikle ana mekânın bitişikteki mekânlarla bağlantısı kesilmiştir. Bu genişletilen yeni duvarın örgüsünde devşirme olarak MS 2. yüzyılın ilk yarısında görev yapmış Lykia-Pamphylia valisi Mettius Modestus'a ithaf edilen bir anıtın parçaları kullanılmıştır²²⁷. Aynı zamanda arka duvarın üst kısmında İmparator Nero, Titus ve Traianus'a ithaf yazıtlarını içeren devşirme yapı malzemeleri kullanılmıştır (Fig. 53)²²⁸. Ana mekân geniş bir merkezi nef ile daha dar iki yan neften (kuzey-güney) oluşan üç nefli bir mekâna dönüştürülmüştür²²⁹. Nefler kesme tüf taşı ve tuğla almaşık örgülü 20 adet paye ile ayrılmıştır²³⁰. Beraberinde tabanda yer alan mevcut mozaik döşemesine, *svastika* motifli

²²⁰ Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapının zeminine uygulanmış olan bu mozaik, yapı için oldukça istisnai bir örnektir. Çünkü bu dönemde *opus vermiculatum* tekniğindeki örneklerde genellikle küçük ölçekli tasvirler ve madalyonlar ile karşılaşılır (Uytterhoeven-Poblome 2019, 138).

²²¹ Uytterhoeven-Poblome 2019, 137.

²²² Uytterhoeven-Poblome 2019, 138.

²²³ Uytterhoeven-Poblome 2019, 138-140.

²²⁴ Uytterhoeven-Poblome 2019, 140-148.

²²⁵ Uytterhoeven-Poblome 2019, 141-144.

²²⁶ Uytterhoeven-Poblome 2019, 144-146.

²²⁷ Uytterhoeven-Poblome 2019, 142.

²²⁸ Uytterhoeven-Poblome 2019, 142.

²²⁹ Uytterhoeven-Poblome 2019, 141-144.

²³⁰ Uytterhoeven-Poblome 2019, 141-144.

siyah-beyaz *opus tesallatum* tekniğindeki mozaik dâhil edilmiştir. Yapıya ait tüm duvarlar çok renkli *stucco* ile boyanarak, mermer ve renkli taşla kaplanmıştır (Fig. 54)²³¹.

MS 6. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, ana mekândaki mozağin üzeri sıkıştırılmış toprak zemin ile kaplanmıştır²³². Aynı zamanda bu evrede içerisine ocak yerleştirilen kuzey nef diğer iki neften ayrılmıştır²³³. Yapı içerisinde tespit edilen 8 adet *sigma* masaya ait mermer parçalar ve *michaelitai* tabak parçaları (Başmelek Mikhail destekçilerine ithaf yazıtlarını içeren tabaklar), dinsel ziyafetlerin düzenlendiği bir kombinasyona işaret etmektedir (Fig. 55-56)²³⁴.

MS 7. yüzyılın ilk yarısında yapının terkedilişi ve çöküşü gerçekleşmiş, yapı malzemeleri farklı yıkım tabakaları oluşturarak üst üste yığılmıştır²³⁵.

Yapının Sagalassos'un Prytaneionu olabileceğine dair herhangi bir epigrafik kanıt olmamasına karşın, mevcut konumu, anıtsal girişi, büyük boyutları ve zengin iç dekorasyon özellikleri böyle bir olasılığı güçlü kılmaktadır. Ek olarak geç antik dönemde dinsel ziyafetlerin gerçekleştirildiği elde edilen mevcut kalıntı ve bulgulardan anlaşılmaktadır. J. Poblome, prytaneionlarda gerçekleştirildiği bilinen ziyafetlerin, Sagalassos'un bu muhtemel prytaneionunda, -her ne kadar kanıtlanmış mevcut prytaneion örneklerinde MS 4. yüzyılda bu işlev yitirilmiş olsa da- geç antik dönemde farklı uyarlamalar ile sürdürülmüş olabileceğine vurgu yapmaktadır²³⁶. Yapının kullanım tarihi ve ortaya koyduğu veriler böyle bir olasılığı açık bırakmaktadır.

2.2.6. Prytaneion Bulunduğu Önerilen Diğer Kentler

Yazıtlar ve konumu itibariyle prytaneion yapısının 'muhtemel' olduğu diğer kentler;

Ariassos	Klaros	Laodikeia	Stratonikeia
Assos	Knidos	Magarsos	Temnos
Bargylia	Kyme	Patara	Tenedos
Iasos	Kyzikos	Rhodiapolis	Tlos

²³¹ Uytterhoeven–Poblome 2019, 145.

²³² Uytterhoeven–Poblome 2019, 146-148.

²³³ Uytterhoeven–Poblome 2019, 146-148.

²³⁴ Uytterhoeven–Poblome 2019, 145-148.

²³⁵ Uytterhoeven–Poblome 2019, 148-152.

²³⁶ Uytterhoeven–Poblome 2019, 152-154.

Gerek antik metinler ve yazıtlarda yapı veya yapı kültürünün bahsinin geçiyor olması, gerekse konum ve mimari kalıntıların verdiği izlenim, bu sıralanmış olduğumuz kentleri, prytaneion yapısının varlığını muhtemel kılan birer aday kent hâline getirmektedir.

Kyzikos²³⁷ ve Tenedos'da²³⁸ antik metinlerden prytaneion yapısının varlığı bilinmektedir. Aynı zamanda Bargylia²³⁹, Iasos²⁴⁰, Kastabala²⁴¹, Klaros²⁴², Knidos²⁴³, Kyme²⁴⁴, Magarsos²⁴⁵, Sigeion²⁴⁶, Stratonikeia²⁴⁷ ve Temnos²⁴⁸ antik kentlerinde ele geçen yazıt buluntuları içeriğinde ‘*prytaneion*’ veya ‘*prytanis*’ ifadelerine yer verilmiş; ancak Kyzikos haricindeki bu kentlerde herhangi bir yapı izine rastlanılmamıştır.

²³⁷ Yaylalı-Özkaya 1994, 112-113; Yaylalı-Özkaya 1995, 317.

²³⁸ Strabon, *Geographika*, XIII, 1, 46.

²³⁹ Bargylia'daki kült yasasını içeren bir yazıtta “*prytaneis*”lerden bahsedilmektedir (Blümel 1998, 387-396).

²⁴⁰ Iasos'ta geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen, kurban ve alay ritüellerine ilişkin bir yazıtta “*prytaneion*” ifadesine yer verilmiştir (Berti 2010, 176-187).

²⁴¹ Kentte ele geçen oldukça tahrip olmuş antik bir değirmen taşı üzerinde bulunan yazıtın; Lucius ([Aurelius] Severianus Alexander) in *prytaneis* memuriyetini üstlendiği yılda diktirilen bir onur yazıtı olduğu anlaşılmaktadır (Sayar 1995, 55-76).

²⁴² Klaros'ta Apollon Tapınağı'nın sütun tamburlarından birinin üzerinde bulunan yazıtta; Seleukos adında bir *prytanis*'in göreve geldiği sırada bu sütunu Apollon'a adadığı ifade edilmiştir. Yazıt Hellenistik Dönem'de Apollon'a adanmış tek adak yazıtıdır (Şahin vd. 2007, 427-448).

²⁴³ Knidos liman caddesi çevresinde tespit edilen, MÖ 3-2. yüzyıla tarihlenen ve Knidoslu yargıçlar hakkında *proksenia* kararını içeren bir yazıtta; yargıçların prytaneionda düzenlenecek *ksenia* için davet edilmelerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir (Doksanaltı vd. 2018, 45-64).

²⁴⁴ Kyme'de bulunan ve kente büyük iyilikler yapan Arkhippe adındaki bir kadını onurlandıran dekretlerden birinde, Athenaios adlı bir *prytanis*'ten bahsedilmektedir (Malay 1983, 41-44).

²⁴⁵ Magarsos'ta Hellenistik Dönem'e tarihlenen, her iki yüzünde de yazıt bulunan fakat oldukça aşınmış olan blok parçasının bir yüzünde “*prytaneion*” yapısından bahsedilmektedir (Sayar 1998, 331-360).

²⁴⁶ Sigeion'da MÖ 300 yılına tarihlenen mermer bir stel parçasına ait onur yazıtında “*prytaneion*” ifadesine yer verilmiştir (Schafer 2010, 411).

²⁴⁷ Stratonikeia antik kentinde, M. Aydaş tarafından çevirisi gerçekleştirilen, Hierokles Anıtı'na ait yazıtta; “Stratonikeia halkı altın çelenkle, tunç heykelle, prytaneionda yemek yeme hakkıyla onurlandırdığı Hieroklesi (gömdü?).” ifadesi yer almaktadır. Hierokles Anıtı için bkz. Söğüt 2019, 77-82.

²⁴⁸ Tiyatronun orkestra zeminine serilen sahne cephelerinin mimari kalıntıları arasında, biri bir heykel ayağının yerleştirileceği oyuğa sahip; diğeri kısa bir yazıt içeren iki parçalı kaide tespit edilmiştir. H. Malay tarafından çevirisi yapılan ve paleografik çıkarımlara göre geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen yazıt: “*Diaphanes'in oğlu eitas?, (adanmış, yapılmış, inşa edilmiş vb.) prytanis olarak görev yaptıktan sonra.*” ifadesini içermektedir (Ragone 2007, 343-356).

Kyzikos'un yanı sıra Ariassos²⁴⁹, Assos²⁵⁰, Labraunda²⁵¹, Laodikeia²⁵², Patara²⁵³, Rhodiapolis²⁵⁴, Tlos²⁵⁵ ve Troia²⁵⁶, konum ve mimari kalıntılardan hareketle prytaneion yapısının olduğu düşünülen kentlerdir. Bu kentlerde şimdiye kadar kazı ve detaylı bir çalışma yapılmadığından prytaneion yapısının varlığı kesinleştirilememiştir. Ancak burada yapılacak çalışmalarda prytaneion yapısının bulunma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla böyle bir tanımlama yapabilmek için gelecekteki çalışmalar oldukça önem arz etmektedir.

Genel olarak prytaneion yapısının belli karakteristik özellikleri yapının tespiti ve güvenli bir şekilde tanımlanabilmesi adına önem taşımaktadır. Kent merkezi içerisinde konumlanan tipik bir ev planının daha büyük boyutlu olarak tasarlanmış hali ile karşılaşıldığında, bu ilk etapta 'prytaneion' yapısının varlığına yönelik bir araştırma yapılması için yeterlidir. Bu soru işaretinin giderilebilmesi yapının diğer karakteristik özelliklerinin saptanabilmesi ile mümkündür. Örneğin yapı için bir avlu ve *Hestiatorion* ile Hestia Salonu olabilecek iki ana oda, ortak olan mimari unsurlar ve bu unsurları destekleyen diğer arkeolojik ve epigrafik belgeler böyle bir tanımlamanın kanıtı sayılabilecek verilerdir.

Anadolu'da şimdiye kadar gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Ephesos, Magnesia, Miletos ve Priene'deki yapılar hem kent merkezindeki mevcut konumları hem mimari kalıntı ve bulguları ile epigrafik verileri açısından kesin bir şekilde 'prytaneion' olarak tanımlanabilmektedir. Diğer kentler ise yapının karakteristik özelliklerinden yalnızca biri veya birkaçına sahip olmaları dolayısıyla güçlü ya da güçsüz birer aday olarak gösterilmektedir.

Anadolu'da güvenli bir şekilde tanımlanmış veya tanımlanmamış olan tüm örneklerde konum itibarıyla bir uyumluluk görülmektedir. Ancak plan tipleri ve mekân dağılımları heterojendir. Bu durumun Anadolu dışında güvenli bir şekilde tanımlanmış

²⁴⁹ Mitchell 1989, 147-152.

²⁵⁰ Aslan 2012, 319-336.

²⁵¹ Helström 1986, 157-166.

²⁵² Laodikeia'da, bouleuterionun doğusunda henüz kazısı gerçekleştirilmemiş olan, ancak yüzey kalıntıları ve bulgularından yuvarlak formlu, süslü bir cephe düzenlemesine sahip olduğu anlaşılan bir yapının prytaneion olabileceği düşünülmektedir. Bu yapıya ait bezemeli mimari bloklar stilistik olarak MS 135-140 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Prytaneion önerisi için bkz. Şimşek 2007, 221-225; Şimşek 2013, 240-243. Mimari bezemeler için bkz. Yener 2019, 296.

²⁵³ Zimmermann 2013, 271-289.

²⁵⁴ Kızılgut 2011, 353-376.

²⁵⁵ Korkut vd. 2019, 277-294.

²⁵⁶ Rose 1999, 283-292.

olan diğerk örnekler ile doğru orantıya sahip olduğunun altını çizmek gerekir. Örneğin Delos²⁵⁷, Lato²⁵⁸, Olympia²⁵⁹, Dodona²⁶⁰, Kassope'deki²⁶¹ yapı kompleksleri ve Atina Prytaneionu'na ait ek *tholos*²⁶², merkezi konumlarına ek olarak her biri 'prytaneion' yapısını farklı plan ve mekân tasarımı ile temsil etmektedir (Fig. 57-63). Dahası Anadolu dışındaki Atina Agorası'nın *Tholos*'u, Olympia ve Kassope gibi bazı prytaneionlarda karşılaşılan 'mutfak işlevi', Anadolu'da tanımlanmış olan hiçbir prytaneionda tespit edilememiştir. Bu durum prytaneionlarda düzenlenmiş olan ziyafetlerde yemeklerin özel işletmelerden siparişe gerçekleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir²⁶³. Dolayısıyla her ne kadar prytaneion yapısı için bahsedilebilecek ortak bir mimari form olmasa da belirli ortak özelliklere sahip ev mimarisinin farklı türevdeki varyasyonları olarak görülebilir.

²⁵⁷ Miller 1978, 67-78; Zapheirou 1983, 20; Hansen-Fischer-Hansen 1994, 35.

²⁵⁸ Miller 1978, 78-86; Hansen-Fischer-Hansen 1994, 35.

²⁵⁹ Miller 1978, 86-91; Hansen-Fischer-Hansen 1994, 35.

²⁶⁰ Dakaris vd. 1999, 149-159.

²⁶¹ Hansen-Fischer-Hansen 1994, 35-37.

²⁶² Miller 1978 54-66; Thompson 1940.

²⁶³ Steskal-Ladstatter 2009, 136.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HESTIA KÜLTÜ VE PRYTANEIONLAR

3.1. Hestia Kültü

Hestia (*Ἑστία*) mitolojide Kronos ile Rhea'nın ilk kızları, aynı zamanda Zeus, Poseidon, Hades, Demeter ve Hera'nın kız kardeşi olarak bilinir²⁶⁴. Babası Kronos tarafından mevkii koruyabilme saplantıları nedeniyle diğer kardeşleriyle birlikte yutulan Hestia, kardeşi Zeus'un kurmuş olduğu saltanat akabinde, bu yeni hükümdardan, her ne kadar Apollon ve Poseidon tarafından arzulansa da sonsuza dek bakire kalmayı talep etmiştir²⁶⁵. Zeus, Hestia'nın bu talebini geri çevirmemiş ve ona tanrılar ile insanlar arasındaki en büyük şeref payını vermiş, Olympos tanrı(ça)larına sunulan her kurban dizisinin ilkini ona adamıştır²⁶⁶. O, her tapınakta ve her evde sunağı olan, hem ev ya da ailenin özel ocağı hem de devletin evinin ocağını sembolize eden “ocak tanrıçası”dır²⁶⁷.

Ocak, tanrı(ça)lar ve insanların konutlarında dini bir merkez olarak kabul edilir. Ocağın bu merkezîyetçiliği tanrıçanın konumuna da yansıtılmıştır²⁶⁸. Tanrıça Hestia'nın adı hiçbir efsaneye karışmamış, kişiliği olmayan sembolik soyut bir kavram olarak tasarlanmıştır. Onun tanrılar ve insanlar arasındaki yüksek saygınlığı nedeniyle betimlemeleri olumludur. O, toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan, iyi niyetli, yumuşak ve alçak gönüllü bir tanrıçadır. Ne Hera'nın Zeus için kurduğu türlü entrikalara ne de Olympos'ta gerçekleşen herhangi bir olaya dâhil olmuştur²⁶⁹. Aynı zamanda temsili olduğu kült objesi (içerisinde sonsuz ateşin yandığı ocak) ile de uyum sağlamaktadır. Bekçiliğini yaptığı ateşin saflığı, sıkı sıkıya savunduğu bekâretiyle özdeşleşmektedir²⁷⁰. Bir anlatıya göre²⁷¹; düzenlenen bir şölende konuk tanrılar ziyafet sonrası uykuya dalmışlar ve üretkenlik tanrısı Priapos uyanık kalarak aşk isteğiyle sarhoş bir halde tanrıçaya yaklaşmıştır. Tam o sırada bir eşekten gelen ses ile tanrıça irkilip gözlerini açtığında, üzerine atılmakta olan Priapos'u görerek feryat etmeye başlamıştır. Priapos da bunun üzerine ürkerek gülünç bir şekilde kaçmıştır. Tanrıça Hestia, Aphrodite'nin hiçbir

²⁶⁴ Hes. *theog.* 453; Agızza 2006, 82.

²⁶⁵ Hom. *H. V.* 22.33; Agızza 2006, 82.

²⁶⁶ Hom. *H. V.* 22.33; Agızza 2006, 83.

²⁶⁷ Diod. 5.68; Agızza 2006, 83.

²⁶⁸ Grimal 1996, 213.

²⁶⁹ Agızza 2006, 83.

²⁷⁰ Agızza 2006, 83.

²⁷¹ Agızza 2006, 83.

yeteneğine sahip değildir, ne bir aşk ne de nefret ve kin olayına adı karışmamış, sahip olduğu bu özellikleriyle de hiçbir zaman övünmemiştir²⁷².

Hestia kültü, daha önce de “ateş ve ocak kültü” başlığı altında değindiğimiz üzere yeminler, korunma ve sığınma, aynı zamanda insan yaşamının üç önemli geçiş dönemi olarak nitelendirebileceğimiz doğum, evlilik ve ölüm ile ilişkilendirilmiştir. Ek olarak Hestia, Hermes ile de ilişkilendirilir²⁷³. Homerik Hymnos’larda, Hestia ve Hermes ilişkisi dikkati çekmektedir²⁷⁴. Pausanias, Oropos Amphiareion’da her iki tanrı(ça)ya birden tapınıldığını ifade etmiştir²⁷⁵. Aynı zamanda Hestia’nın var olan betimlemeleri de birbirlerine yakın konumda olmaları gerekçesiyle Hermes ile ilişkili tutulmuştur (Fig. 64-67)²⁷⁶. J.P. Vernant, her iki tanrı(ça)nın “özel alan (Hestia)” ve “kamusal alan (Hermes)” olarak iki ayrı mekânsallığı temsil ettiği ve bu uyumsuzluğun bir sonucu olarak birbirlerinden ayrılmadıkları vurgusunu yapmıştır²⁷⁷.

Hestia betimlemelerinde; genellikle tanrı(ça)lar ile birlikte, kimi zaman ayakta bir kadın olarak kimi zamansa tahtında oturan bir tanrıça olarak altar ya da omphalos üzerinde durağan, hareketsiz bir tanrıça olarak gösterilmektedir. Tanrıça, bol dökümlü zengin kıyafetler ile bazen başı örtülü bazen diadem ile bazense defne çelengi takarken, ellerinde ise çiçekler, meyveler veya libasyon kabı taşırken görülür (Fig. 69-73)²⁷⁸. Hestia’nın günümüze ulaşan iki heykeli bulunmaktadır: biri Aigai bouleuterionunda bulunan ve MÖ 2. yüzyıla tarihlenen (Fig. 42)²⁷⁹, biri de Roma’daki Villa Albani’de bulunan “Hestia Giustiniani” olarak adlandırılan ve MÖ 5. yüzyıla tarihlenen bronz bir heykelin mermerden yapılmış Roma kopyasıdır (Fig. 74)²⁸⁰. Bunlar tanrıçayı insan formunda görebildiğimiz iki önemli örnektir. Her iki heykel buluntusu da ait oldukları dönem bakımından eşsizdir.

Hestia, Olympos tanrı(ça)lar döngüsüne katılmasına rağmen, hakkında antik literatür bilgisi en az olan ve sanatta en az tasvir edilen tanrıçadır. L.R. Farnell’e göre

²⁷² Agizza 2006 83.

²⁷³ Downing 1987, 308.

²⁷⁴ Homeros’un Hestia’ya ilahisi 24’te; Hermes, Hestia’ya yardım eder, sever ve saygı duyar.

²⁷⁵ Paus. I.34.3

²⁷⁶ Delphi’deki Siphnosluların Hazine Binasının kuzey frizinde; Parthenon Doğu Alınlığında; Sophilos’un Siyah Figürlü Dinos’unda ve Tivoli’deki Hadrian’ın villasında tanrıça, Hermes’in ilerisinde konumlanmıştır (Sarian 1981, 408-409; Çayır 2006, 19).

²⁷⁷ Vernant 1983, 130, 140.

²⁷⁸ Sarian 1981, 412; Çayır 2006, 22.

²⁷⁹ Doğer vd. 2012, 21; Gürbüz 2015, 139-142.

²⁸⁰ Sarian 1981, 412; Çayır 2006, 22.

bunun nedeni, Hestia'nın hâlihazırda var olan bir külte "tanrılaştırılma ya da kişiselleştirilme" sürecinde sonradan dâhil olmasıdır²⁸¹. Kendisine atfedilen özellikleriyle evrensel bir öneme sahip olan tanrıça, 'ihmal edilmiş veya önemsizmiş gibi' görülmektedir. Ancak bunun nedeni olasılıkla kültün nitelikleri veya arkeolojik belge ve bulguların şimdiye kadar tanrıça hakkında yeterli düzeyde veri sağlayamamış olmasından kaynaklıdır.

3.1.1. Tabiti ve Vesta

Tanrıça Hestia ile ilgili olarak değinilmesi gereken önemli bir konu da onun, İskitler'de "Tabiti (*Ταβίτι*)" ve Roma'da "Vesta" ile özdeşleştirilmiş olmasıdır. Hestia ve Tabiti arasındaki ilişkisellik Herodotos'un aktarmış olduğu bilgiler ile sınırlıdır. Herodotos, İskitler'in, Hestia'ya karşılık gelen Tabiti adında bir tanrıçaya tapındıklarını anlatmaktadır²⁸². Ancak onun bu söylemini destekleyen başka hiçbir kaynak bulunmamaktadır. Tabiti tıpkı Hestia gibi evrensel nitelikte ve baskın konumda, yeminlerle ilişkili tutulan bir "ateş ve ocak" tanrıçasıdır²⁸³.

Roma'da ise çok eski bir kült olan ocağın koruyucu tanrıçası Vesta, tanrıça Hestia ile bir tutulmuştur. Cicero²⁸⁴, 'Vesta' adının Yunanlardan geldiğini ifade etmiş ve bu adın 'Hestia' ile olan yakın benzerliğine dikkat çekmiştir. Vesta kültü Roma'da oldukça saygındı. Aynı zamanda Lares, Penates ve Genius gibi koruyucu kültler tapınma dâhil edilmişti. Bunlar genel anlamda ev ve ailenin koruyucu ruhlarıdır²⁸⁵. Vesta kültüne eşlik eden Vestales rahibeleri ise kültün organizasyonunda oldukça başarılı bir örgütlenme biçimi sergilemekteydi.

3.1.1.1. Lares

Lares, ölen bireylerin, tarla çiftlik ve evlerin koruyucu ruhlarıdır²⁸⁶. Özel ya da aile ve kamusal olmak üzere iki tür Lares vardır. Lares kamusal alanda *urbani* ya da *praestites* (kentlerin koruyucusu), *rustici* (kutsal alanların koruyucusu), *compitales* (üç yol ağzlarının koruyucusu) ve *marini* (denizlerin koruyucusu) olarak adlandırılmıştır²⁸⁷. Lares aynı zamanda ev ve ev ocağı çevresi, ritüelin gerçekleştiği alanı tanımlamak için

²⁸¹ Farnell 1909, 360.

²⁸² Hdt. IV. 59.

²⁸³ Raevskii 1987, 146.

²⁸⁴ Cic. II.27.

²⁸⁵ Fustel De Coulanges 1980, 16.

²⁸⁶ Akçay 2019, 86.

²⁸⁷ Akçay 2019, 86.

de kullanılmıştır²⁸⁸. Romalı yazar Titus Maccius Plautus bir eserinde Lares'i tanımlamıştır²⁸⁹:

“Böylece kimse, kim olduğumu böyle söylemeyecek. Ben kısaca buyum: Ben burada bu evin koruyucu [lar familiaris] ruhuyum, benim dışarı çıktığımı ya da adım attığımı gördüğünüz evin. Bu eve yıllardır sahibim ve onu koruyorum, şimdiyse babanın ve büyük babanın artık şimdiki beyefendinin.”

Lares'e özgü ritüeller hem özel ya da ev hem de kamusal alanlarda gerçekleştirilmektedir. Evlerde 'Lararium' denilen küçük kutsal bir tapınma köşesi (*sacrarium*) oluşturulur ve bu uygulamadaki nişler içerisine figürinler yerleştirilerek ritüeller yapılır²⁹⁰. Ritüellerde ilk olarak paterfamilias'ın eşi ocağı süsleyip düzenleyerek ön hazırlığını yapmakta ve sonrasında ocaktan sorumlu *paterfamilias* tarafından domuz, koyun, tuz, üzüm ve bal peteği gibi ürünler ile kurban ritüeli gerçekleştirilmektedir. Aynı ritüeller kamusal alanlarda da uygulanır²⁹¹. Lares için doğum günleri ve ergenlik dönemlerinde, aynı zamanda 'compitalia' adı verilen hasat sonrasında yıllık ritüeller de düzenlenmektedir²⁹².

3.1.1.2. Penates

Penates adı '*penus*' kelimesinden türetilmiş olup, 'evin içi' anlamına gelmektedir. Genel olarak evin içerisindeki depoda stoklanmış olan yiyecek içecek veya odun kömür gibi ihtiyaçları koruyan ruhtur²⁹³. Romalı yazar Aulus Gellius bir eserinde '*penus*' hakkında bizleri bilgilendirmektedir²⁹⁴:

“Duyduğuma göre Q. Scaevola bu ifadeyi açıklamak için her şeyi kelimesi kelimesine sordurmuştur: “penus (yiyecek stoğu) yenilebilir veya içilebilir her şey anlamına gelir (quod esculentum aut poculentum est).” “Mucius'un diğer ifadesine göre, ihtiyaçlardan satın alınarak evin beyefendileri için ya da evin hanımı için ya da çocukları için ve onu ve çocukları çevreleyen (ya da herkes için çalışan) hizmetkâr olmayanlar için hazırda bulundurulmuş her şey penus ile anlatılmak istenen şey olmalıdır. Çünkü öğle ve akşam yemeklerinde günlük kullanım için satın alınan ve hazırlanan

²⁸⁸ Akçay 2019, 87.

²⁸⁹ Plaut. *Aul.* 1-5.

²⁹⁰ Akçay 2019, 87.

²⁹¹ Akçay 2019, 87.

²⁹² Akçay 2019, 87.

²⁹³ Akçay 2019, 87.

²⁹⁴ Weiss 1992, 223.

yiyecek ve içecekler penus olarak geçmez aksine daha ziyade uzun süre saklanmak için toplanan ve kilitlenen ve bu nedenle günlük kullanım için orada bulunmayan (tabiri caizse elden ağıza), ancak evin en derinlerinde saklı tutulan her şey penus olarak adlandırılır.”

Penates’e ev içerisinde yemek sırasında ritüeller yapılmış olup, kamusal alanda ise ‘*penates publici*’ olarak adlandırılmış ve Roma toplumunun koruyucu ruhu olarak ‘*publici penates populi romani quirinum*’ ritüeli gerçekleştirilmiştir²⁹⁵. Penates için düzenlenen ritüellerde, tıpkı Lares ritüellerinde olduğu gibi figürinler kullanılmıştır. Ritüel zamanları ise bilinmemektedir²⁹⁶.

3.1.1.3. Genius

Genius, insanın varoluşunun her aşamasında onu takip eden koruyucu bir ruhtur. Romalı yazar Censorinus Genius hakkında bilgi verir²⁹⁷:

“*Genius, herkesin doğar doğmaz korumasında yaşadığı tanrıdır. Bizim meydana getirilmemizle ilgilenmesinden, kendisi de bizimle aynı zamanda meydana getirildiğinden, ya da bizi doğurulan olarak kabul edip koruduğundan dolayı “Genius” adını geno (meydana getirmek ya da çocuk yapmak ya da üremek) ’dan alır.*”

Genius adına doğum günlerinde çeşitli ritüeller düzenlenmekte olup, bu ritüeller *paterfamilias* tarafından gerçekleştirilmektedir²⁹⁸. Genius aynı zamanda olayların ve toplumların da koruyucu ruhudur. Örnek; Roma’nın koruyucu ruhu ‘*genius urbis romae*’, Roma toplumunun ‘*genius populi romani*’, mekânsal olarak ise ‘*genius loci*’dir²⁹⁹. İlerleyen süreçte ‘*genius augusti*’ yani imparatorun koruyucusu inancı oluşturulmuş ve bu durumun ‘imparatorluk kültürü’nün ilk oluşumlarından biri olduğu düşünülmüştür³⁰⁰.

Vesta kültüründe görülen bu ikincil kültler tıpkı Hestia kültüründe olduğu gibi tanrıçanın evrensel niteliğini vurgulayan önemli göstergelerdir.

²⁹⁵ Akçay 2019, 88.

²⁹⁶ Akçay 2019, 88.

²⁹⁷ Cens. 3.1,5.

²⁹⁸ Akçay 2019, 85.

²⁹⁹ Akçay 2019, 85.

³⁰⁰ Akçay 2019, 85.

3.1.1.4. Vestales

Vesta kültürünün tapınımına eşlik eden “Vestalesler” genel olarak Roma’nın seçkin ailelerinin kızlarından seçilir ve bakire kalmak için yemin ederlerdi. *Pontifex Maximus* yetkisi altındaki bu rahibeler tanrıçanın ocağındaki ateşin sürekliliğini sağlamak, ya da onu canlı tutmakla görevliydi³⁰¹.

Aulus Gellius tarafından aktarılan bilgilere göre³⁰², *Pontifex Maximus* tarafından seçilen Vestaleslerin ideal bir Roma ailesine mensup olması gerekir. Seçildikten sonra aileleri ile olan bağları kesilir ve tüm Roma’nın malı olurlar. Vestalesler giymiş oldukları kıyafetler ve değişik saç stilleri gibi dış görünüşleri itibariyle kolayca tanınabilirler. Bu rahibelerin görevleri tapınağı temizlemek, hasattan ilk tahıl başaklarını toplamak, kutsal ocak ateşi ve kurban ritüeli için gereken ön hazırlıklarla ilgilenmektir (Fig. 76-78). Kutsal ocağın ateşi ise her yıl 1 Mart itibariyle yenilenmektedir. Cicero³⁰³, Vestaleslerin bakireliklerini korumak, saf ve temiz kalabilmek adına ateşle ilgilendiklerini anlatır. Halikarnassos’lu Dionysios³⁰⁴; bazısı yüksek bir onura sahip olan Vestaleslerin tanrıçanın tapınağında kaldıklarını, sayılarının ilk başta dört, ilerleyen süreçte altıya çıkarıldığını, bakire kalmak için yemin ettiklerini ve otuz yaşına gelinceye kadar bu yemini bozmamaları gerektiğini, ancak bu yaştan sonra evlenebileceklerini ve yemini bozan rahibelerin ağır bir şekilde cezalandırıldığını ifade etmiştir. Plutarch ise³⁰⁵, Vestaleslerin bakirelik yeminini bozmaları durumunda canlı yakılarak, diğer ölen rahibeler de dâhil, şehri sembolize ettiklerinden dolayı şehrin duvarlarına gömüldüklerinden söz eder.

Vesta kültürünün Roma’ya girişi kendileri de bir Vestales rahibesinden doğmuş oldukları ileri sürülen mitolojik kurucular Romulus ve Romus’a atfedilir (Fig. 79)³⁰⁶. Ancak dairesel formdaki Vesta tapınağının erken dönemlerde ilk Roma surlarının dışında kalması oldukça çelişkilidir (Fig. 80-81)³⁰⁷. Vesta tapınağında içerisinde sönmeyen ateşin bulunduğu ocak; Roma’nın sürekliliğini sembolize eden üç unsurdan en eskisidir (Fig.

³⁰¹ Cic. II, 20-29; Grimal 1996, 465.

³⁰² Gell. 1,12.

³⁰³ Cic. II, 20-29.

³⁰⁴ Dion. Hal. II.67.

³⁰⁵ Plut. 9.

³⁰⁶ Rea Silvia, bir diğer adıyla Ilia, Aeneas soyundandı. Babası efsane Alba kralı Numitor, amcası Amulius ile olan taht mücadelesinde yenik düşerek hapse kapatılmış ve amcası Amulius tarafından erkek kardeşi öldürülmüş, kendisi de bir çocuk sahibi olmasın diye Vesta rahibesi yapılmıştı. Ancak Rea, tanrı Mars ile ilişki kurmuş, ikizleri Romulus ve Romus’u doğurmuştu. Bunun üzerine Amulius Rea’yı kuleye kapatıp, ikizleri de bir sepet içerisinde Tiber Nehri’ne attırması ve sonrasında bu iki kardeşin efsanevi serüveni başlamıştır (Erhat 2014, 290).

³⁰⁷ Erhat 2014, 290.

82-83)³⁰⁸. İlerleyen süreçte Augustus, Vesta devlet kültürünü, imparatorluğun ev kültürüne taşımış ve devletin ocağını kendi özel ocağı ile birleştirmiştir³⁰⁹.

Vesta'nın tıpkı Hestia gibi bir ocak tanrıçası olarak evrensel nitelikte ve saygınlıktaki konumu, bakireliği sembolize etmesi, ayrıca yine Hestia gibi Vesta için de uyarlanmış olan Pripas anlatısı dışında mitolojik olaylara dâhil olmayışı ve var olan betimlemelerinin diğer tanrı(ça)lara oranla daha az oluşu, bu özdeşleştirmenin haklı nedenleridir. Her ne kadar kültürün uyarlanması biçimi ve diğer farklı unsurları dolayısıyla birebir aynı olmasa da Vesta'nın, tanrıça Hestia'nın en yakın paraleli olduğu söylenebilir.

3.2. Hestia'nın Prytaneion ile İlişkisi

Tanrıça Hestia, kendisinden önce köklü bir geçmişe sahip olan “ateş ve ocak” kültürünü sembolize etmektedir. Bu kültürün ilk olarak evlerde “kutsal aile ocağı” kavramı ile başlayıp, ilerleyen süreçte “devletin ocağı” kavramı ile sürdürüldüğünden bahsedilmiştir. Dolayısıyla Hestia hem özel hem de kamusal ocağın tanrıçasıdır.

Hestia ailevi ve toplumsal varoluşun istikrarı ve sürekliliğini temsil eder. Ev ocağı, ailenin dini merkezi olduğu gibi, prytaneionda konumlanan devletin ocağı da toplumun dini merkezidir³¹⁰. Bu doğrultuda Hestia hem evlerde hem de kamusal alanda merkeziyetçiliğin değerini kontrol eder³¹¹. Sicilyalı Diodoros, her evde özel veya kamusal onun için kutsal bir alan bulunduğunu ve ona kurbanlar sunulup onurlandırıldığını ifade etmiştir³¹². Tanrıça Hestia'nın, tanrılara insanların isteklerini ilettiğine inanılırdı. Böylece o gökyüzü ve yeryüzünü birbirine bağlayan bir köprü statüsündeydi³¹³. Her şehirde tanrıça Hestia kültürünün kurumsal yapısı prytaneion olsa da o hiçbir zaman herhangi bir şehrin koruyucu tanrıçası olmamıştır³¹⁴.

Tanrıça Hestia'nın prytaneion ile ilişkisine hem edebi hem de sanatsal alanda rastlamak mümkündür. MÖ 5. yüzyıla ait Odes'lerin birinde, Aristagoras'ın Tenedos (Bozcaada) yönetim kuruluna bir yıllığına yerleştirilmesini kutlayan Pindar, Aristagoras'ı görevine kabul etmesi için belediye binasının tanrıçası olarak Hestia'yı çağırır³¹⁵. Aynı

³⁰⁸ Diğer iki unsur: Capitoline Zeus Tapınağı ve Salii'nin kalkanlarıdır (Dumézil 1996, 311).

³⁰⁹ Gernet 1981, 328.

³¹⁰ Grimal 1996, 213

³¹¹ Goux 1983, 97.

³¹² Diod. 5.68.

³¹³ Vernant 1983, 160.

³¹⁴ Çayır 2006, 23.

³¹⁵ Pind. N. 9. 1-3.

zamanda tanrıça Hestia'nın betimlendiği iki kabartma, prytaneionun fonksiyonları arasında yer alan “konukların onurlandırılması için düzenlenen ziyafetlere” çağrışımında bulunmaktadır: Pharsalos'ta Hestia, tanrılaştırılmış bir kahraman olan Symmachos ve *Oropos*'taki Amphiaraus kehanetinde yine tanrılaştırılmış bir kahraman olan Amphiaraus ile birlikte tasvir edilmiştir (Fig. 75)³¹⁶. Ayrıca birçok yazıt Hestia'nın “*Prytanitis* (*Πρυτανίτις*)” yani “prytaneionun koruyucusu” olduğunu ortaya koymaktadır³¹⁷.

Tanrıça Hestia'nın prytaneion ile ilişkisi güvenli bir şekilde tanımlanmış olan örneklerle de kanıtlanmaktadır. Ephesos, Magnesia ve Priene'deki prytaneionlarda tespit edilen ocakların kült pratiklerine işaret ettiği ve tanrıçayı sembolize ettiği hem arkeolojik kalıntı ve bulgular hem de ele geçen yazıt buluntuları ile anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yapı ve Hestia kültü arasındaki ilişki belirli ölçütler ile analiz edilebilmektedir. Bu ölçütlerin kombinasyonu ise tanımlamanın güvenilirlik ve geçerliliği bakımından son derece önemlidir.

3.3. Yapılarda Bulunan Kült Malzemeleri

Devletin evi ideolojisiyle tasarlanan ve tanrıça Hestia kültü ile sembolize edilen prytaneionlar, içerisinde yapı kültürüne dair ocak ve bu ocak etrafında gerçekleştirilen ritüele dair destekleyici kap, kemik vb. birkaç unsurla temsil edilmektedir.

Yapının kendi kültü haricinde farklı kültürlere dair birçok malzeme ile karşılaşmıştır. Bunlar arasında daha öncede sıralamış olduğumuz; diğer tanrı(ça)lara ait heykeller, sunaklar, kahraman mezarları vd. yer almaktadır. Bunların yapı veya yapı kültürüyle ilişkisini açıklayabilecek kesin bir yargıya ulaşamamıştır. Ancak politeist yapıdaki antik toplumun, özel veya kamusal nitelikteki “her evde” bu yapıyı oluşturan bileşenleri tek bir çatı altında bir araya getirmesi muhtemeldir. Yani birey ve toplum mensubu oldukları dinin değerlerine evlerinde yer verebilir. Bu durum yine politeist bir yapıda olan antik Anadolu toplumu için de geçerlidir. Örneğin; Ephesos Prytaneionu'nda tanrıça Artemis'e ait kült heykellerinin bulunması, kent için özel bir değere sahip olan tanrıçanın ev içerisinde de özel bir konuma sahip olması ile açıklanabilir.

³¹⁶ Miller 1978, 167-172; Sarian 1981, 409.

³¹⁷ Sarian 1981, 411. Hestia aynı zamanda “*Bouleia* (*βουλαία*)”, yani bouleuterionunda koruyucusudur (Sarian 1981, 411).

Tanrıça Hestia'nın epithetlerinden biri '*Tamia*'dır. Yani o, evin koruyucusu ve evle ilgili olan herşeyin yetkisine sahip olandır³¹⁸. Bir diğeri ise '*Koinon*'dur. Tanrıça Hestia ile temsili olduğu kült objesi ocak ve bu ocağı içerisinde barındıran özel veya kamusal ev ya da prytaneion, '*Koinon*' yani 'ortak'tır³¹⁹. Hestia'nın bu epithetleri, onun tanrılar ve insanlar arasındaki birleştirici ve bütünleştirici ilkesel yönünü ortaya koymaktadır.

³¹⁸ Agizza 2006, 83.

³¹⁹ Dion. Hal. II. 23.2; Thompson 1994, 47.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Antik dönemde şehrin önemli kurumlarından biri olan aynı zamanda ev, ocak ve aile tanrıçası Hestia kültünü sembolize eden prytaneionlar arkeolojik ve epigrafik belgeler aracılığı ile incelenmiştir. Bu konuda kazısı yapıldığı için kesin bilinen yerler ile yazıt ve diğer verilerden prytaneion olduğu düşünülen yerler bulunmaktadır.

Prytaneionların ortaya çıkış süreci ve gelişimi üzerine gerçekleştirilen çalışmalar ilk olarak yapı için töz oluşturan “ateş ve ocak” kavramlarının ele alınması ile başlamıştır. Bu kavramların yapı ile ilişkisinin prehistorik dönemlerden başlayarak kültürel, mitolojik ve sembolik özelliklerle şekillenip, Roma İmparatorluk Dönemi sonlarına değin süregeldiği anlaşılmaktadır. Prehistorik dönemlerde bu kavramlara atfedilen kutsallık, kültürel gelişimdeki etkenlik ve üretkenlikle doğru orantılıdır. Bu kutsallaştırma olgusunun antik dönem toplumları tarafından da başlangıçta “kutsal ev ya da aile ocağı” kavramı ile sürdürülmüş olduğu, doğum, evlilik ve ölüm gibi yaşamsal faaliyetlerinde gerçekleştirdikleri ocağın kutsallığını vurgulayan birçok uygulamadan anlaşılmaktadır. İlerleyen süreçte ocak kültürünün kişiselleştirilmiş tanrıçası “Hestia” pantheonadaki yerini almış ve bu “kutsal ev ya da aile ocağı”, “şehrin kutsal ocağı” ideolojisiyle tasarlanarak prytaneionda konumlanmıştır. Bu bağlamda yapının ortaya çıkışı ve gelişiminin belirli bir örüntüye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Antik metinler ve arkeolojik verilerden elde edilen kanıtlar prytaneionların agora veya kutsal alan sınırları içerisinde yer aldığını, biçim ve görüntüsel olarak tıpkı “ev mimarisinde” olduğu gibi birtakım ortak özellikleri içerisinde barındıran ancak farklı türevdeki varyasyonları olan yapılar olduğunu ortaya koymaktadır. Mimari karakteri anıtsal bir giriş, bir avlu ve iki ana oda (*Hestiatorion* ve Hestia Salonu) ile vurgulanmaktadır. Bu unsurlar, kontekst buluntular ve epigrafik belgeler ile desteklenirse kesin olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda yapı fonksiyonlarında görülen çeşitliliğin yapının dini ve siyasi kimliğiyle bağlantılı olduğu ve tanımlamada önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; Aigai bouleuterionuna ait ön odaların prytaneion olarak işlev gördüğü düşünülmekte ve yapının karşısında yer alan kent hapisanesi? için benzer örneği Atina Prytaneionu’ndan bilinen “mahkeme fonksiyonu” baz alınmaktadır.

Anadolu kapsamında ele aldığımız prytaneionları değerlendirdiğimizde; Ephesos, Magnesia, Miletos ve Priene'deki yapılar gerek agora dolaylarındaki konumları, gerek mimari kalıntı ve bulguları gerekse epigrafik veriler açısından güvenli bir şekilde tanımlanabilmektedir. Aigai, Herakleia, Kolophon, Pergamon ve Sagalassos'taki yapılar ve kapsama giren diğer kentler ise yapının karakteristik özelliklerinden biri veya birkaçına sahip olmaları dolayısıyla bu tanıma güçlü veya güçsüz birer aday kent olarak öne çıkmaktadır. Anadolu'da tanımı kesinleşmiş veya kesinleşmemiş olan tüm örneklerde konum itibariyle bir uyumluluk görülmektedir. Ancak plan tasarısı ve mekân dağılımları çeşitlilik göstermektedir. Anadolu dışında güvenli bir şekilde tanımlanmış olan Delos, Lato, Olympia, Kassope, Dodona ve Atina Agorası'nın *Tholos*'u gibi örneklerde de durum aynıdır. Genel olarak bu yapıların her biri kent merkezi içerisinde, yapı karakteristiğini vurgulayan belli ortak özelliklere sahip birbirinden bağımsız şekilde tasarlanan planlar şeklinde görülmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu'da güvenli bir şekilde tanımlanmış olan hiçbir örnekte Kassope, Dodona ve Atina Agorası'nın *Tholos*'unda varlığı bilinen harici mutfak tespit edilememiştir. Bu durum ziyafetlerde sunulan yemeklerin *thermopolium* gibi özel işletmelerden siparişle getirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Yapı kültürünü temsil eden ocağın kişiselleştirilmiş tanrıçası Hestia, titan kuşağına ait olmakla birlikte pantheon'daki diğer tanrı(ça)lara oranla mitolojide en az bahsi geçen ve sanatta en az tasvir edilen oldukça gizemli bir tanrıçadır. Onun bu gizemli yönü temsili olduğu kült objesi ile ilişkili tutulmuştur. İçerisinde sönmeyen ateşin yandığı ocağın evrenselliği, merkezîyetçiliği, saf ve kirletilemez oluşu gibi niteliklerin sonradan bu kültürel dâhil edilen tanrıçaya atfedildiği düşünülmektedir. Ancak bu durum arkeolojik belge ve bulguların tanrıça hakkında yeterli düzeyde veri sağlayamamış olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Kökeni tartışmalı olmakla birlikte arkeolojik ve epigrafik kanıtlar kültürünün Anadolu, Yunanistan ve Roma'ya kadar yayıldığını göstermektedir. Bu doğrultuda Herodotos'un aktarmış olduğu İskit'lerde tabiti ve Roma'da oldukça popüler olan Vesta'nın tanrıçaya karşılık geldiği anlaşılmaktadır.

Tanrıça Hestia hem özel ev hem de devletin evi olan prytaneionların koruyucusudur. Özel veya kamusal her evde onun ocağı bulunmaktadır. Tanrıça ve yapısı arasındaki ilişkiyi hem edebi hem de sanatsal alanda gözlemlemek mümkündür. Bu ilişki güvenli bir şekilde tanımlanmış olan örnekler üzerinden de takip edilebilmektedir. Örneğin; Ephesos, Magnesia ve Priene'deki prytaneionlarda tespit edilen ocaklar,

arkeolojik ve epigrafik veriler aracılığıyla değerlendirildiğinde Hestia kült pratiklerine işaret etmektedir. Bu bağlamda tanrıçanın sembolü olduğu prytaneionların tanımlanmasındaki güçlük belirli ölçütlerin takibi ile çözümlenebilir.

Prytaneionlarda ikincil kültlere ait bulgulara sıklıkla rastlanılmaktadır. Bunun nedeni politeist yapıdaki antik dönem toplumlarının bu yapıyı oluşturan unsurları tıpkı evlerinde olduğu gibi tek bir çatı altında bir araya getirmek istemelerinden kaynaklanıyor olabilir. Bu bağlamda Ephesos Prytaneionu oldukça önemli bir örnektir ve yapıda tanrıça Artemis'e ait kült heykellerinin bulunması, kent için özel bir değere sahip olan tanrıçanın ev içerisinde de özel bir konuma sahip olması ile açıklanabilir. Dolayısıyla bu durum Hestia'nın önem derecesinin düşüklüğüne değil, onun evrensel niteliğine vurgu yapmaktadır. Roma'daki paraleli Vesta için de benzer durum söz konusudur; tanrıçaya eşlik eden Lares, Penates ve Genius gibi ikincil ev kültürleri hem bu duruma hem de tanrıça Hestia ile olan yakın benzerliğine atıfta bulunmaktadır.

Prytaneion yapısı için günümüz verileri sınırlı olmakla birlikte, gelecekte yapılacak kazılar ile bu verilerin artacağı ve özellikle agora dolaylarında, bouleuterionu olan yerlerde prytaneionun bulunabileceği tahmin edilmektedir. Yapının genellikle kamusal alanda kamu yapıları ile birlikte koordine edilmiş olması ve yapı kültürünün evrensel nitelikteki önemi, kent planlamasında yeri belirlenmesi gereken öncü yapılardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Kentte, planı tümüyle açığa çıkarılan tapınak veya meclis binasını kolaylıkla ayırt edebiliriz. Ancak bir kentin prytaneion yapısını tespit edebilmek için antik literatürün incelenmesi, arkeolojik kalıntı ve bulguların analizi ve epigrafik belgeler ile çok yönlü bir çalışmanın gerçekleştirilmesi gerektiği açıktır. Ek olarak kentlerde var olan yapıların birçoğu kutsal alanlar içerisinde de bulunmaktadır. Bu yapıların inşası bağımsız olabileceği gibi kente bağlı bir ek bina olarak da tasarlanabilir. Bu bağlamda Milet ve Atina örneğini göz önünde bulundurmamız gerekir. Dolayısıyla kutsal alanlarda da yapı izine rastlanılabilir. Aigai ise prytaneion yapısının koşullara uygun tasarısına sunulan öznel bir örnektir. Bouleuterion ve prytaneion kombinasyonunun yüksek olasılığı, yapının kent için gerekliliğini yansıtmaması bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. Prytaneion yapısının tespit edilmesi sürecinde, bu değerlendirme ölçütlerinin tümüyle dikkate alınması gerekmektedir.

KISALTMALAR

AIA	: Ankara Amerikan Arkeoloji Enstitüsü
BIAA	: Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü
Bkz./bkz.	: Bakınız
cm	: Santimetre
Çev.	: Çeviri
DAI	: İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü
Ed.	: Editör
Fig.	: Figür
m	: Metre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
Res.	: Resim
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Ail. nat. (= Ailianos, *De Natura Animalium*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Characteristics of Animals 2: Books 6-11*, Çev. A. F. Scholfield, London, 1959.
- Aischyl. Ag. (= Aischylos, *Agamemnon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Agamemnon*, Çev. A. C. Emre, Ankara, 1943.
- And. (= Andokides, *On the Mysteries*)
Kullanılan Metin: *On the Mysteries*, Ed. D. M. Macdowell, Oxford, 1989.
- Aristot. pol. (= Aristoteles, *Politica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Politika*, Çev. M. Tuncay, İstanbul, 1993.
- Aristot. Ath. Pol. (= Aristoteles, *Athenaion Politeia*)
Kullanılan Metin: *Atinalıların Devleti*, A. Çokona, İstanbul, 2018.
- Cens. (= Censorinus, *De Die Natali Liber*)
Kullanılan Metin: *De Die Natali*, Ed. H. Lindenbrog, Dawson, 1977.
- Cic. (= Cicero, *De Natura Deorum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Tanrıların Doğası (De Natura Deorum)*, Çev. Ç. Menzilioğlu, İstanbul, 2012.
- Cic. (= Cicero, *De Legibus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Yasalar Üzerine*, Çev. C. Çevik, İstanbul, 2016.
- Demosth. (= Demosthenes, *Orationes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Against Meidas, Androtion, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton*, Çev. J.H. Vince, London, 1935.
- Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historike*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily 5: Books 12.41-13*, Çev. C.H. Oldfather, London, 1950.
- Gell. (= Gellius, *Noctes Atticae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Attika Geceleri*, Çev. Levent Keskin, Ankara, 2021.
- Hdt. (= Herodotos, *Historiae*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: Tarih, Çev. M. Ökmen, İstanbul, 2006.
- Hes. *erg.*
theog. (= Hesiodos, *Erga Kai Hemerai; Theogonia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Theogonia-İşler ve Günler*, Çev. A. Erhat–S. Eyuboğlu, İstanbul, 2016.
- Hom. *Od.* (= Homeros, *Odyseia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Odyseia*, Çev. A. Erhat–A. Kadir, İstanbul, 2014.
- Hom. *H.* (= Homeros, *Hymni Homerici*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Homeros İlahileri (Homerik Hymnoslar)*, Çev. A. Eti Sina, İstanbul, 2018.
- Paus. (= Pausanias, *Description of Greece*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Description of Greece*, Çev. W. H. S. Jones, London, 1918.
- Pind. *N.* (= Pindar, *Nemean*)
Kullanılan Metin: *The Nemean Odes of Pindar*, Ed. J. B. Bury, New York, 1980.
- Plat. (= Platon, *Laws*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Laws*, Çev. T. J. Saunders, London, 1970.
- Plaut. *Aul.* (= Plautus, *Aulularia*)
Kullanılan Metin: *Aulularia*, Ed. K. Macmellan–W. Stockert, Liverpool, 2016.
- Plut. (= Plutarch, *Themistocles and Aristides*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Themistocles and Aristides*, Çev. B. Perrin, London, 1901.
- Plut. (= Plutarch, *Parallel Lives*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*, Çev. B. Perrin, London, 1914.
- Plut. *Mor.* (= Plutarch, *Moralia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Sollertia Animalium: Moralia 12*, Çev. W. C. Hembold, London, 1957.
- Poll. (= Pollux, *Onomasticon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Onomasticon*, Ed. I. Bekkeri, Berolini, 1846.
- Pol. (= Polybius, *Histories*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories 5: Books 16-27*, Çev. W.R. Paton, London, 1992.

- Soph. *Oid. K.* (= Sophokles, *Oidipus Auf Kolonos*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Oidipus Kolonos'ta*, Çev. A. Çokona, İstanbul, 2016.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika) Kitap XII-XIII-IV*, Çev. A. Pekman, İstanbul, 2015.
- Thuk. (= Thukydides, *Peloponnesos Savaşları*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnesos Savaşları*, Çev. F. Akderin, İstanbul, 2020.

Modern Kaynaklar

- Agizza 2006 R. Agizza, *Antik Yunan'da Mitoloji*, Çev. Z. Z. İlkelen, İstanbul, 2006.
- Akçay 2019 T. Akçay, "Roma İnancında Ev Kültleri ve Mezarlardaki Naiskoslu Nişler Üzerine Bir Öneri" *Anadolu Araştırmaları* 22, 2019, 75-106.
- Arsebük 2014 G. Arsebük, *Geçmişe Doğru Bir Bakış: Fosil İnsanın Gündelik Yaşamından Kesitler*, İstanbul, 2014.
- Aslan 2012 N. Aslan, "2011 Yılı Assos Kazı Çalışmaları", 34. *KST-II*, 2012, 319-336.
- Aygel 1959 C. Aygel, *Efesos Tarihi ve Harabeleri*, İzmir, 1959.
- Baran 1965 M. Baran, *Milet Kılavuzu*, Ankara, 1965.
- Berti 2010 F. Berti, "Iasos, 2009 Campaign", 32. *KST-I*, 2010, 176-187.
- Blümel 1998 W. Blümel, "Epigraphische Forschungen im Westen Kariens 1996", 15. *AST-I*, 1998, 387-396.
- Bohn-Schuchhardt 1889 R. Bohn-C. Schuchhardt, *Altertümer von Aegae*, Berlin, 1889.
- Burkert 1985 W. Burkert, *Greek Religion*, Çev. J. Raffan, Massachusetts, 1985.
- Çayır 2006 E. Çayır, *The Study of The Concept of The Sacred Hearth And Greek Goddess of The Hearth And Their Association with The Prytaneion, Its Origins, And Its Development*, Bilkent University, Institute of Economics and Social Sciences, Ankara, 2006. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

- Çelgin 2010 G. Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2010.
- Dakaris vd. 1999 Dakaris vd., "The Prytaneion of Dodona", Ed. P. Cabanes, *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'antiquité. 3. Actes du IIIe Colloque international de Chantilly (16-19 octobre 1996)*, Atina, 1999, 149-159.
- Doğer vd. 2012 E. doxi vd, "Aigai", Ed. A. Çilingiroğlu – Z. Mercangöz – G. Polat, *Ege Üniversitesi Kazıları*, İzmir, 2012, 183-208.
- Doksanaltı vd. 2018 E. M. Doksanaltı vd, "Knidos Kazı ve Araştırmaları: 2017", *40. KST-II*, 2018, 45-64.
- Dontas-Ferla 2005 N. A. Dontas – K. Ferla, *Priene* (Hellenic Studies 5), London, 2005.
- Doxiadis 1985 C. A. Doxiadis, *Architectural Space in Ancient Greece*, Cambridge, 1985.
- Downing 1987 C. Downing, "Hestia", Ed. M. Eliade, *The Encyclopedia of Religion, Vol. VI*, New York, 1987, 308.
- Dumézil 1996 G. Dumézil, *Archaic Roman Religion, Vol. 1*, London, 1996.
- Eichler 1962 F. Eichler, "Die Österreichischen Ausgrabungen in Ephesos im Jahre 1961" *AnzWien* 99, 1962, 37-53.
- Erhat 2014 A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 2014.
- Farnell 1909 L. R. Farnell, *The Cults of the Greek States, Vol. V*, Oxford, 1909.
- Fougères 1898 G. Fougères, *Mantinée Et L'arcade Orientale*, Paris, 1898.
- Frazer 2018 J.G. Frazer, *Ateşin Kökenine Dair Mitler*, Çev. D. Uludağ, Ankara, 2018.
- Friesen 2001 S. J. Friesen, *Imperial Cults and the Apocalypse of John: Reading in the Ruins*, New York, 2001.
- Fustel de Coulanges 1980 N. D. Fustel De Coulanges, *The Ancient City: A Study on the Religion, Laws, and Institutions of Greece and Rome*, London, 1980.
- Geagan 1971 D. J. Geagan, "Greek Inscriptions", *Hesperia* 40, 1971, 96-108.
- Gerkan 1922 A. V. Gerkan, *Der Nordmarkt und der Hafen an der Löwenbucht*, Berlin, 1922.

- Gernet 1981 L. Gernet, *The Anthropology of Ancient Greece*, Çev. S. A. John Hamilton, London, 1981.
- Glantz 1996 G. Glantz, *The Greek City and its Institutions*, Çev. N. Mallinson, London, 1996.
- Guox 1983 J. J. Goux, “Vesta, or the Place of Being”, *Representations 1*, 1983, 91-107.
- Grimal 1996 P. Grimal, *Dictionary of Classical Mythology*, Çev. A. Maxwell-Hyslop, Oxford, 1996.
- Gür 2014 B. Gür, *Miken Uygarlığı ve Ahhiyawa*, İstanbul, 2014.
- Gürbüzler 2015 M. Gürbüzler, *Aigai Bouleuterionu*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Helström 1986 P. Helström, "Labraunda 1985", *4. AST*, 1986, 157-166.
- Herda 2005 A. Herda, “Apollon Delphinios, das Prytaneion und die Agora von Milet. Neue Forschungen”, *Archäologischer Anzeiger 1*, 2005, 243-294.
- Herda 2011 A. Herda, “How to run a state cult: the organization of the cult of Apollo Delphinios in Miletos”, Ed. M. Haysom-J. Wallensten, *Current approaches to religion in Ancient Greece: Papers presented at a symposium at the Swedish Institute at Athens, (17–19 April 2008)*, Stockholm, 2011, 57-93.
- Herman–Hansen – M. Herman–Hansen – T. Fischer–Hansen, “Monumental Political Architecture in Archaic and Classical Greek Poleis. Evidence and Historical Significance”, Ed. D. Whitehead, *Historia Einzel-Schriften 87: From Political Architecture to Stephanus Byzantinus: Sources for the Ancient Greek Polis*, Stuttgart, 1994, 30-37.
- Fischer–Hansen 1994
- Holland 1944 L. B. Holland, “Colophon”, *Hesperia 13*, 1944, 91-171.
- Humann 1904 C. Humann, *Magnesia am Meander*, Berlin, 1904.
- Kajava 2004 M. Kajava, “Hestia Hearth, Goddess and Cult”, *Harvard Studies in Classical Philology 102*, 2004, 1-20.
- Kanber 2018 N. Kanber, *Batı Anadolu'da Neolitik Çağ'dan Tunç Çağın Sonuna Kadar Ocakların Değişimi ve Dini Ritüellerdeki İşlevleri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Kern 1900 O. Kern, *Die Inschriften von Magnesia am Meander*, Berlin, 1900.
- Kızgut 2011 İ. Kızgut, "Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", 33. *KST-III*, 2011, 353-376.
- Kleiner 1962 G. Kleiner, "Priene", *Paulys Real-Encyclopädie Der Classischen Altertums-Wissenschaft*. (Suppl. IX), München, 1962, 1202-1205.
- Kleiner 1968 G. Kleiner, *Die Ruinen von Milet*, Berlin, 1968.
- Knibbe 1981 D. Knibbe, *Der Staatsmarkt: die Inschriften des Prytaneions*, Wien, 1981.
- Korkut vd. 2019 T. Korkut vd, "Tlos 2018 Kazı Etkinlikleri", 41. *KST-IV*, 2019, 277-294.
- Küçük 2017 S. D. Küçük, "Arkhaik Öncesi Grek Devlet Yapısını Şekillendiren Politik Gruplar", *Tarih Araştırma Dergisi* 32, 2017, 107-114.
- Larson 2016 J. Larson, *Understanding Greek Religion*, New York, 2016
- Malay 1983 H. Malay, "Kyme'de Bulunan Üç Yeni Dekret", 1. *AST*, 1983, 41-44.
- McDonald 1943 W. A. McDonald, *The Political Meeting Places of the Greeks* (Johns Hopkins University studies in archaeology no. 34), Baltimore, 1943.
- Miller 1978 S. Miller, *The Prytaneion: Its Function and Architectural Form*, Berkeley, 1978.
- Miltner 1959 F. Miltner, "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos", *Jahresh. Österr. Archäol. Inst. Wien* 44, 1959, 243-314.
- Mitchell 1989 S. Mitchell, "1988 Yılı Ariassos Yüzey Araştırması", 7. *AST*, 1989, 147-152.
- Mitchell 1999 S. Mitchell, "Archaeology in Asia Minor 1990-1998", *Archaeological Reports* 45, 1998-1999, 125-192.
- Palaima 1995 T. G. Palaima, *The Nature of the Mycenaean Wanax: Non-Indo-European Origins an Priestly Functions*, Ed. P. Rehak, Aegean Scholarship at UT, 1995.
- Pomeroy 1998 S. Pomeroy, *Families in Classical and Hellenistic Greece: Representations and Realities*, Oxford, 1998.

- Raevskii 1987 D. S. Raevskii, "Scythian Religion", Ed. M. Eliade, *The Encyclopedia of Religion, Vol. XIII*, New York, 1987, 145-148.
- Ragone 2007 G. Ragone, "Temnos (Görece Kale- Southern Aeolis) Research Project: 2006 Report", 25. *AST-III*, 2007, 343-356.
- Robertson 1998 N. Robertson, "The City Center of Archaic Athens", *Hesperia* 67, 1998, 283-302.
- Rose 1999 C. B. Rose, "Post-Bronze Age Troy", 17. *AST-I*, 1999, 283-292.
- Rumscheid–Koenigs 1998 F. Rumscheid – W. Koenigs, *Priene: A Guide to the "Pompei of Asia Minor"*, İstanbul, 1998.
- Sarian 1981 H. Sarian, "Hestia", *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae 1*, 1981, 407-412.
- Sayar 1995 M. H. Sayar, "Kilikia'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1994" 13. *AST-I*, 1995, 55-76.
- Sayar 1998 M. H. Sayar, "Kilikia Epigrafi ve Tarihi- Coğrafya Araştırmaları 1996", 15. *AST-I*, 1998, 331-360.
- Schäfer 2010 T. Schäfer, "Sigeion, Troas Bericht über die 1. Grabungskampagne 2009", 32. *KST-II*, 2010, 407-420.
- Schede 1964 M. Schede, *Die Ruinen von Priene*, Berlin, 1964.
- Scherrer 2000 P. Scherrer, *Efes Rehberi*, İstanbul, 2000.
- Schwarzer 2004 H. Schwarzer, "Der Sog. Bau H — Zum mutmaßlichen Prytaneion von Pergamon", *Istanbul Mitteilungen* 54, 2004, 173-183.
- Scully 1990 S. Scully, *Homer and the Sacred City*, London, 1990.
- Shear Jr 1994 T. L. Shear Jr, "Ἴσονόμους τ' Ἀθήνας ἑποησάτην: The Agora and the Democracy", Ed. W.D.E. Coulson – O. Palagia – T.L. Shear Jr – H.A. Shapiro – F.J. Frost, *The Archaeology of Athens and Attica Under the Democracy*, Oxford, 1994, 225-248.
- Soykal Alanyalı 2003 F. Soykal Alanyalı, "Terrakotta Figürinler Işığında Efes Felsspaltempel-Yarık Kaya Tapınağı", *III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Eskişehir, 2003, 173-181.
- Söğüt 2019 B. Söğüt, *Stratonikeia Çalışmaları 5, Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, İstanbul, 2019.

- Steskal–Ladstatter 2009 M. Steskal – S. Ladstatter, “Asia'nın Metropolisi'nde Yer Alan Ana Kült Yapısındaki Son Araştırmalar: Ephesos Prytaneion'u”, *Anadolu* 35, 2009, 127-149.
- Steskal 2010 M. Steskal, *Das Prytaneion in Ephesos* (Forschungen in Ephesos IX/4), Wien, 2010.
- Şahin vd. 2007 N. Şahin vd, "Klaros, 2006", 29. *KST-III*, 2007, 427-448.
- Şimşek 2007 C. Şimşek, *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, İstanbul, 2007.
- Thompson 1940 H. A. Thompson, “The Tholos of Athens and Its Predecessors”, *Hesperia Supplements* 4, 1940, İ-160.
- Thompson 1994 P. Thompson, “Dismantling the Master's House: A Hestian/Hermean Deconstruction of Classic Texts”, *Hypatia* 9, 1994, 38-56.
- Uhri 2003 A. Uhri, *Ateşin Kültür Tarihi*, Ankara, 2003.
- Uytterhoeven – Poblome 2019 I. Uytterhoeven – J. Poblome, “The 'Prytaneion' of Sagalassos. Unravelling an Architectural and Functional Palimpsest”, *Anatolica* 45, 2019, 131-157.
- Vernant 1983 J. P. Vernant, “Hestia and Hermes. The Religious Expression of Space and Movement in Ancient Greece”, Ed. J. P. Vernant, *Myth and Thought Among Greeks*. (François Maspero 1965), London, 1983, 127-125.
- Vernant 2017 J. P. Vernant, *Eski Yunan'da Mit ve Toplum*, Çev. M. E. Özcan, İstanbul, 2017.
- Yaylalı–Özkaya 1994 A. Yaylalı – V. Özkaya, “1993 Kzykos Kazısı Etkinlikleri”, 16. *KST-II*, 1994, 107-130.
- Yaylalı–Özkaya 1995 A. Yaylalı – V. Özkaya, "1994 Kzykos Arkeolojik Kazısı", 17. *KST-II*, 1995, 311-336.
- Yener 2019 B. Yener, *Laodikeia Roma İmparatorluk Dönemi Mimari Bezemeleri*, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Denizli, 2019. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Zapheirpoulou 1983 P. Zapheirpoulou, *Delos: Monuments and Museum*, Atina, 1983.
- Zimmermann 2013 K. Zimmermann, "Patara 2012 Yılı Kazı ve Koruma Çalışmaları", 35. *KST II*, 2013, 271-289.

- Wallensten 2014 J. Wallensten, "Karpophoroi deities and the Atticcult of Ge Notes on IG II 4758", *Svenska Institutet i Athen Och Rom Institutum Atheniense Atque Institutum Romanum* 7, 2014, 193-203.
- Weiss 1992 F. Weiss, *Gellius, Aulus, Die Attischen Nächte, Band 1*, Darmstadt, 1992.
- Wiegand–Schrader 1904 T. Wiegand – H. Schrader, *Priene*, Berlin, 1904.
- Wulzinger 1941 K. Wulzinger, "Das Rathaus von Herakleia am Latmos", Ed. F. Krischen, *Antike Rathäuser*, Berlin, 22-33.
- Wycherley 2021 R. E. Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, Çev. N. Nirven – N. Başgelen, İstanbul, 2021.

Cevrimici Kaynaklar

https://www.odysseyadventures.ca/articles/mycenae/article_mycenae02-pylos.html (22.07.2023)

<https://i.pining.com/originals/76/3f/48/763f48ce90275395906fe9eae54642bd.jpg> (22.07.2023)

file:///C:/Users/asus/Downloads/11.Ders-Parthenon-A1%C4%B1n1%C4%B1klar%20(2).pdf (22.07.2023)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1971-1101-1 (22.07.2023)

<https://www.carc.ox.ac.uk/carc/resources/Introduction-to-Greek-Pottery/Keypieces/blackfigure/francois> (22.07.2023)

<http://mythman.com/hestia02.html> (22.07.2023)

<http://www.thehistoryblog.com/archives/41175> (22.07.2023)

<https://www.tarihlisanat.com/hestia/> (22.07.2023)

<https://wannart.com/icerik/34583-astrolojide-4-buyuk-tanrica-ceres-pallas-vesta-juno-asteroidleri> (22.07.2023)

https://www.soylentidergi.com/hestia-aile-tanricasi/#google_vignette (22.07.2023)

<https://www.tarihlisanat.com/hestia/> (22.07.2023)

<https://romamimarligi.wordpress.com/2021/01/04/romada-vesta-tapinagi/> (22.07.2023)

<https://ozhanoturk.com/2018/05/13/vesta-ve-vesta-bakireleri-roma-mitolojisi/> (22.07.2023)

<https://lexlechev.artstation.com/projects/6a9D9W> (22.07.2023)

<https://colosseum.info/temple-of-vesta-the-vestal-virgins/> (22.07.2023)

FIGÜRLER LİSTESİ

Sayfa

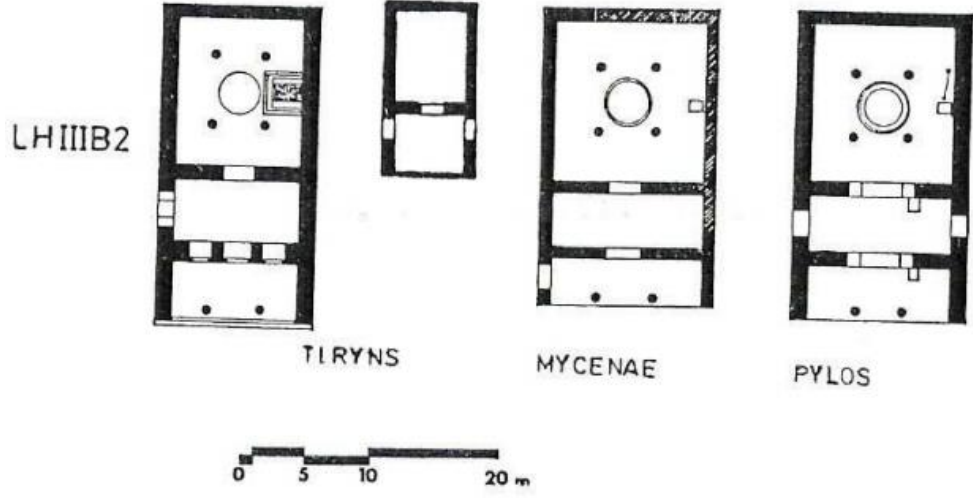
Figür 1. Trynis, Mykenai ve Pylos saraylarındaki büyük megaronlar (Wardle, 1988, Fig. 11'den).....	68
Figür 2. Pylos saray megaronunun restorasyon çizimi, Piet de Jong. (https://www.odysseyadventures.ca/articles/mycenae/article_mycenae02-pylos.html 'den)	68
Figür 3. Trynis saray megaronunun restorasyon çizimi, Peter Connotly. (https://i.pining.com/originals/76/3f/48/763f48ce90275395906fe9eae54642bd.jpg 'den)	69
Figür 4. Ephesos kent planı (Steskal–Ladstatter 2009, 143, Res. 1'den).....	69
Figür 5. Ephesos, Yukarı Agora'nın genel planı (Steskal–Ladstatter 2009, 143, Res. 2'den)	70
Figür 6. Ephesos Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 100, Fig. 9'dan)	70
Figür 7. Ephesos Prytaneionu yapım evresi şematik planı (Steskal–Ladstatter 2009, 145, Res. 5'den)	71
Figür 8. Ephesos Prytaneionu kuzey-güney kesiti (Steskal–Ladstatter 2009, 146, Res. 6'dan)	72
Figür 9. Ephesos Prytaneionu güneyden görünüm (Steskal–Ladstatter 2009, 144, Res. 4'den)	72
Figür 10. Ephesos Prytaneionu'nun Dor Düzenli Ön Galerisi (Steskal 2010, Levha 257, 1'den)	73
Figür 11. Ephesos Prytaneionu “ <i>Hestiatorion</i> ” güneyden görünüm (Steskal–Ladstatter 2009, 144, Res. 3'den)	73
Figür 12. Ephesos Prytaneionu, <i>Hestiatorion</i> , yemek masası için temel (Steskal 2010, Levha 90, 1'den)	74
Figür 13. Ephesos Prytaneionu, Ön Galeri, mozaik döşemesi (batı kısım) (Steskal 2010, Levha 64, 1'den)	74
Figür 14. Ephesos Prytaneionu, Ön Galeri, mozaik döşemesi (doğu kısım) (Steskal 2010, Levha 65, 1'den)	75
Figür 15. Ephesos Prytaneionu'nun güneybatı'dan kuş bakışı model görünümü (Steskal 2010, Levha 261, 1'den)	75
Figür 16. Ephesos Prytaneionu'nun güneydoğudan üzeri kapalı model görünümü (Steskal 2010, Levha 259, 1'den)	76
Figür 17. Ephesos Prytaneionu'nun güneydoğudan üzeri açık model görünümü (Steskal 2010, Levha 260, 1'den)	76
Figür 18. Ephesos Prytaneionu'nun Ön Avlu model görünümü (Steskal 2010, Levha 262, 1'den)	77
Figür 19. Ephesos Prytaneionu “ <i>Hestiatorion</i> ” model görünümü (Steskal 2010, Levha 263, 1'den)	78
Figür 20. Büyük Artemis (Env. Nr. 712) (Steskal 2010, Levha 10, 3'den).....	79
Figür 21. Büyük Artemis (Ön Avlu) (Steskal 2010, Levha 10, 2'den).....	80
Figür 22. Küçük Artemis (Env. Nr. 717) (Steskal 2010, Levha 9, 3'den).....	80

Figür 23. Güzel Artemis (Env. Nr. 718) (Steskal 2010, Levha 9, 2'den)	80
Figür 24. Güzel Artemis (Oda 5) (Steskal 2010, Levha 9, 1'den)	81
Figür 25. Küçük Artemis (Env. Nr. 231/56) (Steskal 2010, Levha 10, 1'den).....	81
Figür 26. Magnesia Agorası'nın genel planı (Steskal 2010, Levha 242, 2'den).....	82
Figür 27. Magnesia Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 113, Fig. 12'den).....	82
Figür 28. Miletos kent planı (Steskal 2010, Levha 243, 1'den).....	83
Figür 29. Miletos Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 232, Fig. 15'den)	83
Figür 30. Miletos Prytaneionu güneyden görünüm (Steskal 2010, Levha 243, 2'den) .	84
Figür 31. Delphinion'un dönemlere göre planları (Doxiadis, 1985, 57-61'den)	85
Figür 32. Miletos, Delphinion (Steskal 2010, Levha 243, 3'den).....	86
Figür 33. Molpoi yazıtı (Benli, 2017, Levha XV, Res 15'den)	86
Figür 34. Priene Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 118, Fig. 14'den)	87
Figür 35. Priene Prytaneionu kuzeybatıdan görünüm (Steskal 2010, Levha 245, 2'den)	88
.....	
Figür 36. Priene Prytaneionu doğudan görünüm (Steskal 2010, Levha 246, 1'den)	89
Figür 37. Marcus Aurelius Tatianus'a ait onur yazıtı (Steskal 2010, Levha 246, 2'den)	89
.....	
Figür 38. Aigai kent planı (Gürbüzer 2015, Levha 19, Plan 2'den)	90
Figür 39. Aigai Agorası'nın planı (Gürbüzer 2015, Levha 20, Plan 3'den)	90
Figür 40. Aigai Bouleuterion'u (Gürbüzer 2015, Levha 9, Res. 17'den)	91
Figür 41. Aigai Bouleuterion'u, Ön Odalar (Gürbüzer 2015, Levha 11, Res. 22'den) .	91
Figür 42. Hestia Heykeli (Gürbüzer 2015, Levha 89, Kat. No. H1'den).....	92
Figür 43. Herakleia Agorası'nın planı (Steskal 2010, Levha 241, 2'den)	93
Figür 44. Kolophon Agorası'nın kuzey stoası (Steskal 2010, Levha 242, 1'den)	93
Figür 45. Kolophon Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 110, Fig. 11'den)	94
Figür 46. Pergamon, H yapısı ve çevresinin planı (Schwarzer 2004, 174'den).....	94
Figür 47. Sagalassos Prytaneionu'nun planı (Poblome 2019, 134, Fig. 2'den).....	95
Figür 48. Sagalassos Prytaneionu'nun doğudan görünümü (Poblome 2019, 132, Fig.	95
1.'den)	
Figür 49. Sagalassos Prytaneionu'nun kuzeybatıdan görünümü (Poblome 2019, 143,	96
Fig. 9'dan)	
Figür 50. Sagalassos Prytaneionu, İS 1. yüzyıl mozaïği (Poblome 2019, 138, Fig.	96
6'dan)	
Figür 51. Sagalassos Prytaneionu, İS 5. yüzyıl mozaïği (Poblome 2019, 143, Fig.	96
10'dan)	
Figür 52. Sagalassos Prytaneionu, yazıtlı arka duvarın güneydoğudan görünümü	97
(Poblome 2019,139, Fig. 7'den)	
Figür 53. Sagalassos Prytaneionu, yazıtlı arka duvarın kuzey uzantısı (Poblome 2019,	97
141, Fig. 8'den).....	
Figür 54. Sagalassos Prytaneionu, stucco parçaları (Poblome 2019, 146, Fig. 12'den)	98
Figür 55. Sagalassos Prytaneionu, parçaları birleştirilmiş sigma masa (Poblome 2019,	98
146, Fig. 13'den).....	
Figür 56. Michaelitai yazıtlı Sagalassos kırmızı astarlı tabak parçası (Poblome 2019,	99
148, Fig. 15'den).....	

Figür 57. Delos Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 69, Fig. 4'den)	99
Figür 58. Lato Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 80, Fig. 5'den)	100
Figür 59. Olympia Prytaneionu'nun Klasik Dönem planı (Miller 1978, 87, Fig. 6'dan)	101
Figür 60. Olympia Prytaneionu'nun Hellenistik Dönem planı (Miller 1978, 89, Fig. 7'den)	102
Figür 61. Dodona Prytaneionu kuzeybatıdan görünüm (Steskal 2010, Levha 248, 1'den)	103
Figür 62. Kassope Prytaneionu'nun planı (Steskal 2010, Levha 248, 2'den).....	103
Figür 63. Atina Prytaneionu'na ait ek tholos'un planı (Miller 1978, 55, Fig. 2'den)..	104
Figür 64. Delphi'deki Siphnoslular Hazine Binası, kuzey friz çizimi. Hephaistos (1), Hestia (2), Dionysos (3). (Boardman, 2013, 212.1'den).....	104
Figür 65. Parthenon Doğu Alınlığı. Hestia, Dione ve Aphrodite. (file:///C:/Users/asus/Downloads/11.Ders-Parthenon- Al%C4%B1n%C4%B1klar%20(2).pdf).....	105
Figür 66. Sophilos'un Attika Siyah Figürlü Dinos'u MÖ 580-570. (https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1971-1101-1).....	105
Figür 67. Sophilos'un Attika Siyah Figürlü Dinos'unda Hestia, MÖ 580-570. (https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1971-1101-1).....	106
Figür 68. Attika Siyah Figürlü 'François Vazosu', Kleitias ve Ergotimos, MÖ 570-565 (https://www.carc.ox.ac.uk/carc/resources/Introduction-to-Greek- Pottery/Keypieces/blackfigure/francois).....	106
Figür 69. Attika Siyah Figürlü 'François Vazosu', ana sahne (Peleus ve Thetis'in Düğünü) üzerinde Hestia'yı gösteren çizim detayı. Khiron, Iris, Hestia, Chariklo ve Dionysos, Peleus'un sarayına yaklaşmak üzereyken. (Çayır 2006, 120, Fig. 8'den) ...	107
Figür 70. Attika Kırmızı Figürlü Kyliks. Olympos Tanrıları arasındaki bir ziyafette Zeus, Ganymedes ve Hestia iffetli bir ağacın? dalını tutmaktadır, Oltos, MÖ 520. (http://mythman.com/hestia02.html)	107
Figür 71. Attika Kırmızı Figürlü Pyksis. Hestia, elinde bir meşale ile sunak üzerinde otururken her iki kenarında kendisine yaklaşmakta olan dört kadın figürü ile birlikte betimlenmiştir, MÖ 440-420. (Roberts 1978, 43,3'den)	108
Figür 72. Attika Siyah Figürlü Dinos parçası. Peleus ve Thetis'in düğün sahnesinde Hestia, MÖ 580. (Boardman, 2013, 25.1,2'den).....	109
Figür 73. Attika Kırmızı Figürlü Kyliks. Herakles'in Olympos Tanrılarına girişi. Amphitrite ve başı örtülü Hestia'yı gösteren sahne detayı, MÖ 500. (Çayır 2006, 123, Fig. 13'den).....	109
Figür 74. Roma'daki Villa Albani'de bulunan 'Hestia Giustiniani' heykeli, Roma kopyası, MÖ 470 (http://www.thehistoryblog.com/archives/41175)	110
Figür 75. Kabartmalı adak steli üzerinde Hestia ve Symmachos, MÖ 4. yüzyıl. (Miller, 1973, 169'dan)	111
Figür 76. Vesta'ya kurban sunulması, Sebastian Ricci, 1722-23 (https://www.tarihisanat.com/hestia/)	111

Figür 77. Vestales Rahibeleri, Constantin Hölscher , 1902 (https://wannart.com/icerik/34583-astrolojide-4-buyuk-tanrica-ceres-pallas-vesta-juno-asteroidleri)	112
Figür 78. Vestales Rahibeleri, Jean Raoux, 1927 (https://www.soylentidergi.com/hestia-aile-tanricasi/#google_vignette)	112
Figür 79. Mars ve Rhea Silvia, Peter Paul Rubens, 1620 (https://www.tarihlisanat.com/hestia/)	113
Figür 80. Roma Forumunda Vesta Tapınağı'nın konumunu gösteren plan (https://romamimarligi.wordpress.com/2021/01/04/romada-vesta-tapinagi/)	113
Figür 81. Roma Forumu, büyük ölçüde restore edilmiş Veta Tapınağı kalıntıları. (https://ozhanoturk.com/2018/05/13/vesta-ve-vesta-bakireleri-roma-mitolojisi/)	114
Figür 82. Vesta Tapınağı'nın 3D model görünümü (https://lexlechev.artstation.com/projects/6a9D9W)	115
Figür 83. Kabartma üzerinde betimlenen Vesta Tapınağı (https://colosseum.info/temple-of-vesta-the-vestal-virgins/)	116

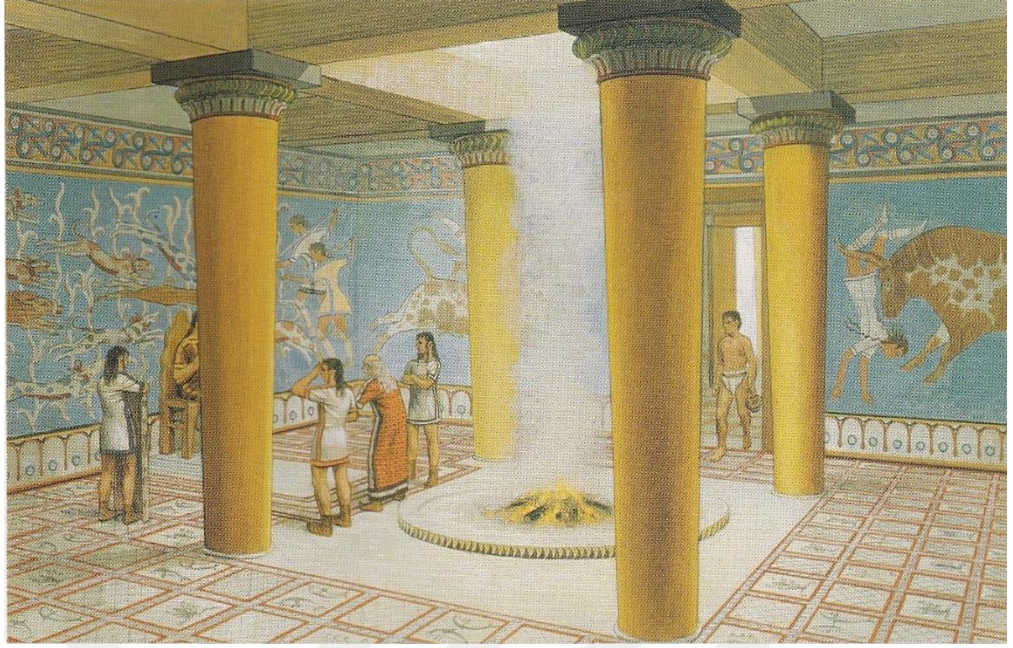
FIGÜRLER

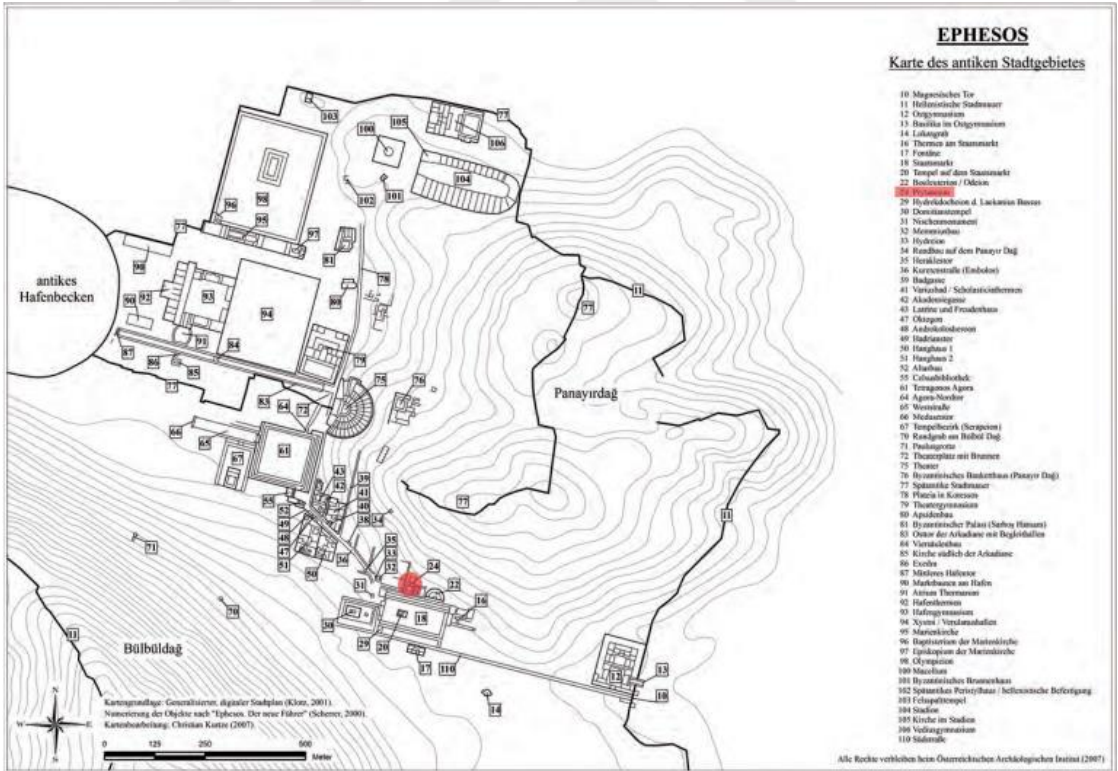
Figür 1. Trynis, Mykenai ve Pylos saraylarındaki büyük megaronlar (Wardle, 1988, Fig. 11'den)

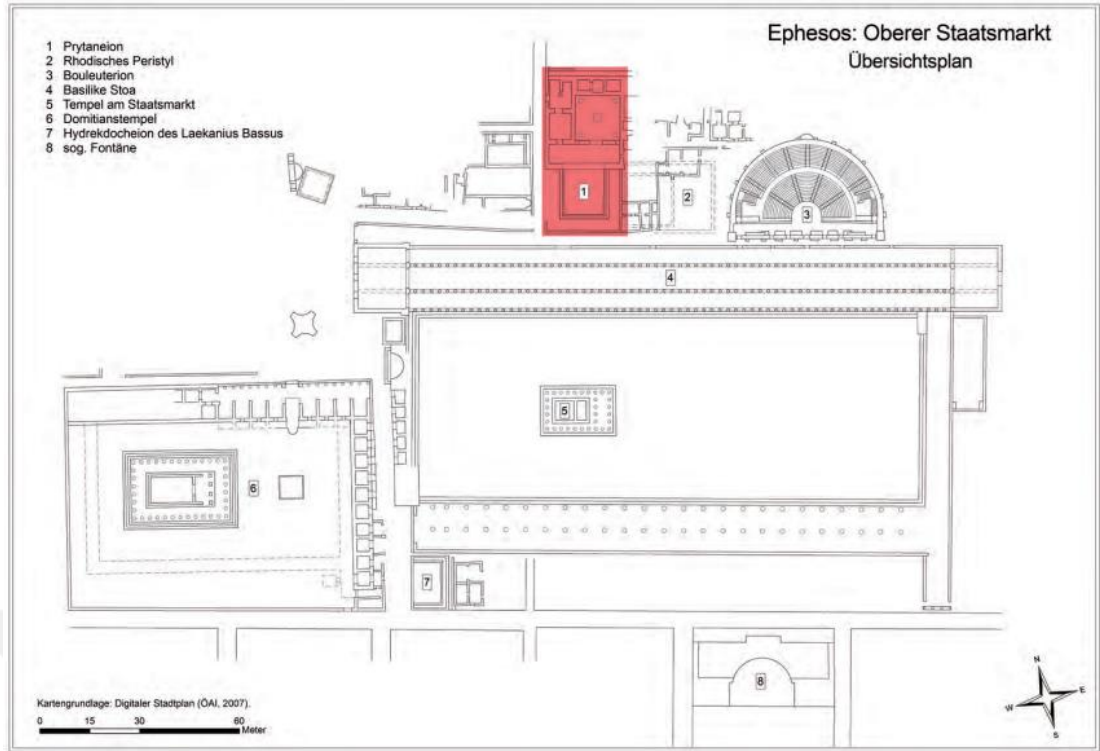
Figür 2. Pylos saray megaronunun restorasyon çizimi, Piet de Jong. (https://www.odysseyadventures.ca/articles/mycenaee/article_mycenaee02-pylos.html'den)

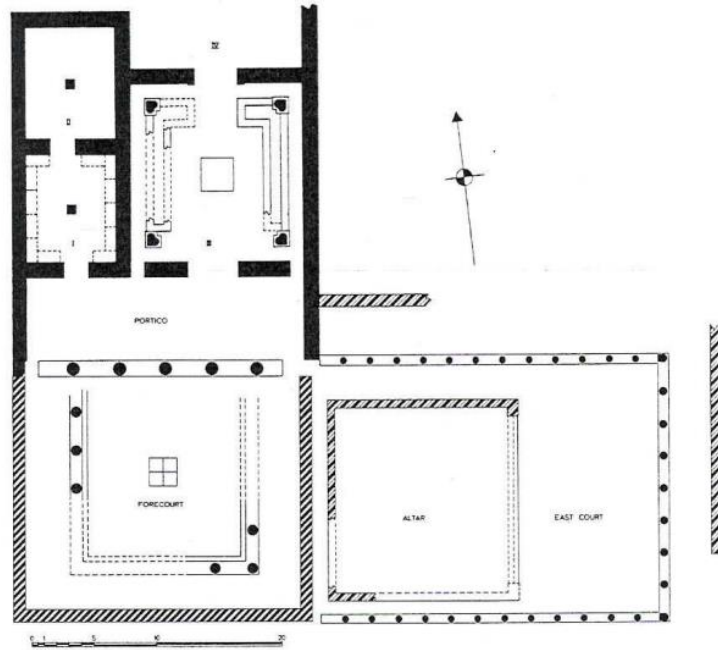
Figür 3. Trynis saray megaronunun restorasyon çizimi, Peter Connolly.
(<https://i.pinimg.com/originals/76/3f/48/763f48ce90275395906fe9eae54642bd.jpg>' den)

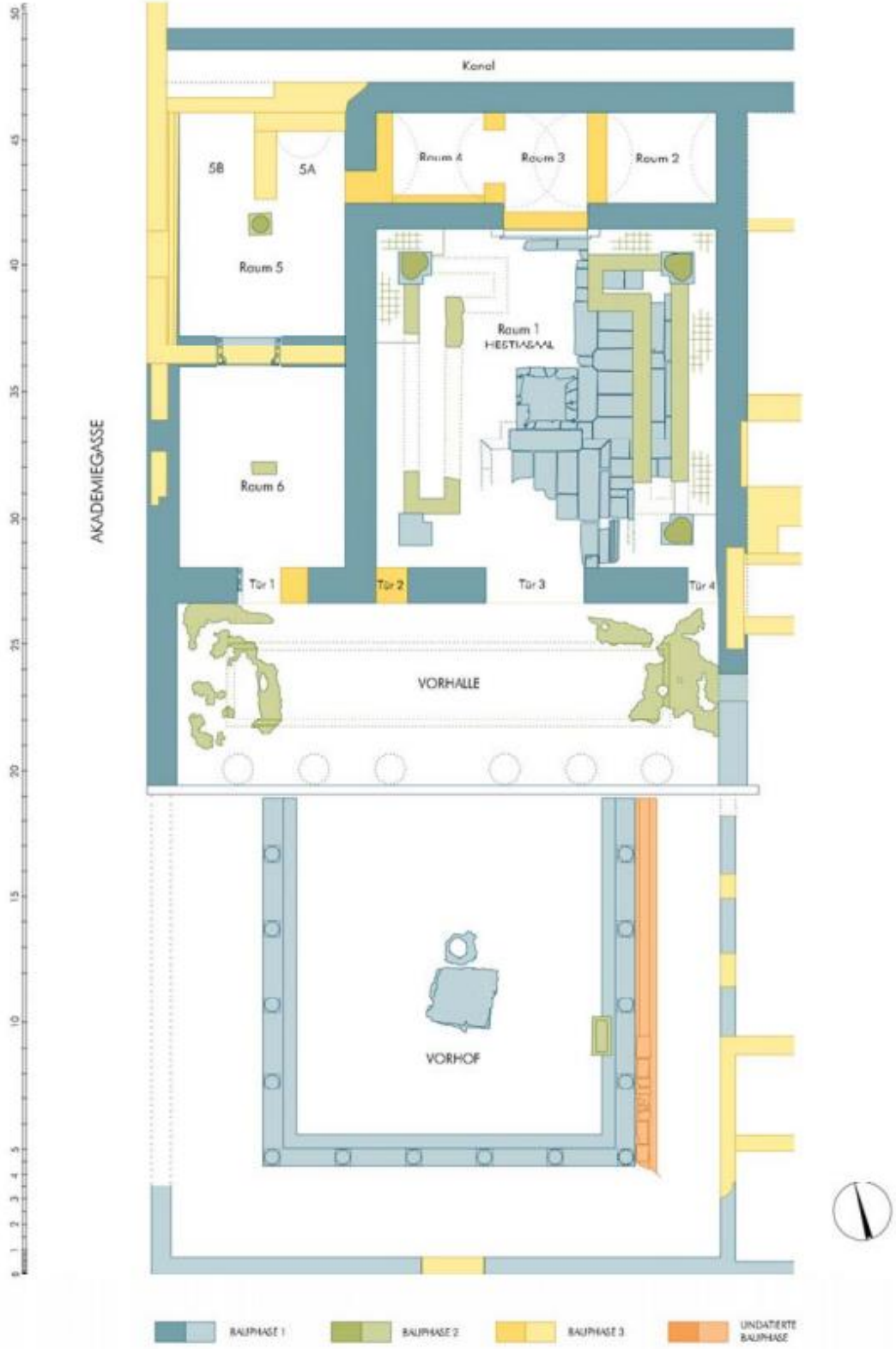
Figür 4. Ephesos kent planı (Steskal–Ladstatter 2009, 143, Res. 1'den)

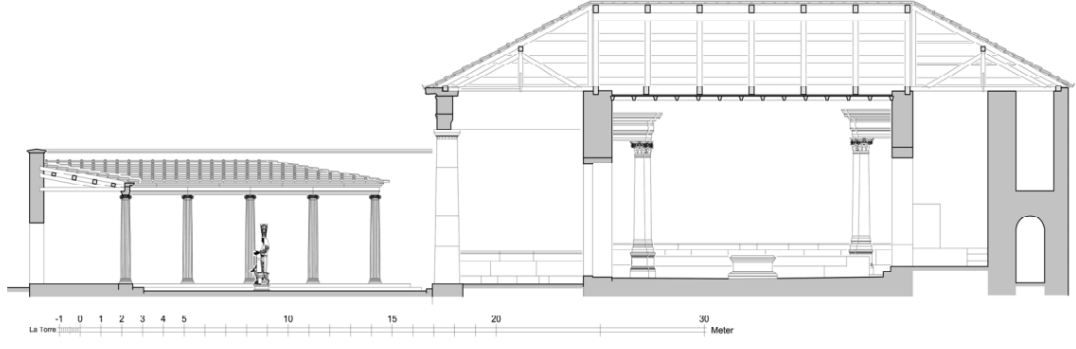
Figür 5. Ephesos, Yukarı Agora'nın genel planı (Steskal–Ladstatter 2009, 143, Res. 2'den)

Figür 6. Ephesos Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 100, Fig. 9'dan)

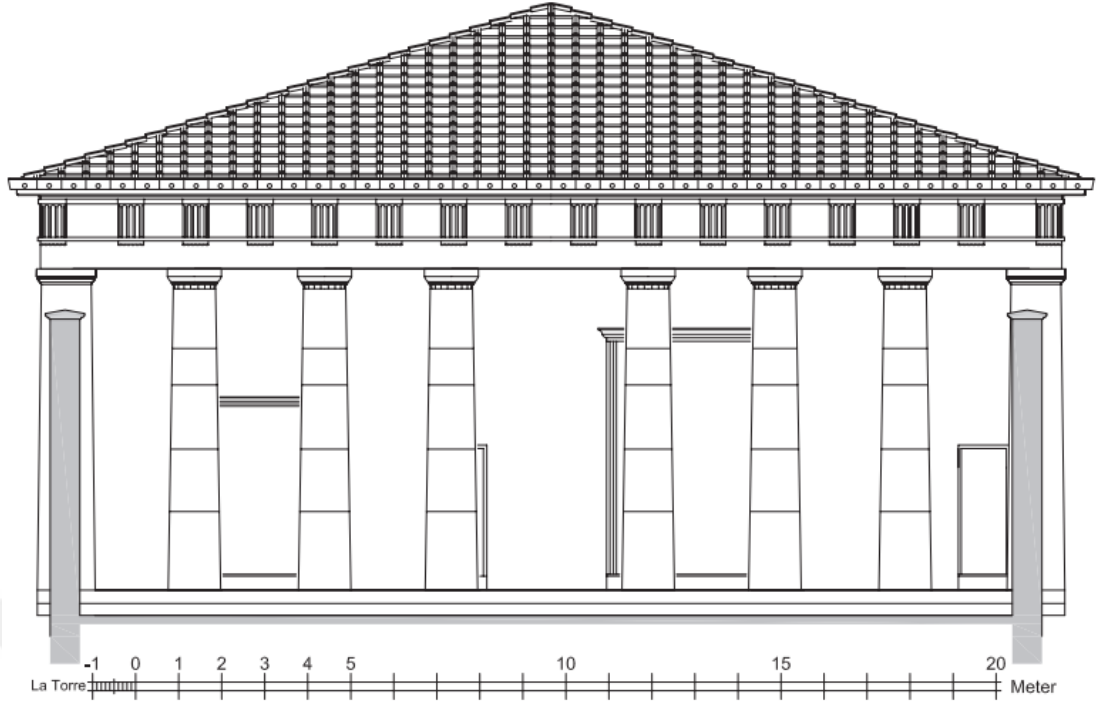
Figür 7. Ephesos Prytaneionu yapıım evresi şematik planı (Steskal–Ladstatter 2009, 145, Res. 5'den)

Figür 8. Ephesos Prytaneionu kuzey-güney kesiti (Steskal-Ladstatter 2009, 146, Res. 6'dan)

Figür 9. Ephesos Prytaneionu güneyden görünüm (Steskal-Ladstatter 2009, 144, Res. 4'den)

Figür 10. Ephesos Prytaneionu'nun Dor Düzenli Ön Galerisi (Steskal 2010, Levha 257, 1'den)

Figür 11. Ephesos Prytaneionu "*Hestiatorion*" güneyden görünüm (Steskal-Ladstatter 2009, 144, Res. 3'den)

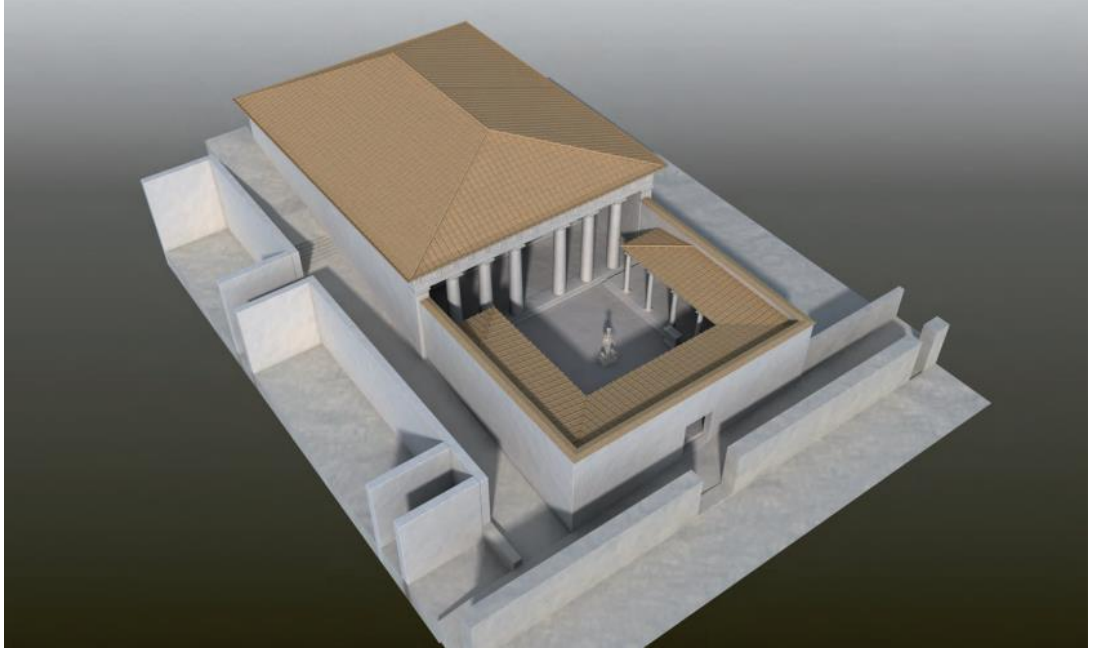
Figür 12. Ephesos Prytaneionu, *Hestiatorion*, yemek masası için temel (Steskal 2010, Levha 90, 1'den)

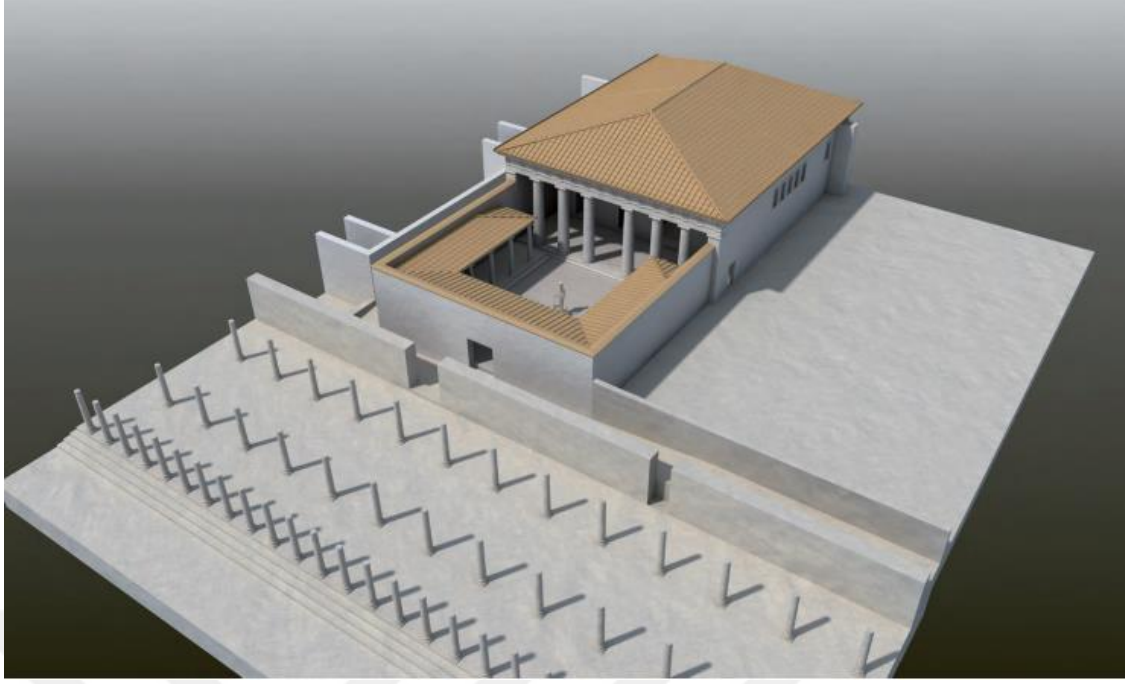
Figür 13. Ephesos Prytaneionu, Ön Galeri, mozaik döşemesi (batı kısım) (Steskal 2010, Levha 64, 1'den)

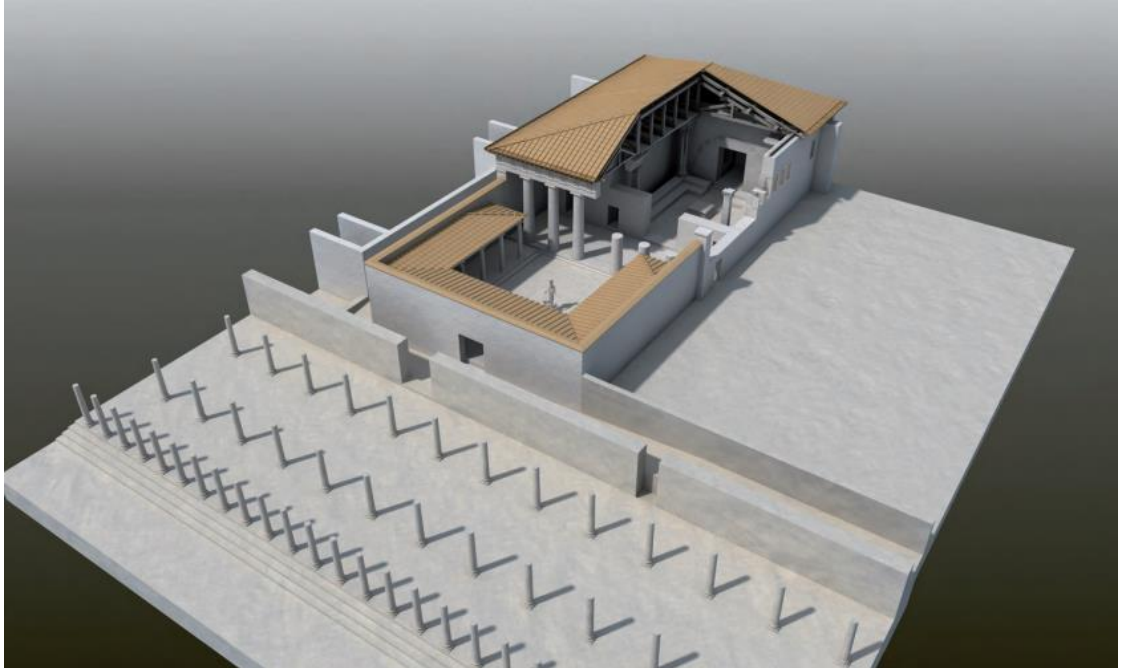
Figür 14. Ephesos Prytaneionu, Ön Galeri, mozaik döşemesi (doğu kısım) (Steskal 2010, Levha 65, 1'den)

Figür 15. Ephesos Prytaneionu'nun güneybatı'dan kuş bakışı model görünümü (Steskal 2010, Levha 261, 1'den)

Figür 16. Ephesos Prytaneionu'nun güneydoğudan üzeri kapalı model görünümü
(Steskal 2010, Levha 259, 1'den)

Figür 17. Ephesos Prytaneionu'nun güneydoğudan üzeri açık model görünümü
(Steskal 2010, Levha 260, 1'den)

Figür 18. Ephesos Prytaneionu'nun Ön Avlu model görünümü (Steskal 2010, Levha 262, 1'den)

Figür 19. Ephesos Prytaneionu “*Hestiatorion*” model görünümü (Steskal 2010, Levha 263, 1’den)

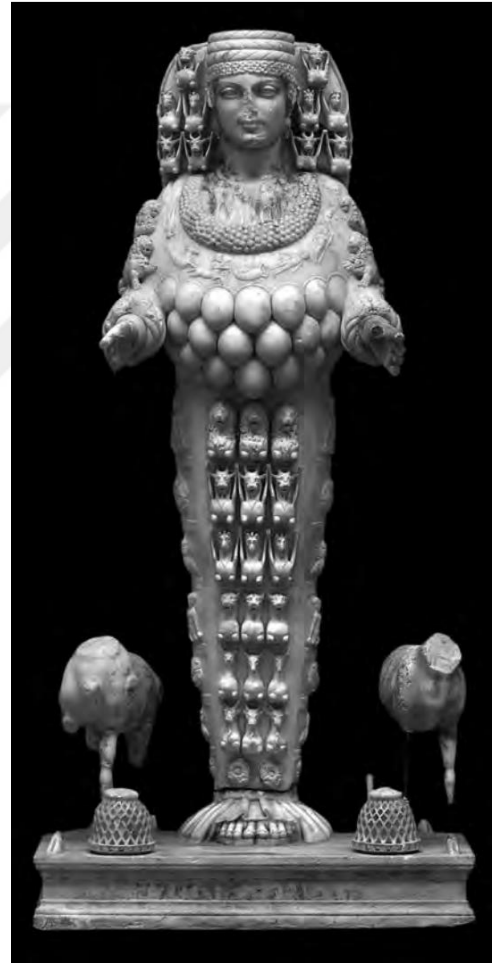
Figür 20. Büyük Artemis (Env. Nr. 712) (Steskal 2010, Levha 10, 3'den)

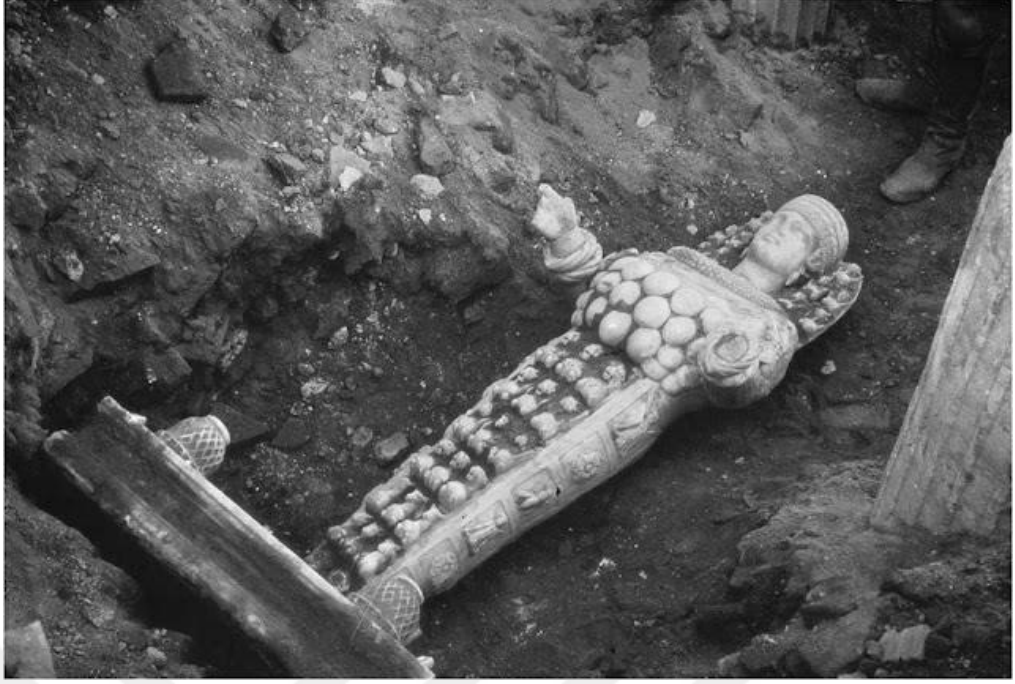
Figür 21. Büyük Artemis (Ön Avlu) (Steskal 2010, Levha 10, 2'den)

Figür 22. Küçük Artemis (Env. Nr. 717)
(Steskal 2010, Levha 9, 3'den)

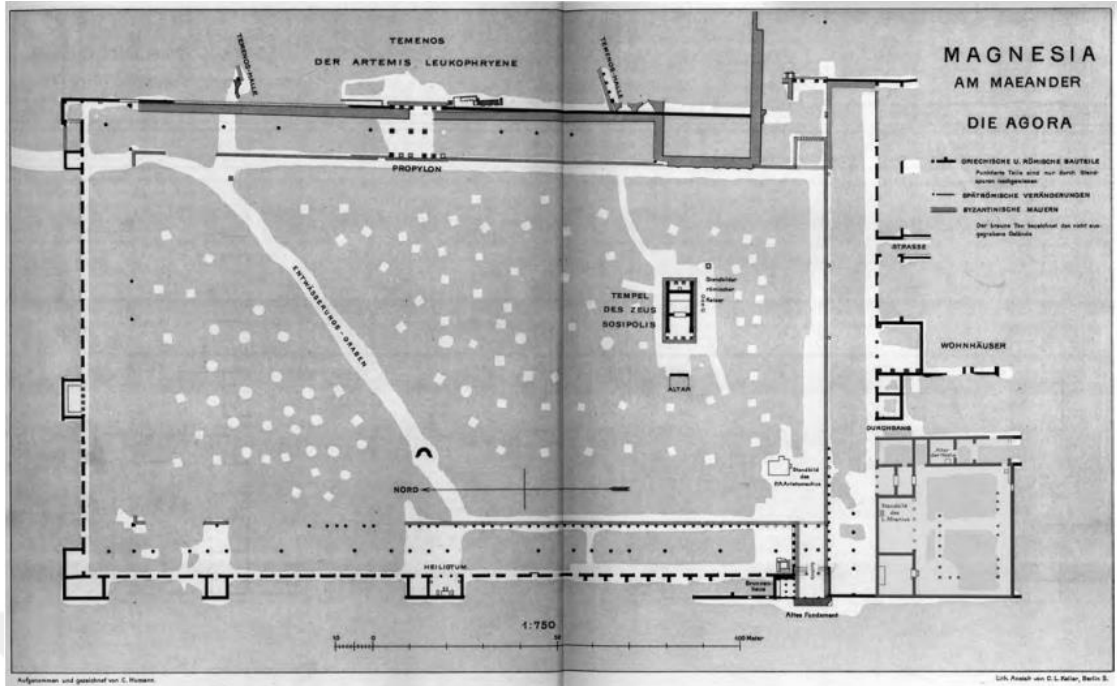
Figür 23. Güzel Artemis (Env. Nr. 718)
(Steskal 2010, Levha 9, 2'den)

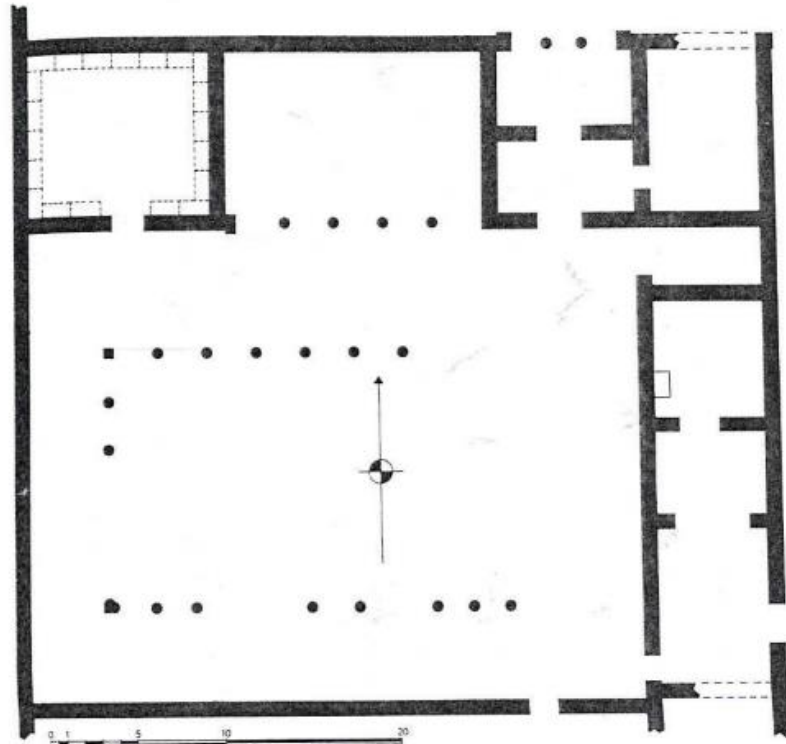
Figür 24. Güzel Artemis (Oda 5) (Steskal 2010, Levha 9, 1'den)

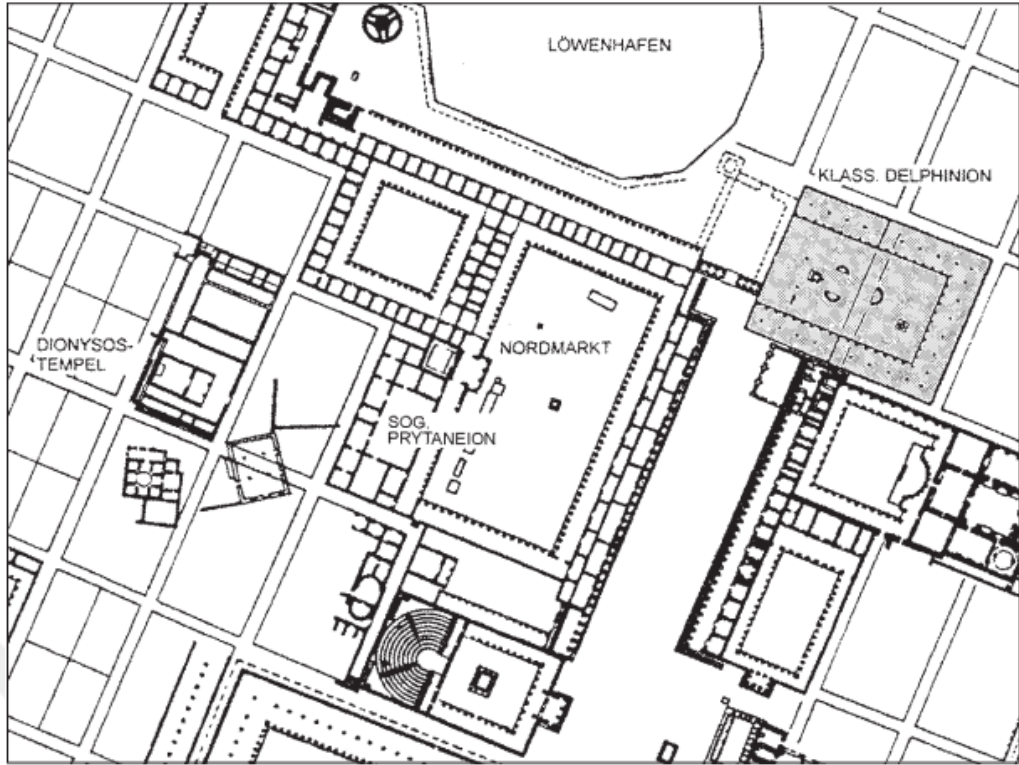
Figür 25. Küçük Artemis (Env. Nr. 231/56) (Steskal 2010, Levha 10, 1'den)

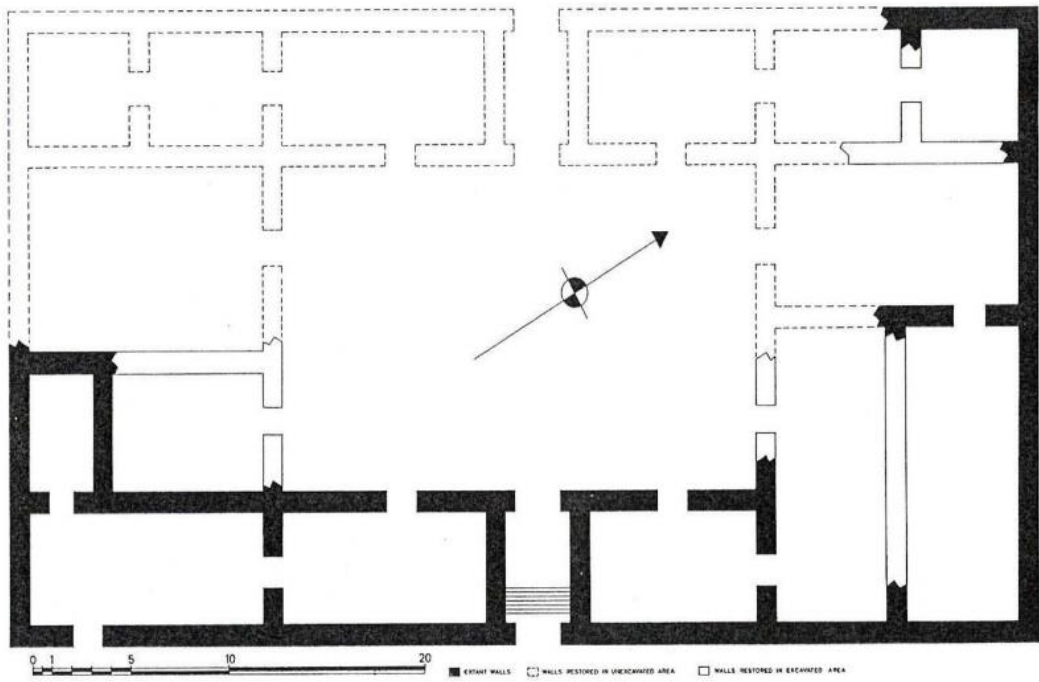
Figür 26. Magnesia Agorası'nın genel planı (Steskal 2010, Levha 242, 2'den)

Figür 27. Magnesia Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 113, Fig. 12'den)

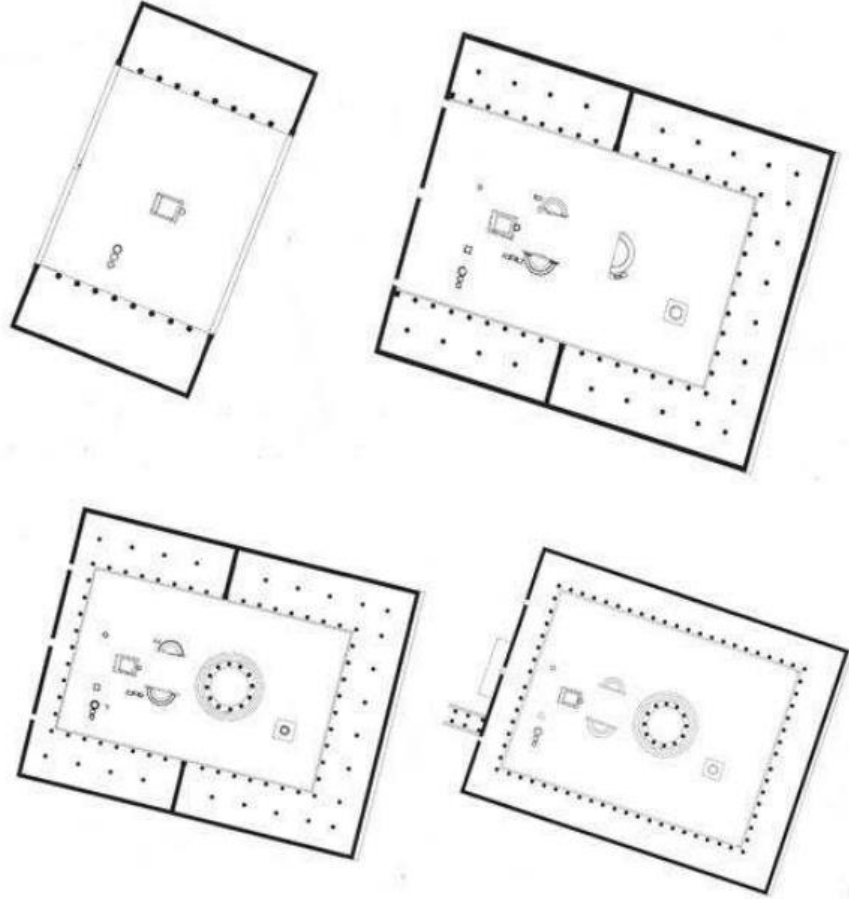
Figür 28. Miletos kent planı (Steskal 2010, Levha 243, 1'den)

Figür 29. Miletos Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 232, Fig. 15'den)

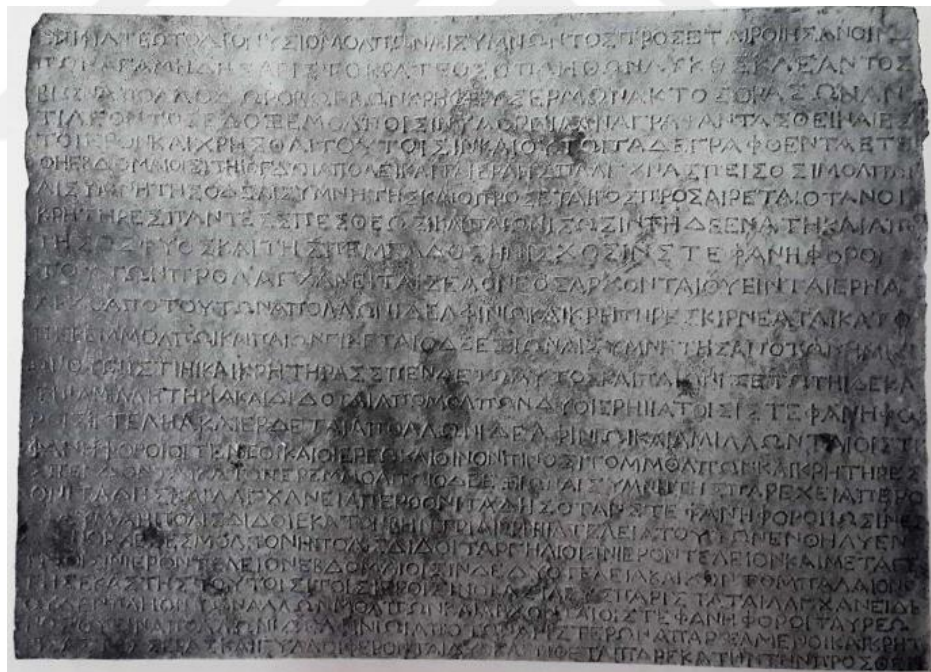
Figür 30. Miletos Prytaneionu güneyden görünüm (Steskal 2010, Levha 243, 2'den)

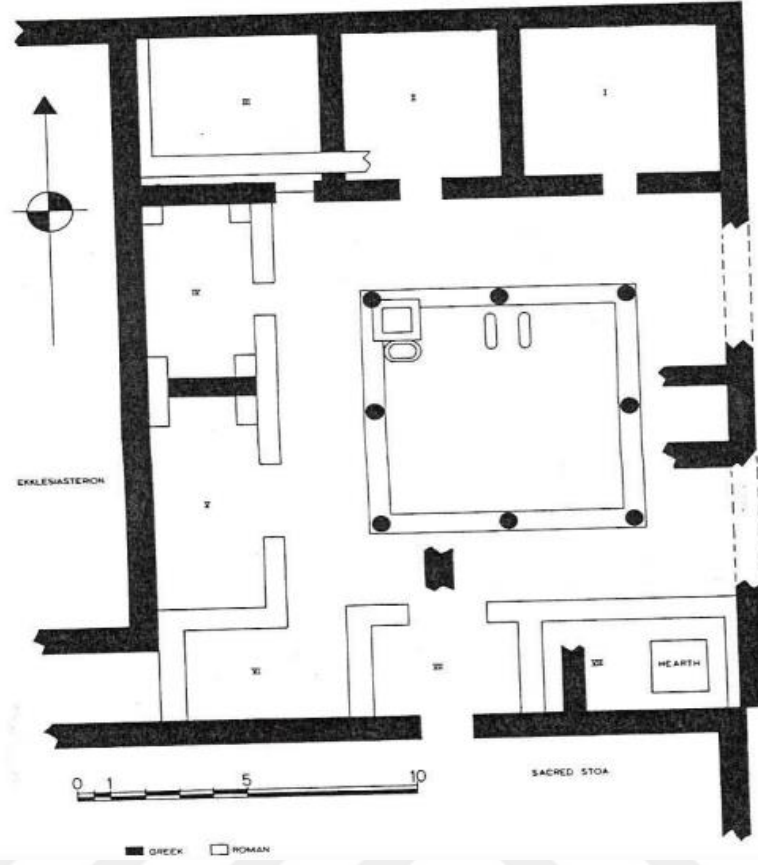
Figür 31. Delphinion'un dönemlere göre planları (Doxiadis, 1985, 57-61'den)

Figür 32. Miletos, Delphinion (Steskal 2010, Levha 243, 3'den)

Figür 33. Molpoi yazıtı (Benli, 2017, Levha XV, Res 15'den)

Figür 34. Priene Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 118, Fig. 14'den)

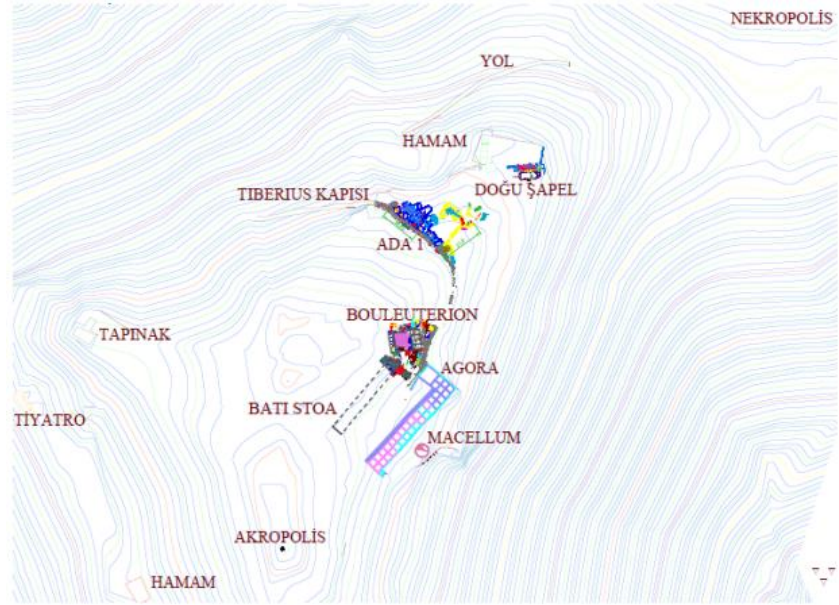
Figür 35. Priene Prytaneionu kuzeybatıdan görünüm (Steskal 2010, Levha 245, 2'den)

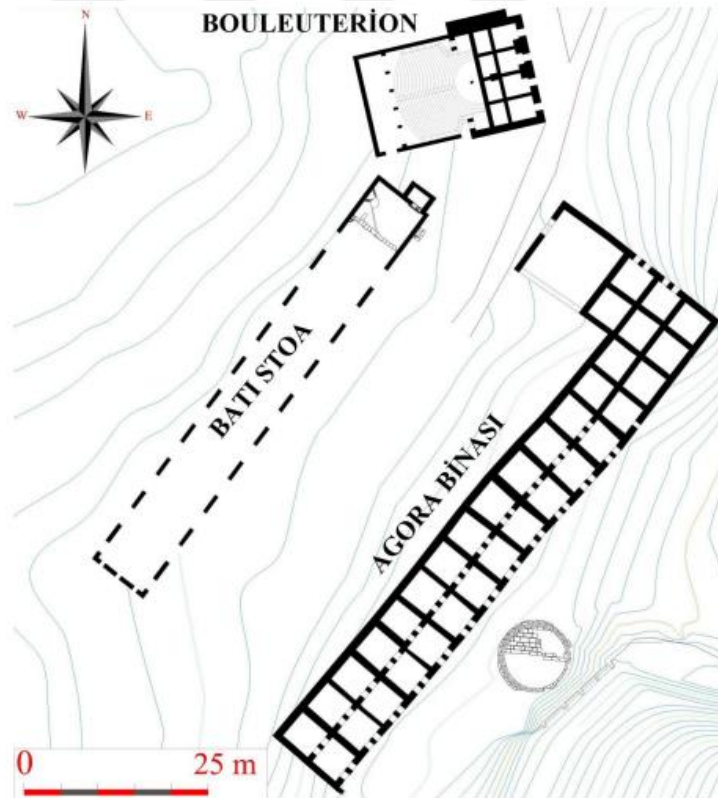
Figür 36. Priene Prytaneionu doğudan görünüm (Steskal 2010, Levha 246, 1'den)

Figür 37. Marcus Aurelius Tatianus'a ait onur yazıtı (Steskal 2010, Levha 246, 2'den)

Figür 38. Aigai kent planı (Gürbüzer 2015, Levha 19, Plan 2'den)

Figür 39. Aigai Agorası'nın planı (Gürbüzer 2015, Levha 20, Plan 3'den)

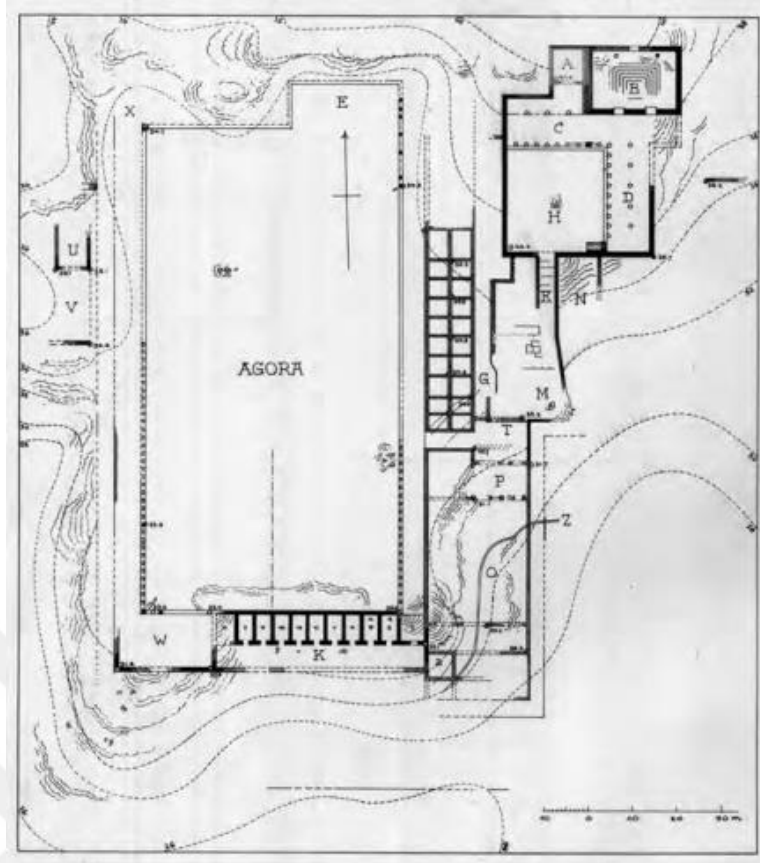
Figür 40. Aigai Bouleuterion'u (Gürbüzer 2015, Levha 9, Res. 17'den)

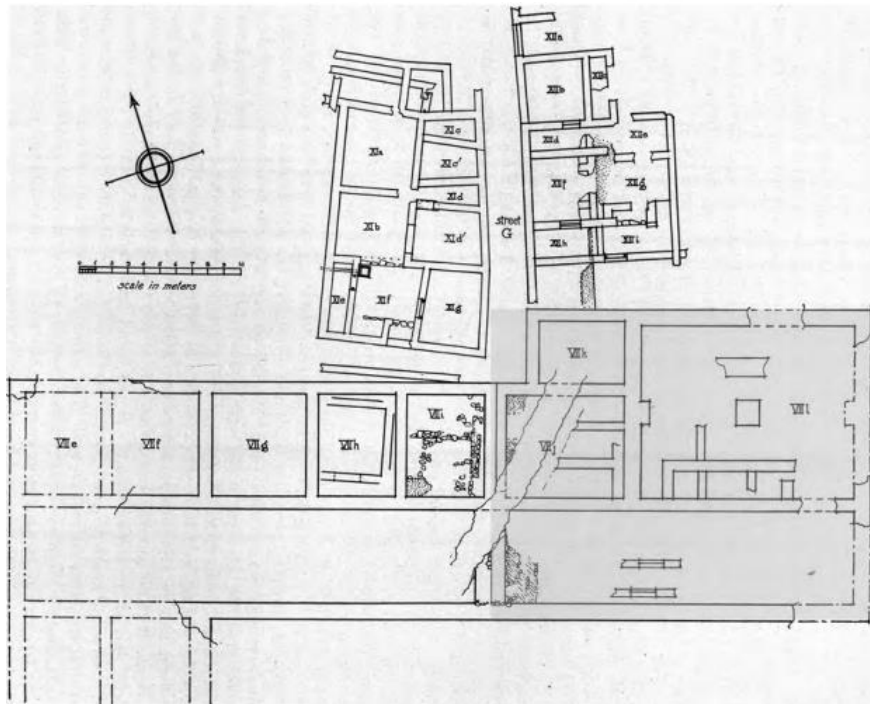
Figür 41. Aigai Bouleuterion'u, Ön Odalar (Gürbüzer 2015, Levha 11, Res. 22'den)

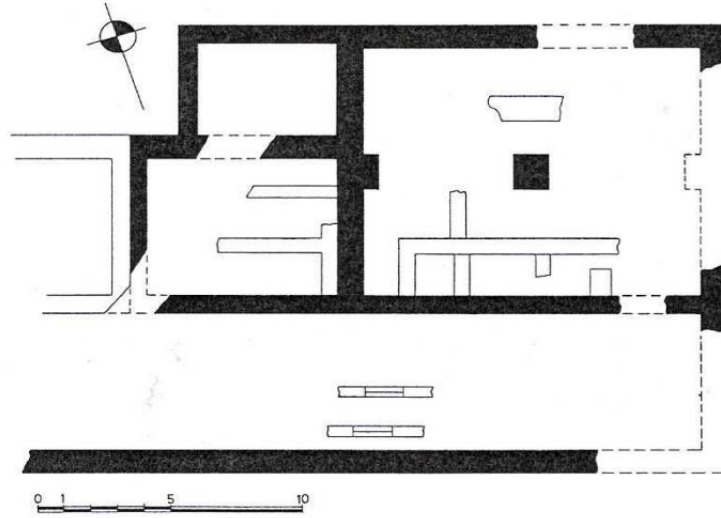
Figür 42. Hestia Heykeli (Gürbüzer 2015, Levha 89, Kat. No. H1'den)

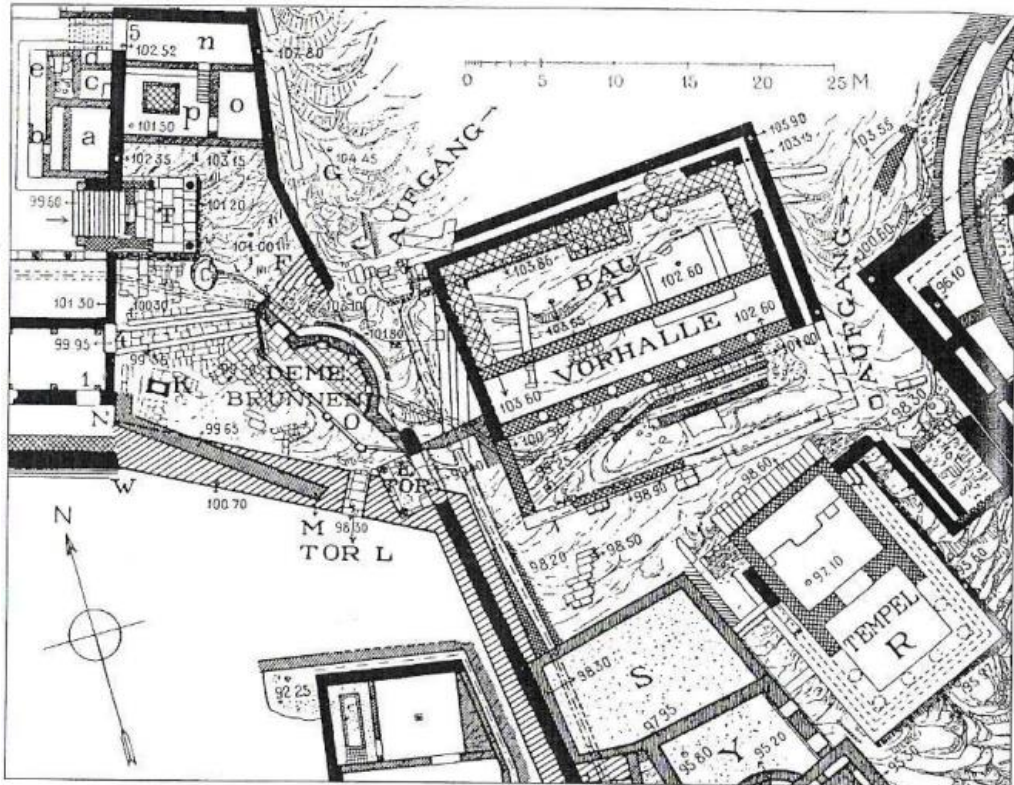
Figür 43. Herakleia Agorası'nın planı (Steskal 2010, Levha 241, 2'den)

Figür 44. Kolophon Agorası'nın kuzey stoası (Steskal 2010, Levha 242, 1'den)

Figür 45. Kolophon Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 110, Fig. 11'den)

Figür 46. Pergamon, H yapısı ve çevresinin planı (Schwarzer 2004, 174'den)

Figür 47. Sagalassos Prytaneionu'nun planı (Poblome 2019, 134, Fig. 2'den)

Figür 48. Sagalassos Prytaneionu'nun doğudan görünümü (Poblome 2019, 132, Fig. 1.'den)

Figür 49. Sagalassos Prytaneionu'nun kuzeybatıdan görünümü (Poblome 2019, 143, Fig. 9'dan)

Figür 50. Sagalassos Prytaneionu, İS 1. yüzyıl mozaiği (Poblome 2019, 138, Fig. 6'dan)

Figür 51. Sagalassos Prytaneionu, İS 5. yüzyıl mozaiği (Poblome 2019, 143, Fig. 10'dan)

Figür 52. Sagalassos Prytaneionu, yazıtlı arka duvarın güneydoğudan görüntümü (Poblome 2019,139, Fig. 7'den)

Figür 53. Sagalassos Prytaneionu, yazıtlı arka duvarın kuzey uzantısı (Poblome 2019, 141, Fig. 8'den)

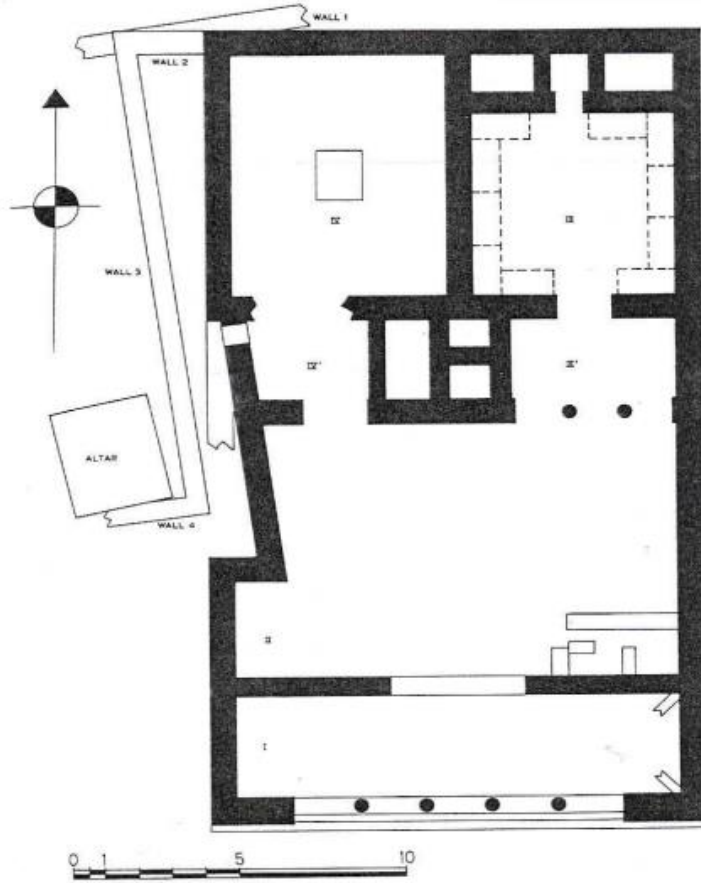
Figür 54. Sagalassos Prytaneionu, stucco parçaları (Poblome 2019, 146, Fig. 12'den)

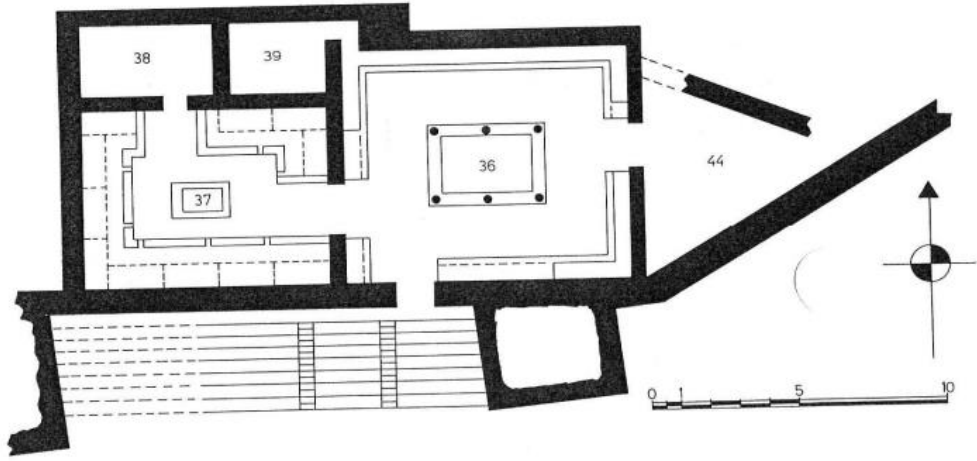
Figür 55. Sagalassos Prytaneionu, parçaları birleştirilmiş sigma masa (Poblome 2019, 146, Fig. 13'den)

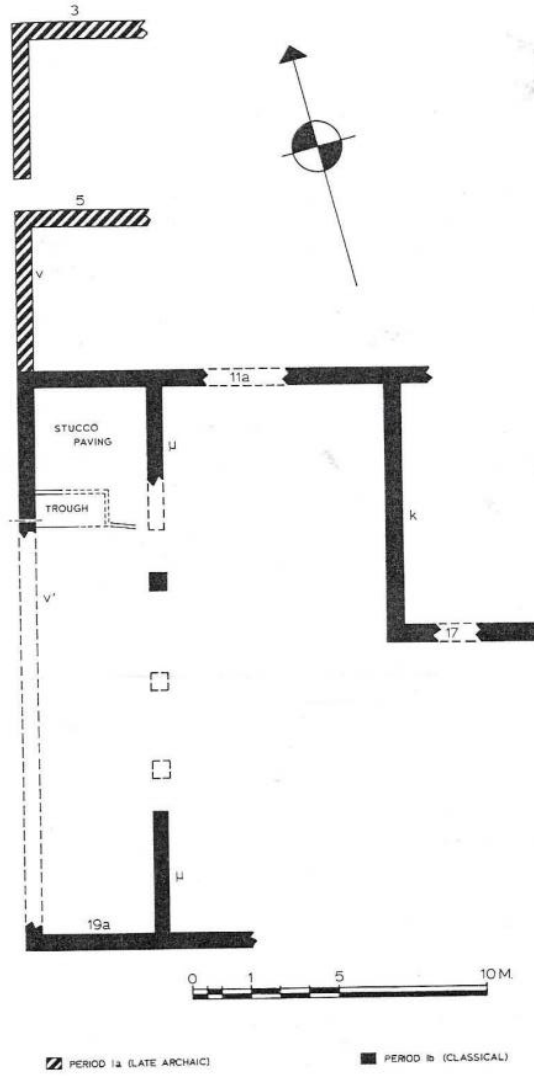
Figür 56. Michaelitai yazıtlı Sagalassos kırmızı astarlı tabak parçası (Poblome 2019, 148, Fig. 15'den)

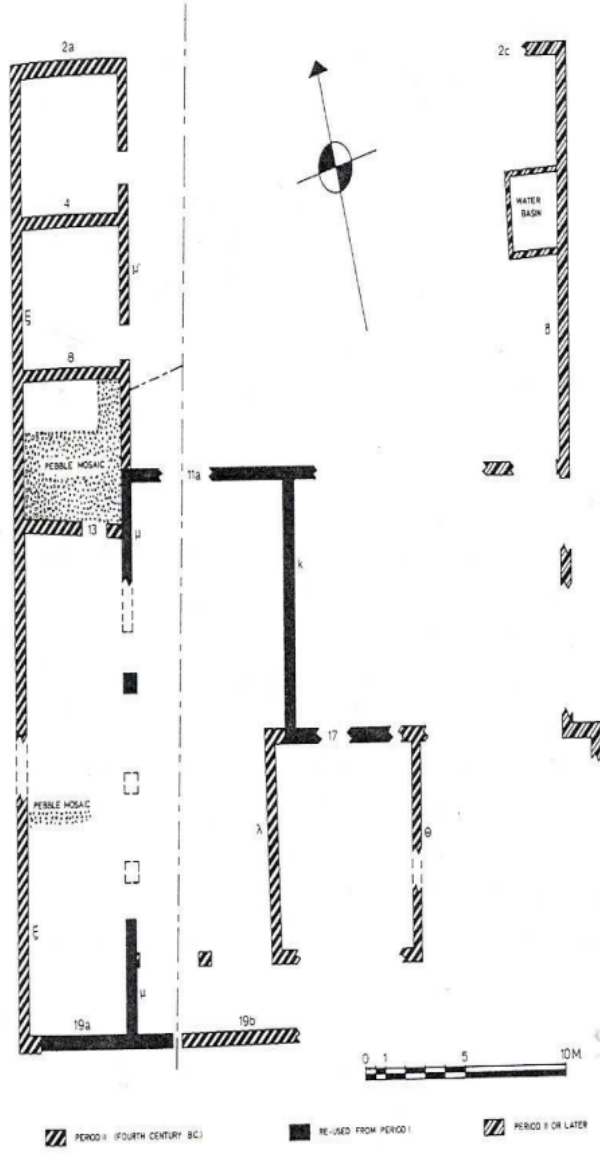
Figür 57. Delos Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 69, Fig. 4'den)

Figür 58. Lato Prytaneionu'nun planı (Miller 1978, 80, Fig. 5'den)

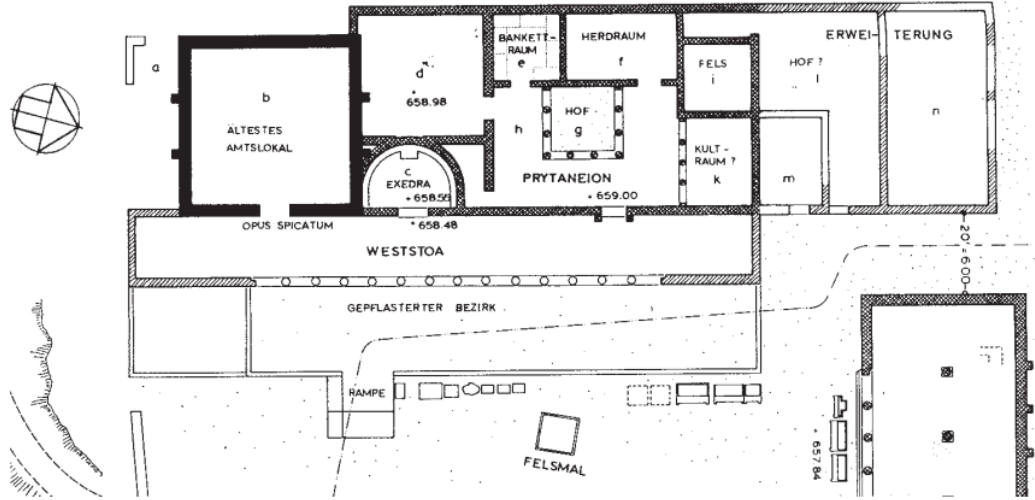
Figür 59. Olympia Prytaneionu'nun Klasik Dönem planı (Miller 1978, 87, Fig. 6'dan)

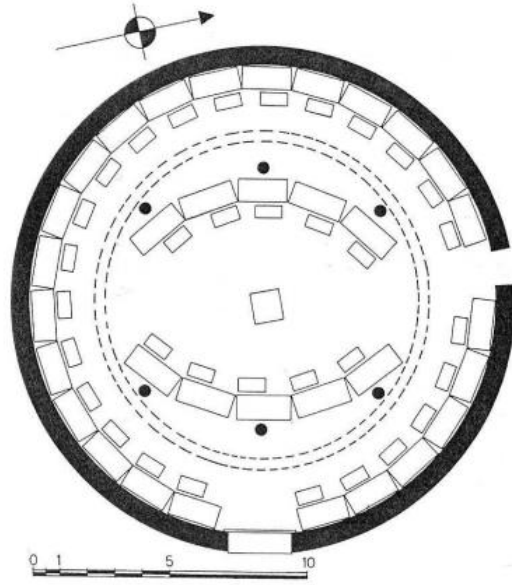
Figür 60. Olympia Prytaneionu'nun Hellenistik Dönem planı (Miller 1978, 89, Fig. 7'den)

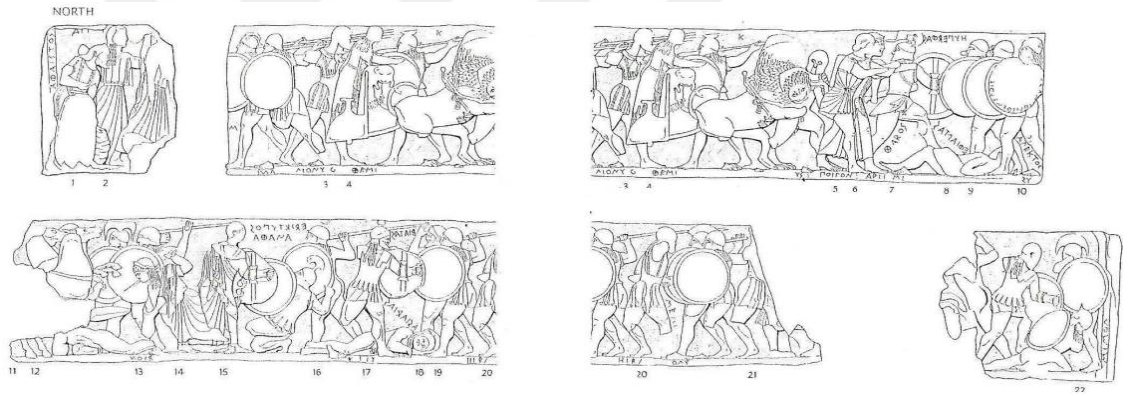
Figür 61. Dodona Prytaneionu kuzeybatıdan görünüm (Steskal 2010, Levha 248, 1'den)

Figür 62. Kassope Prytaneionu'nun planı (Steskal 2010, Levha 248, 2'den)

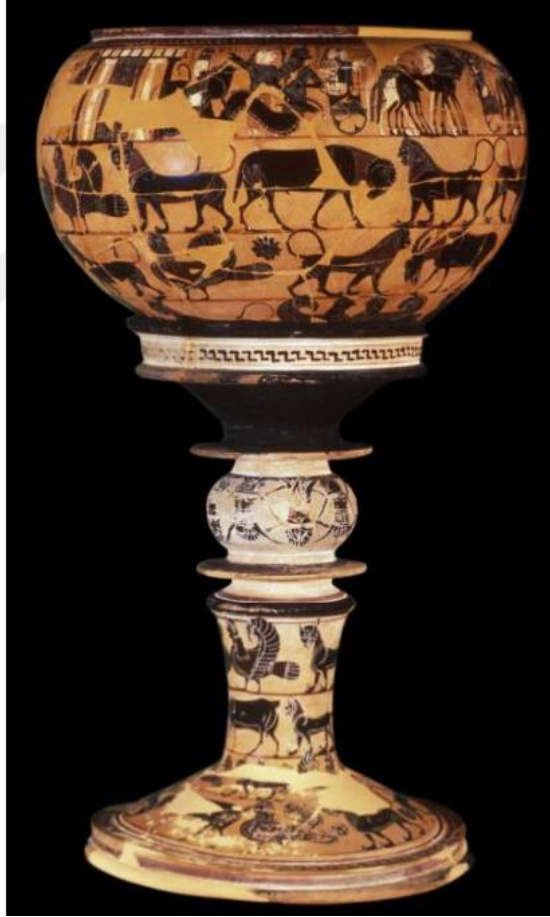
Figür 63. Atina Prytaneionu'na ait ek tholos'un planı (Miller 1978, 55, Fig. 2'den)

Figür 64. Delphi'deki Siphnoslular Hazine Binası, kuzey friz çizimi. Hephaistos (1), Hestia (2), Dionysos (3). (Boardman, 2013, 212.1'den)

Figür 65. Parthenon Doğu Alınlığı. Hestia, Dione ve Aphrodite.
(file:///C:/Users/asus/Downloads/11.Ders-Parthenon-A1%C4%B1nl%C4%B1klar%20(2).pdf)

Figür 66. Sophilos'un Attika Siyah Figürlü Dinos'u MÖ 580-570.
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1971-1101-1)

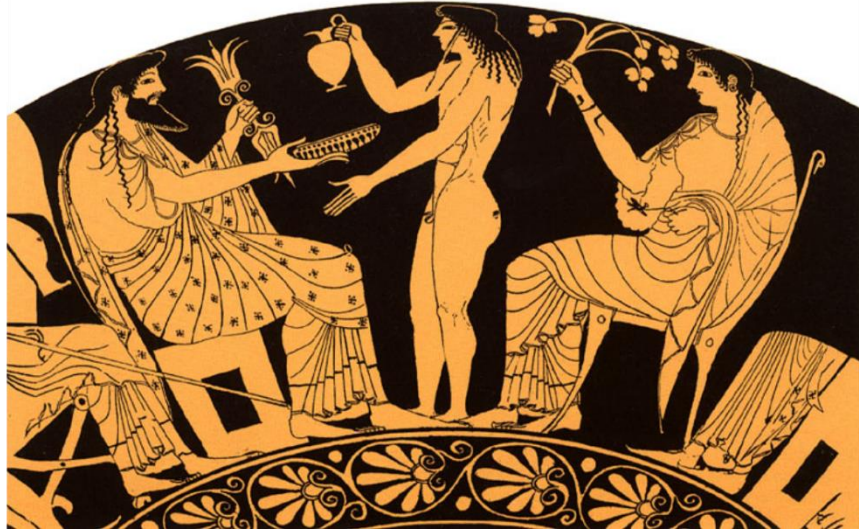
Figür 67. Sophilos'un Attika Siyah Figürlü Dinos'unda Hestia, MÖ 580-570. (https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1971-1101-1)

Figür 68. Attika Siyah Figürlü 'François Vazosu', Kleitias ve Ergotimos, MÖ 570-565 (<https://www.carc.ox.ac.uk/carc/resources/Introduction-to-Greek-Pottery/Keypieces/blackfigure/francois>).

Figür 69. Attika Siyah Figürlü ‘François Vazosu’, ana sahne (Peleus ve Thetis’in Düğünü) üzerinde Hestia’yı gösteren çizim detayı. Khiron, Iris, Hestia, Chariklo ve Dionysos, Peleus’un sarayına yaklaşmak üzereyken. (Çayır 2006, 120, Fig. 8’den)

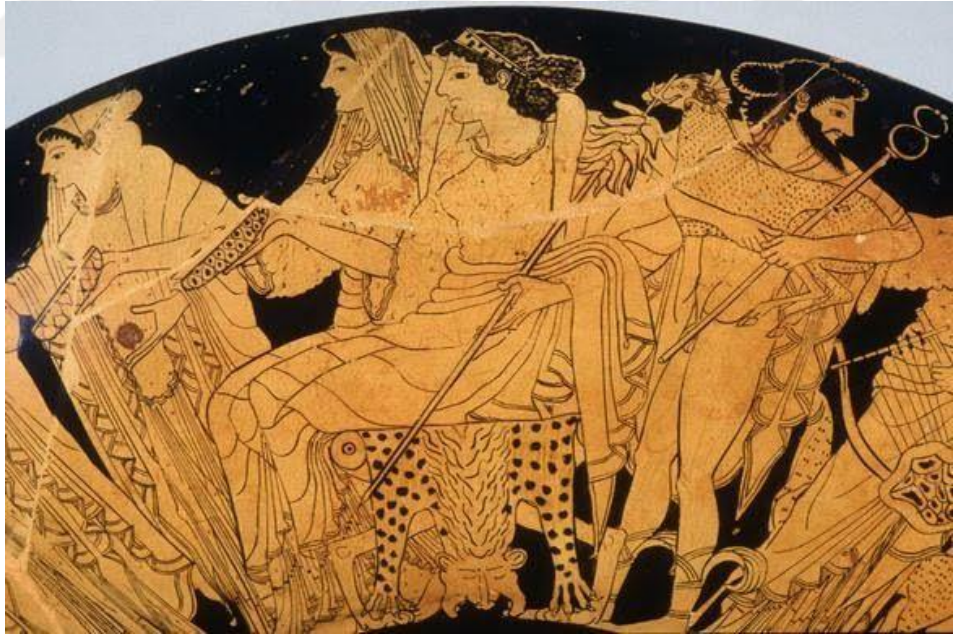
Figür 70. Attika Kırmızı Figürlü Kyliks. Olympos Tanrıları arasındaki bir ziyafette Zeus, Ganymedes ve Hestia iffetli bir ağacın? dalını tutmaktadır, Oltos, MÖ 520. (<http://mythman.com/hestia02.html>)

Figür 71. Attika Kırmızı Figürlü Pyksis. Hestia, elinde bir meşale ile sunak üzerinde otururken her iki kenarında kendisine yaklaşmakta olan dört kadın figürü ile birlikte betimlenmiştir, MÖ 440-420. (Roberts 1978, 43,3'den)

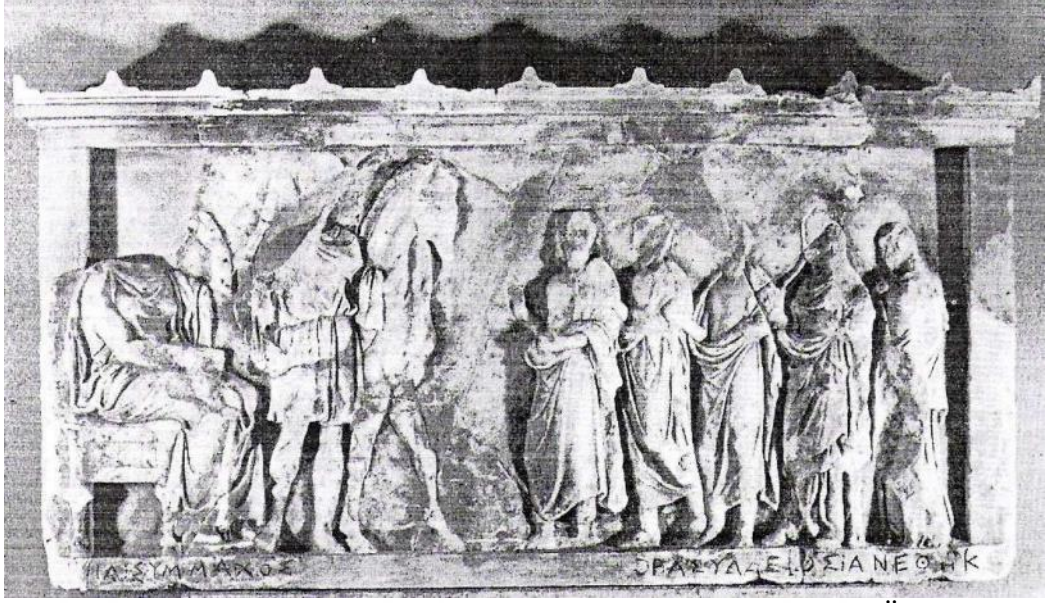
Figür 72. Attika Siyah Figürlü Dinos parçası. Peleus ve Thetis'in düğün sahnesinde Hestia, MÖ 580. (Boardman, 2013, 25.1,2'den)

Figür 73. Attika Kırmızı Figürlü Kyliks. Herakles'in Olympos Tanrılarına girişi. Amphitrite ve başı örtülü Hestia'yı gösteren sahne detayı, MÖ 500. (Çayır 2006, 123, Fig. 13'den)

Figür 74. Roma'daki Villa Albani'de bulunan 'Hestia Giustiniani' heykeli, Roma kopyası, MÖ 470 (<http://www.thehistoryblog.com/archives/41175>)

Figür 75. Kabartmalı adak steli üzerinde Hestia ve Symmachos, MÖ 4. yüzyıl.
(Miller, 1973, 169'dan)

Figür 76. Vesta'ya kurban sunulması, Sebastian Ricci, 1722-23
(<https://www.tarihisanat.com/hestia/>)

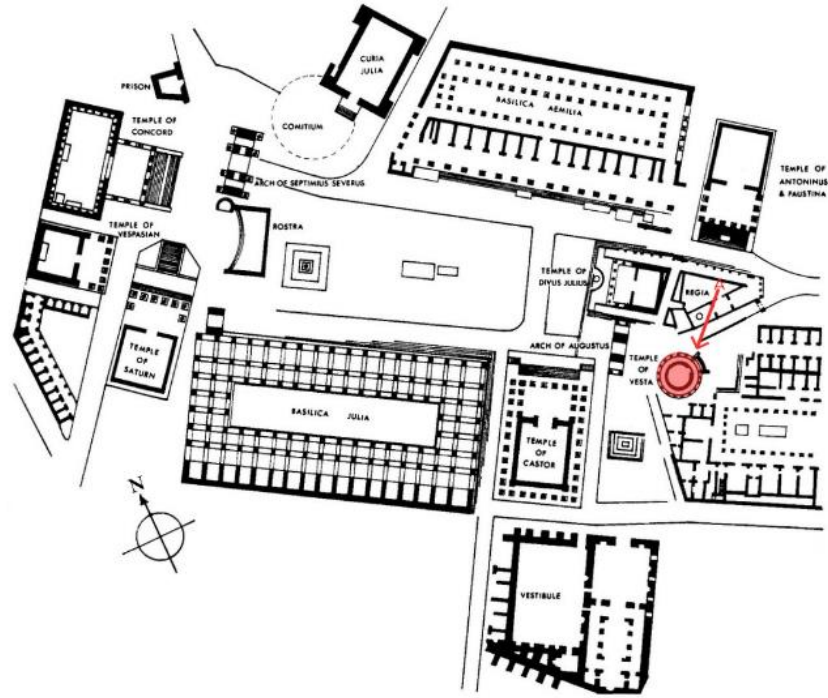
Figür 77. Vestales Rahibeleri, Constantin Hölscher , 1902
(<https://wannart.com/icerik/34583-astrolojide-4-buyuk-tanrica-ceres-pallas-vesta-juno-asteroidleri>)

Figür 78. Vestales Rahibeleri, Jean Raoux, 1927
(https://www.soylentidergi.com/hestia-aile-tanricasi/#google_vignette)

Figür 79. Mars ve Rhea Silvia, Peter Paul Rubens, 1620
(<https://www.tarihlisanat.com/hestia/>).

Figür 80. Roma Forumunda Vesta Tapınağı'nın konumunu gösteren plan
(<https://romamimarligi.wordpress.com/2021/01/04/romada-vesta-tapinagi/>)

Figür 81. Roma Forumu, büyük ölçüde restore edilmiş Vesta Tapınağı kalıntıları.
(<https://ozhanozturk.com/2018/05/13/vesta-ve-vesta-bakireleri-roma-mitolojisi/>)

Figür 82. Vesta Tapınağı'nın 3D model görünümü
(<https://lexlechev.artstation.com/projects/6a9D9W>)

Figür 83. Kabartma üzerinde betimlenen Vesta Tapınağı
(<https://colosseum.info/temple-of-vesta-the-vestal-virgins/>)